

217.385

OSZK

.....

1825. X. 10. 1825.
1825. X. 10. 1825.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BUDA-PEST UTCZÁI ÉS TEREI

ADATOK

A BUDA-PESTI UTCZÁK ÉS TEREK
ELNEVEZÉSÉHEZ ÉS TÖRTÉNETÉHEZ

IRTA

SCHMALL LAJOS

SZÉKESFŐVÁROSI
NYUG. ALLEVÉLTÁRSOK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BUDA-PEST UTCZÁI ÉS TEREI

Országos Széchenyi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BUDA-PEST UTCZÁI ÉS TEREI

ADATOK

A BUDA-PESTI UTCZÁK ÉS TEREK
ELNEVEZÉSÉHEZ ÉS TÖRTÉNETÉHEZ

OSZK

Országos IRTA Könyvtár

SCHMALL LAJOS

— SZÉKESFŐVÁROSI —
NYUG. ALLEVÉLTÁRSOK

Hangy. h.
5197³

IL. M. MŰZSEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomtatványok napló
1906. évi 719. sz.

217385

FOGLALAT.

	Oldal
I. Buda-Pest alapítása	7
II. Az utcák és terek régi nevei	25
III. Buda-Pest utczái és terei 1695-ben	33
IV. Az utcák és terek újabbi nevei	47
V. Két pesti utca története	65
VI. Statisztikai és történeti adatok	85
VII. Budapest utczái és terei 1873-ban	105
VIII. Megjegyzések és pótlások	163
IX. Utak, utcák és terek mutatója	173

I.

BUDA-PEST ALAPÍTÁSA.

A régi városok megalapítása, illetve helyének megválasztása, a környék természeti viszonyaitól függött. Vízi és szárazföldi utak találkozási pontja, mely az árúk gyors és olcsó szállítására alkalmas, egy völgyes szoros a síkföld és hegyi vidék lakosságának érintkezésére, egy, a természettől erős hely, mely a személy és vagyonbiztonságot megóvhatja, alkalmat nyújtott egy-egy város megalapítására. A hol ezen kellékek egyike-másika meg volt, a várost, melyben nagyobb számú lakosság a kereskedelem és ipar folytatására letelepülhetett — megalapították.

Buda-Pest ebben a tekintetben nem lehetett s nem is volt kivétel. Fővárosunk helyén s legközelebbi környékén e kellékek mindegyikét megtalálhatták. Hajózható folyója a Duna, mint víziállomás révül szolgált az itt találkozott Váczi-, Hatvani-, Czeglédi- és Fehérvári-utak szárazföldi közlekedésének;¹ hegyei a dunai védő vonal mentén nem-

¹ Váczi-út alatt itt nem a mai, hanem a Váczi-kapuból kiindult és a Bálvány-utcán át haladott régi Váczi-út értendő.

csak megkönnyítették egy város megvédését, s az életnek és vagyonnak biztonságba helyezését, hanem megadták a fát az első faházak alkotására, a föld gyomra pedig az agyagot szolgáltatta az első vályogházak építésére, a mint megadták később szilárdabb épületek emelésére a terméskövet, téglát és meszet; földművelésre alkalmas síksága és völgye kenyeret adott, a Duna vize halakban bővelkedett; míg a föld kavicsrétege, mint természetes szűrő, jó és egészséges vizet szolgáltatott.

A régi kor követelményeinek kedvező jobbpárti részszel, nem vetekedhetett volna a balparti rész, ha ennek is nem lett volna egy előnye. Ez pedig az, hogy a Dunának a Margit-sziget alsó részétől a volt Rákos-árok mentén megvetett ágya, itt egy szigetet alkotott. A balparti Pest hajdan szigeten feküdt, a honnan megtámadás esetében a sziget lakossága a Duna bármely pontján tutajai és dereglyéi segédelmével biztos helyre menekülhetett.¹

¹ A Dunának ez az ága, vidékünk csecsemő korában hatalmas folyó s a Dunának főága lehetett, a mint nagyobb folyó volt még a honfoglaló magyarok korában, mert okirat bizonyítja, hogy ez ágnak réve is volt. Kisebb folyó vagy vízzel telt nagy árok nem követel révet, hanem hidat építenek reá s azok, a kik képesek voltak tutajokat és dereglyéket készíteni, képesek egy nagy árkon vagy kisebb folyón át fahidat is építeni. A Duna ezen ágán tehát az itt találkozott országutak irányában a pesti réven kívül még három révet kell képzelnünk, t. i. az új-bécsi-, a kerepesi- és a soroksári révet. Az új bécsi rév mellett szól ezen helységnek a nagy árok mindkét partján történt megalapítása és, hogy lakosai halászok és révészek voltak. A kerepesi révről II. Gézának 1148-ban kiadott azon oklevele emlékezik meg, melylyel a Szent László királytól a budai káptalannak adományozott javadalmakat megerősíti. Ezen két rév mellett, megvolt a soroksári rév is, ezt követelte a czeplédi országot. Árpád is seregével a soroksári révnél kelt át a Dunán, de nem a soroksár-csepeli réven a mint Anonymus mondja a Csepel-szigetre, hanem mindenesetre a soroksár-pesti réven a pesti nagy szigetre, a honnan az általa Magyar-révnak nevezett pesti rév segédelmével

Ezen a természet kínálta és idővel az ország közép-pontjává vált helyen a honfoglalás korszakában három

át szállott Kelenföldre. A kerepesi és soroksári révnél megalapított két helység nevét nem ismerjük, de tudjuk, hogy közvetlenül Pest kis határa körül több helység volt, melyeknek csak nevei maradtak fenn, fekvésük helye azonban meg nem állapítható. Ezek közé azonban a Salamontól talányos nevűnek mondott Pardeu helységet nem számíthatjuk, mert ezen név alatt a mai Rákos-Palota értendő. Rákos-Palota a Dózsa-lázadás előtt a Párdi-család birtoka volt, kinek itteni palladiuma után a helységet Párdi-Palotának nevezték. Egyébiránt a kerepesi révhez nem képzelek egy külön önálló községet, ellenkezően ezt a révet is a pestiek tulajdonának gondolom s következtetem onnan, mert ezen község eladományozásáról vagy a pestiektől történt elfoglalásáról okirat meg nem emlékezik. Lehet, hogy ezen révén mint Pesthez nagyon közelihez, a szolgálatot a pesti révészek teljesítették.

Dunánk fentemlített medrének alakulására nézve véleményemet a következőkben nyilvánítom. Valamikor, évezredek előtt Magyarország egy része tenger volt mindaddig, míg a Vaskapu áttörése után vize le nem folyt. A tenger eltünése után a Duna felkereste a mélyebb helyeket s megkésztette ágyát, melyben tovább folytathott. Pesthez érven, itt egy nagy akadályra talált, a Gellérthegynek a balpartra átnyúló sziklái elzárták útját. A víz a Gellérthegy előtt összetorlódott s folyton nőtt, midőn pedig már oly magasra hágott, hogy a Margit-sziget alsó csúcsának átellenében levő alacsonyabb partot átléphette, a volt Rákos-árok mentén kényszerűtjárt megkésztette. E közben az idő vasfogaitól megtámadott gellérthegyi sziklák porladoztak; a sziklák — a mint ez ma is egyik esztendőről a másikra tapasztalható — lezuhantak, melyeket az időközi nagyobb áradások tovább sodortak. A Duna mai tükre alatt volt sziklatömegben lehettek repedések, kisebb-nagyobb üregek, barlangok, melyeken a víz áthatolhatván, rombolását a belső részekben tovább folytatta; elő lévén készítve egy kisebb út, a hegy előtt összetorlódott roppant mennyiségű, a jobbparti alacsonyabb fekvésű völgyeket is ellepett víz nyomása áttörte a meggyengült sziklákat, hogy útját most már a soroksári ág felé folytassa. A Dunának meg lévén egyenes folyása, régi medrét lassanként elhagyta, melyet aztán iszap, a part beomlása és futóhomok az idő lefolyása alatt betemetett s mint vízzel telt, később pedig mint nagy száraz árok maradt fenn sok ideig, míg végre a nagy árok is eltűnt.

városnak tették le alapját. Ezek egyikét még pedig Ó-Budát II. Géza alatt a jobbparti északi völgyben a római Aquin-

Salamon Ferencz, a ki oly sokat mondott Budapest történetében, a mi a kritikát meg nem állhatja, tagadja a Dunának ezen természetés ágát s ennek következményeként tagadnia is kellett a kerepesi révet, a mint tagadja azt is, hogy Pest határa szigeten feküdt volna. II. Géza király 1148-iki oklevelének bírálata alkalmából Salamon a kerepesi révre vonatkozólag azt mondja: *„Érdekes példa, hogy a hamisítók néha szándékosan használnak oly nevet, melyet senkisék hallott még. Ezt is a régiség színe kedvéért. Ráfogják aztán, hogy ma így hívják, a mit régen ily furcsán neveztek.”* Feltéve, hogy II. Géza ezen oklevelé — a mint Salamon véli — hamisítvány, ebből még nem következtethető, hogy ne lett volna egy kerepesi rév, ellenkezően a hamisítók ügyes fogással éltek s hasznokra is volt, midőn az okiratban a kerepesi révet is belefoglalták. Ügyes, előre látó hamisítók nem iktatnak álokiratba egy oly nevet, melyet soha senki sem ismert, mert ezzel mint otromba furfanggal csak a hamisítás tényét hozták volna napvilágra, egy ismert révnek megemlékezésével ellenben az oklevél hitelességét bizonyíthatták. 144 év, mint a mely idő után az okíratot átírták, még nem olyan rendkívüli nagy idő, hogy a rév és ennek neve ne élt volna még az utódok emlékezetében, hisz megvolt még a nagy árok, tehát nagyon jól tudhatták még, vajjon Szent László király alatt volt-e egy kerepesi rév vagy sem, de ezen vízzel telt nagy árok nem is tűnt el egy-két esztendő alatt, ehhez sok idő kellett, tehát tulajdonképen 144 esztendőről, mint a mely idő alatt a kerepesi rév emlékezete feledékenységbe merülhetett volna, szó sem lehet. Salamon ezt a nagy árkot, melyen a kerepesi rév átvitt, emberi kéz alkotásának tulajdonítja, de megfelelkezik arról, hogy Pest határa körülbelül az Eötvös-szobornál érte végét, ezen túl pedig Új-Bécs határa kezdődött. Minthogy tehát Új-Bécs mint külön község Pest város joghatósága alá még nem tartozott, Pest városa egy védelmi czélra szolgáló nagy árkot idegen határban nem is építhetett. A nagy árok elnevezés különben feltételez egy kisebb árkot is, s csakugyan Pest vára bástyafalain túl körül is volt véve egy árokkal, ezen árok azonban össze nem téveszthető a sokkal távolabb volt nagy árokkal. A nagy árkot máskülömben is akár természetes Dunaágnak, akár emberi kéz alkotásának tekintjük, mint vízzel telt nagy csatorna Pest földjét Salamon ellenére is szigetté alakította, s ez a hajdani Pestnek nem hátrányára, hanem előnyére lehetett, a mint előnyére volt Páris

cum romjain építették fel, másikat a jobbparti és balparti Pestet a Várhegy és Gellérthegy közti völgyben, vala-

városának is, melyet hajdan szintén szigeten alapítottak meg. A pesti sziget természettől megerősített illetve a Duna vizétől védett hely volt, a hol a réven átkelő és itt összesereglett karaván csapatok az átkelés megtörténteig biztonságban érezhették magukat.

A nagy árokra vonatkozólag Rómer Fl. „*Régi Pest*“-jében különben a következő megjegyzés olvasható: „*nemcsak valószínű, hanem biztossággal állítható, hogy a régi Pest hármas árokkal volt védve, avval t. i. mely a bástyákat körülfutá, a nagy árokkal . . . mely ma a Wurm-udvar s iparbank irányában terjedt és talán a Molnár-tónál végződött; végre a kis Rákos árka, mely sokkal tágabb körben a mai külvárosokat majdnem ketté szelé és az alsó faraktáraknál a Dunába ömlik.*“

Rómer is a hajdani természetes nagy árkot ugyanazonosnak véli a Wurm-udvar táján épített árokkal, a minek ellentmond a Rómer munkájához csatolt térkép, mely a nagy árkot a Margit-sziget alsó csúcsához helyezi. Új-Bécs sem feküdt az alsó árok mellett, hanem a Margit-sziget átellenében volt nagy árok mellett, határa azonban az árok mindkét partjára kiterjed s alsó vége körülbelül az Eötvös-térnél végződhetett, bár az alsó árok valamivel alább, még pedig a már említett Wurm-udvar irányában volt s folytatása a mint Rómer mondja a *Magyar király* nevű szálló körül keresendő. Ezen árok, illetve csatorna, melyet több török korszakbeli képeken láthatunk, még nem volt határvonal Pest és Új-Bécs között, Pest határának vonala több ölnyi távolságra az ároktól az Eötvös-tér táján lehetett s itt is kellett lennie különben a túlsó oldalon határsértés nélkül az árokhoz hozzá sem férhettek volna, a hozzáférhetést pedig megkövetelte az ároknak folytonos jó karban tartása. Az 1738—1752-ig Pest városa és a margitszigeti apácák közt Új-Bécs területe iránt folyt per alkalmából kihallgatott tanúk egyike 300, a többi 100 lépésnyire a Váci-kaputól mondta Pest határát. A 300 lépés megfelelné körülbelül az Eötvös-térnek, a 100 lépés a *Magyar király* nevű szállónak; a kik a 100 lépés mellett tanuskodtak, úgy látszik az itt volt régi árkot tekintették, illetve hitték Pest és Új-Bécs közti határnak.

A képek, melyek egy széles árkot Pest körül feltüntetnek, a török korszakból valók. Pestnek bástyái ezen korból már a Deák-Ferencz-utca déli vonalán állottak. A Deák-Ferencz-utca és Wurm-

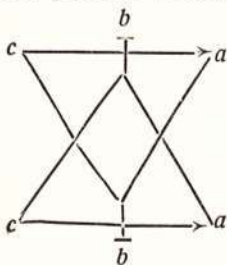
mint ennek átellenében a Dunán túl mint a révészek és halászok hajdani tanyáját maczedóniai bolgárok letelepítésével Taksony vezér alatt teremtték meg, harmadikát a Pest újhegyi várt a későbbi Budát a honvédelemnek a várrendszerre fektetésével IV. Béla király a tatárjárás után alapította meg.

Az Árpádok alatt megteremtett ezen három város közül Pest városát tekinthetjük a legrégibbnek. Első gyarmatosai, a mint mondtuk, révészek és halászok voltak.

Az érintkezést a Duna jobb- és balpartjával a pesti rév eszközölte. Minthogy az átkelés pontját a víz sebessége, illetve apálya és dagálya szabályozza, egyik rendes pontja a Deák-Ferencz-utcánál, túlsó pontja pedig a Rudasfürdőnél lehetett; a felevezés a part hosszában azonban nem a jobb, hanem a balparton történt, a mennyiben a

udvar közti terület $87\frac{1}{2}$ öl széles, ellenben a Deák-Ferencz-utca és a Magyar király közti terület $50\frac{1}{2}$ öl széles, tehát oly keskeny, hogy ide két árkot, t. i. a bástyát körülfutott széles árkot és a Wurm-udvar táján volt még szélesebb nagy árkot, a nagy árok partjára pedig Új-Bécs földjét és Werner gróf palladiumát elhelyezni nem lehet. Már ez is azt bizonyítja, hogy a *Wurm-udvar* és a *Magyar király* közt volt s körülbelül 30 öl széles árok nem ugyanazonos a nagy árokkal ellenkezően ezen árok volt azon árok, mely a bástyákat körülfutotta, vagy is ez volt az első, nem pedig a mint Rómer mondja a második árok. Pestet tehát nem három, hanem két árok védte; ezek egyike volt a bástyán kívüli árok, a másik a nagy árok, melyet a XVIII—XIX-dik században Rákos-ároknak neveztek. A bástya közvetlen közelébe árkot nem lehet képzelni, mert a Duna vize, mely az árkot táplálta, a bástyafalakat alá mosta volna, a mint elmosta volna a két árok közti keskeny földszalagot is és a két árok idővel egygyé vált volna. A bástyafalakat körülfutott árok a Wurm-udvartól bizonyos távolságra a falaktól félkörben a Károly-körút és Kalvin-tér táján halladva a Fővám-tér körül érte végét. A hajdani nagy árok ártere mentén tervezte Reitter F. 1865-ben a Pestet körülövedző hajókázható csatornáját s csupán a csatorna felső torkolatát helyezte lejjebb, mint sem volt a nagy árok torkolata.

rudasfürdői kikötési pont egyúttal indulási pont is lévén, visszafelé innen ereszkedtek le a víz sodrába, hogy a Vámház-körút táján kiköthessenek és a balpart lassú vizében az indulás első pontjához visszajuthassanak. Hasonló utat tehettek meg a jobbparti vízijáróművek is, mely esetben az átkelési útát az iderajzolt ábra szerint képzelhetjük magunknak; $a-a$ a bal- és jobbparti indulási pont, $b-b$ a duna-utczai és rudasfürdői kikötési pont, $c-c$ a felevezési pont.¹

¹ A jobbparti indulási helyet a Lánchíd tájára, a mint Salamon gondolja, nem lehet tenni, mert az itteni terület, a mint ez az alábbiakból ki fog tűnni, IV. Béla király előtt nem volt még Pest birtoka.

Ha a fenti ábra szerint képzeljük a jobb és balparti átkelést, akaratlanul felmerül az a kérdés, vajjon Pest hajdani kis határának megállapításánál nem volt-e döntő befolyással a révnek ezen indulási és felevezési pontja? mert, a mint tudjuk a balparti Pest határa nem messze a vácsi kaputól és kecskeméti kaputól mintegy keskeny szalag nyúlt ki a Rákos-árok vagyis a hajdani nagy árok felé. A jobbparti Pest határa tehát szintén hasonló szélességben, mindazonáltal ismeretlen távolságig terjedhetett a nyugoton kimagasló hegyek felé s magába foglalhatta csupán a mai Ráczváros területét és a Gellérthegyet. S csakugyan, ha egy térképen a balparti Pestnek felső és alsó, határvonalát a Dunán át a jobbpartra meghosszabbítjuk, ezen két vonal közé csak a ráczvárosi völgy-szoros és a Gellérthegy esik. Pestnek tehát kezdetben csak egy hegye van. Nevet azonban ennek nem adtak, de mint egyedülinek nem is volt névre szüksége, hanem jelzővel ellátva „*Mons Pestiensis*“-nek vagyis „*Pesti hegy*“-nek nevezték. Csak IV. Béla király uralkodása alatt tűnik fel egy második pesti hegy, melynek neve „*Novi mons Pestiensis*“ = *Pesti új hegy*. S miért pesti új hegy? mert ezen hegy, a mint hiszem, a pesti polgárság újabb szerzeménye, melyet IV. Béla királytól kaphatott akkor, a mikor a Várhegyen a Pest újhegyi várt a későbbi Budát megalapította és ide a tatárok elől elmenekült s ismét visszatért balparti pesti polgárokat letelepítette. Ezen újabb szerzeményt bizonyítja IV. Bélának 1244-iki úgynevezett arany bullája, melynek

Az első telepítők felismerték a rév fontosságát és egy város megalapítására kedvező természeti viszonyokat.

egyik pontjában azt olvashatjuk: „*Mindent, a mit a tatárok elvonulása ótaadtunk nekik, ellenmondás nélkül birhatják.*“ Egy alábbi ennél világosabban szóló pont pedig azt mondja: „*Kewer nevű földet, melyet most adományoztunk nekik, valamint más korábban birt földjeiket osszák ki egymás közt, kinek-kinek megmívelési arányában, hogy ezek a földek művelés nélkül és hiába ne heverjenek.*“ Ezen Kewer vagyis Kőér nevű föld alatt azonban sem a pesti Kőbánya sem a budai Kőérberek nem érthető, hanem véleményem szerint Kőér alatt a Várhegy, Kőérföld alatt pedig a Viziváros, Országút és a krisztinavárosi völgy területe. A németek Kreenfeldjét is inkább lehet a Kőérföldből származtatni, mintsem a Kelenföldből. Már Podhráczky bizonyította „*Buda és Pest . . . volt régi állapotjokról*“ munkájában, hogy a Kelenföld név későbbben szülemlett meg, s eredete a német Kreenfeldben található meg, de hogy a Kreenfeld mögött a Kőérföld lappanghat, erre nem gondolt, de nem is gondolhatott, mert a Kéza Simontól Crumhildnek nevezett Kelenföld után indulva, a Kreenfeld elnevezést a „*Niebelungen*“ rege Chrimhildjében vélvén feltalálhatni, a Kőért ő is Kőbányára helyezte. A Kőérnek Kőbányával történt felcserélését mindenesetre a nevek hasonlósága és azon körülmény okozta, hogy IV. Béla Kőért Pestnek adományozván, helyét a balparti Pest határában keresték s minden hitelt érdemlő bizonyítás vagy okadatolás nélkül Kőbányára helyezték. A mint nem tudták Kőér helyét megállapítani, ép úgy homályban burkoltnak hagyták a Kreenfeld név származását is. Patachich és Palugyay ugyan úgy véli, hogy a Kreynfeld = Kreenfeld név talán a Karniólából = Krain idetelepedett gyarmatosokra volna visszavihető, minthogy azonban nem tudjuk, hogy ezen gyarmatosok honnan jöttek, nem is lehet a karnióliai származást rájuk fogni. Salamon is a Kreenfeld nevet német eredetűnek vallja, a Kőér hováhelyezéséről azonban hallgat, minthogy előtte, a ki IV. Béla király privilégiumát hamisítványnak nyilvánította, a Kőér nem is ekzsztálhatott. Hogy IV. Béla szabadságlevele hamisítvány nem lehet, erre nézve véleményemet „*Adalékok Budapest székesfőváros történetéhez*“ munkám II. kötetében kifejtettem. A Kelenföld, illetve Kreenfeld származása nézetem szerint: *Kőérföld* = *Kreenfeld* = *Kelenföld*. Szent Gellért legendájában ugyan azt olvassuk, hogy a pogány magyarok Gellért csanádi püspököt midőn Székesfehérvárról jövet a koronázandó király üdvözlésére Pestre

Ezen tényezőknek tulajdoníthatjuk letevését azon magnak, melynek csirájából hazánk fővárosa Budapest nőtt ki.

sietett, a pesti révnél megtámadták és Kreenfeld hegyéről letaszították. Minthogy a mai Gellérthegyet ugyanazonosnak véljük a hajdani Kreenfeld hegyével, ebből azt lehetne következtetni, hogy Kőér néven nem a Várhegyet, hanem a Gellérthegyet nevezték. Ez azonban ki van zárva, mert IV. Béla király ezen név alatt a pestieknek nem adhatott egy oly földet, melyeknek ezek már is régi idő óta birtokában voltak. Kőér alatt tehát a Pesti-hegy vagy is a mai Gellérthegy mint régi birtok nem érthető. A Kreenfeld hegyére nézve két eshetőséggel állunk szemben, az egyik az, hogy a legenda írója a Kreenfeld hegye alatt azt a hegyet értette, melyet a magyarok Pesti-hegynek neveztek, ebben az esetben a német elnevezés megfelel a magyarnak, minthogy a Kreenfeld hegyének jelentése annyi, mint Pestnek hegye, Kreenfeldi-hegy = Pesti-hegy, vagyis Kreenfeldnek és Pestnek tulajdona, Kreenfeld néven nevezték a németek a jobbparti Kis-Pestet „*de parvo Pest seu Creynfeld*“ a mint egy 1236-iki okirat mondja. A másik kevésbé valószínű eshetőség pedig az volna, hogy a legenda írója nem a kreenfeldi község tulajdonához tartozott hegyet, hanem azt a hegyet nevezte meg, melynek neve mint Kőér IV. Béla király korára is átszállott t. i. a Várhegyet; ha így volna, ebben az esetben megdőlné az eddig meg nem támadott azon állítás, mely Szent Gellért vértanúságát a Gellérthegyhez kötö még pedig azon hegyhez, melyről a Margit-legenda azt modja: „*És meeg vala egy iffiu, ky lakozyk zent Ersebet azonnak Ispitá-lyában, zent Gelyert hegye alatt, melly hegy azért mondatyk zent Gelyert hegyenek, mert regen az hegynek alatta euletent volt meg zent Gelyert az kegyetlen kemeny pogan Magyaroktul.*“ A Margit-legenda a Gellérthegyet jelöli meg a véres cselekvény színhelyéül s ezt kell elfogadnunk mert ez alatt a Várhegyet nem érthette, minthogy a legenda írójának idejében a volt Kőérhegyet már pesti új hegynek nevezték.

Hogy a Várhegy alatt a Kőér, a Viziváros, Országút és Krisztinaváros területe alatt a Kőérföld értendő, annál inkább hihető mert a Várhegyen és a gellérthegyi völgy szorosban letelepedett pesti polgárság a Dunától elzárt távoli és egy nagy árkon túl fekvő Kőbányát meg se mivelhette volna s a király akarata mint egyelőre végrehajthatatlan holt betű marad mindaddig, míg a balparti Pestet ismét be nem népesítik. Pestnek benépesítése azonban 1244-ben

Egy tekintet a régi Pest térképére, azt mutatja, hogy a város kezdetben északról délre, keletről nyugatra kettős

még korai, az aggodalom a tatárok újabb betörése iránt még évek multán sem szűnt meg s a későbbi jövevények is ott telepedtek le, a hol kellő biztonságban érezheték magukat, ezt pedig csak is a jobbparton találhatták meg. Mindezeknél fogva nem a még hiányzó balparti, hanem a már meglevő jobbparti pesti polgárságnak kenyérrel kellett gondoskodni és a művelésre alkalmas földet a közelben adni. IV. Béla király, Pest újjáteremtője, illetve a Pest újhegyi vár építője, a ki annyit tett a pesti polgárságért, a föld adományozásánál a biztonsági és egyéb körülményeket figyelmen kívül nem hagyhatta.

Salamon Ferencz „*Budapest történetében*“ kritika alá vonja a Kőér föld adományozását s az általa hamisítványnak nyilvánított IV. Béla-féle kiváltságlevél bírálata alkalmából azt mondja: „*IV. Béla király kiosztás végett földet adományoz a pestieknek, s a tatárjárás után ez nem is első adományaként van feltüntetve, mintha a pestiek nem lettek volna nagyobb bővében a gazdátlanul parlagon hevert földeknek.*“ Bizony nem voltak bőviben a parlagon hevert földeknek, mert a mint mondtam a balparti kis területet művelésre egyelőre fel nem használhatták, a jobbparton pedig nem volt más birtokuk mint a mai Ráczváros területe és a Gellérthegy. A Kőér föld adományozása csak az oklevél hitelessége mellett szól, a ki azonban Pest régi határát nagynak képzei, az a Kőér földet bátran Kőbányára helyezheti sőt IV. Béla király privilégiumát is hamisítványnak nyilváníthatja. Salamon úgylátszik Rupp Jakab után indult, a ki „*Budapest helyrajzi története*“ -ben Pest határához kapcsolta Káposztás-Megyert, sőt Rákospalotát is. Kőér föld adományozását csak úgy érthetjük meg, ha Pest hajdani határát mint kis révész községtől elfoglalt birtokot kicsinynek képzeljük s a Kőér földet a Duna jobbpártjára vagyis a Várhegyre illetve a Viziváros és Országút területére, valamint a krisztinavárosi völgyre helyezzük.

Kőbányát későbbi szerzeménynek kell tekintenünk, a mit Pest városának 1703. évi márczius hónap 6-án kelt emlékirata is támogat azt mondván ebben: „*als sey in ipso Territorio Zwey Praedien, dass eine Szent László, dass andere Burgundia genennt, damit nun die Statt possessione honorum nicht Turbirt oder angefochten sein könne, were sonderlich in confirmatione Privilegiorum derer Praedien halber gnädigste reflexion zu machen, und die Statt darumben zu versichern.*“ Az említett Szent-László pusztá alatt a hajdani Új-Bécs

házsorban épült ki, melynek egyik vonala a vácz-kecskeméti, másik vonala a hatvan-fehérvári országútnak vagyis

és Jenő helységeknek Pest és a mai Ujpest közti területe, Burgundia alatt Kőbánya értendő. Hamis nevek alatt két pusztát Pest határában! s miért nevezték Burgundiának Kőérföld helyett? — mert tudták még pedig mindenesetre hagyomány útján, hogy nem volt soha Pest tulajdona, hanem tartozott valószínűen azon Fáy-féle birtokhoz, melynek határa a Kecskeméti-kapuig terjedett. A birtokjogot Pest városa az említett puszták egyikére sem mutathatta ki, csak kétszáz éven túli birtoklásra hivatkozva azt mondta: „*dessen Grund schon vor 200 und mehr jahren hero derselben competire.*“ Ha a pestiek Kőbányát mint Kőért IV. Béla királytól kapták, miért kellett Kőért vagyis inkább a Kőért adományozó 1244-diki IV. Béla-féle privilégium megemlítését a budai 1703-diki kiváltságlevélbe iktatni, s miért Kőbányát vagyis Burgundiát a pesti kiváltságlevélben mint I. Lipót király adományát feltüntetni? — de miért is hivatkozik Pest városa 200 évi s miért nem 400 évi birtoklásra? — ezek mind oly kérdések, melyek véleményemet csak megerősítik. Az Ulászló király alatt, mindenesetre foglalás útján vagy a mi még valószínűbb a török uralom alatt a törököktől birtokba vett és Pest határához csatolt Kőbányát I. Lipót király adományozta Pest városának. Az adományozás ellenére azonban Grassalkovics mint a szentlőrinczi puszták akkori tulajdonosa jogot formált Kőbányához és a várost perrel támadta meg, a peresztés előtt a város csak úgy menekült meg, hogy felperest tetemes összeggel kárpótolta, minélfogva vett birtoknak is tekinthető. A per alkalmából kihallgatott hatvan tanú — egy-kettő kivételével, a kik mit sem tudtak mondani — nem is azt bizonyította, hogy Kőbánya Pest tulajdona, hanem azt, hogy Kőbánya a pesti határhoz tartozott. Ha a pesti határhoz tartozott is, ebből még nem következethető a város tulajdonjoga, mert bírhatta előbb más is, a mint Új-Bécs és Jenő is a margitszigeti apácák birták, pedig erről is azt állította a város, hogy Pest határában feküdt; igen, de csak a török uralom óta. A Döbrenteytől 1847-ben elnevezett Kőérberék elnevezésének okadatolása ép oly légből kapott állítás, mint a Kőbányának a Kőérfölddel azonosítása. Döbrentey mégis annyiban közeledett a valósághoz, hogy a Kőért a Duna jobbpartjára helyezte, a mit onnan következtetett, mert I. Lipót király 1703-diki privilégiumában szó van IV. Béla király 1244-diki privilégiumáról. Döbrentey Kőérberkét mint a városi

a mai Váci-utcának és Kossuth-Lajos-utcának, illetve Kigýó-utcának felel meg. Ezen utak keresztezése alkotja a középpontot a Városház-tért. Innen a középpontból mint egy csillagból nyúlnak ki a sugarakat képező utcák azon közelebbi helységek felé, a melyekkel az érintkezés bizonyos okokból szükségessé vált. A csillagnak három sugarával megteremtették Pest három fő utcáját, melynek közbeeső területei ugyan még üresek, a lakosság számának növekedésével azonban — kiket a révnél összegyűlő sokaságtól reménylett haszon csalhatott ide — lassanként a fő utcáknak megfelelő párhuzamos és kereszt utcák mentén kiépítették. Az így megalapított várost aztán biztonsági szempontból úgy a hogy bekerítették, s a mint mondják Zsolt vezér alatt már is fallal volt körül véve. A bekerített és bástyái közé szorult város belső részében most már nem terjeszkedhetvén, a bástyát átlépték és a bástyán kívül megteremtették a külső városrészt.¹

A balparti Pesttel egy időben alapították meg a Gellérthegy és Várhegy közti völgyszorosban a jobbparti

kamara birtokát 1847-ig Kamaraerdőnek nevezték s a török uralom előtt talán még királyi birtok volt s nem is tartozott még a budai határhoz, hanem ezt is a törökök csatolták hozzá, vagy pedig mint-hogy a Kőérberek és a Gellérthegy között IV. Béla király idejében Sasad nevű pusztá feküdt, melyet Mátyás király adományozott Buda városának, nemcsak lehetséges, hanem valószínűnek is tartom, hogy a Kőérberek hajdan ezen Sasad nevű pusztához tartozott.

¹ A külső városrészt kezdetben csupán a Kerepesi-út mindkét oldalán elterült pesti földön, de csak a volt Rákos-árokig teremthették meg, mert ezen árkon túl a Rákos földje még királyi birtok volt, melyen Mátyás király később pesti híres kertjét alapította meg. A Váci-kaputól északra és a Kecskeméti-kaputól délre szintén nem terjeszkedhettek, mert itt is idegen birtok volt, később mégis úgy segítettek, hogy Új-Bécsnek a nagy ároktól innen esett területét a margitszigeti apácák minden perlekedései ellenére lassanként foglalások útján birtokba vették s Új-Bécs is Pestnek egyik külső városrésze lett.

Pestet a későbbi Kis-Pestet vagyis a németek Kreenfeldjét. A jobbparti városrész hegyeitől béklyóba szorítva nem fejlődhetett s mint a balparti Pestnek alárendeltje és külső városrésze tengődött tovább.

A balparti város kiépítésével megszorodott az utcák száma is. Kezdetben, míg a városnak csak egy-két utcája volt, könnyen eligazodhattak, az utcák hálózatának kiterjesztésével azonban a város egy tömkeleggé változott, melyből a helyes útra való térés megvolt nehezítve. Ezen a bajon csak névadás segíthetett.

A névadás úgy személyekre mint pedig országokra, városokra, hegyekre, folyókra már a legrégibb ismeretes korban szokásban volt. E nélkül el nem igazodhattak volna. A neveket, ha nem is mindig nevezetes, mégis megjegyzésre méltó körülmények szolgáltatták. Így például:

Fővárosunk régi neve *Pest*. E név származásának kinyomozása már sok fejtörést okozott történétiróinknak. *Pest* nevét a régi időben a jazygok *Pession*-jára akarták visszavinni, kitűnt azonban, hogy ez a város Nagykörös táján volt. Bél Mátyás a *Puszt*, *Pussti* s *Püssti* szláv szavakból származtatja, melyek pusztát jelentenek. Oláh Miklós a *pest*-tel egyértelmű kemencze szóra vitte vissza s ebből kiindulva *Pest* környékén mészégető kemenczéket teremtett meg, hogy állítását bizonyíthassa. Jankovics Miklós elfogadja a kemencze szó értelmét, elveti azonban a mészkemenczékét s úgy véli, hogy a Gellértheget tekintették mint egy kemenczének, melyből mint kemenczéből a forró víz csurog. Valószínűbb, hogy a Gellérthegy olykor olykor még füstölgött s a füstölgő hegyet vették kemencze értelmében. A „*Pest*“ szó meg van a szlávban, de megvan a magyarban is s mindegyikben kemenczét jelent; a székelyek ma is használják, de csak ily értelemben: „*Pest mögött — kályha mögött*“ t. i. „*a sutban.*“ — A honfoglaló magyarok a füstölgő hegyet kályhával azonosítván, a révet

és tanyát elnevezték pestmögötti révnek, illetve tanyának. A beköltözött németek ismervén a pest szó értelmét, a város nevét egyszerűen „Ofen“-re fordították. Salamon Ferenc az ó-szláv pest-jében találja meg városunk nevét, a mi hegyet és barlangot jelent. Sem a hegy szó sem a barlang nem adhatott nevet városunknak, mert egyik sem mutat fel oly elnevezésre méltó körülményt, a mi névadásul szolgálhatott volna, különben — minthogy sok hegy van s több barlang is volt található — volna több hasonló nevű város vagy helység másutt is, a hol szlávok laktak, a mint van több Buda nevű helyiség Magyarországon, Erdélyben, Tót- és Csehországban, Galicziában. Pest neve tehát rejtvény s az is fog maradni, mindazonáltal kockáztassunk egy más véleményt Pest nevééről, melyet a latin *Pessulus* és *Pestis* szóban is megtalálhatunk. *Pessulus* annyi mint *Zár* vagy *Kulcs*. A Gellérthegy elzáró természetes fal s egyúttal záró kulcsa volt a római Aquincumnak, minélfogva e szó nevet is adhatott a hegynek, ez pedig a révnek és helységnek. Ezen név nem is állna egyedül, mert megtaláljuk ezt Franciaországban is mint a rómaiak egykori tartományában, még pedig Montpellier városában, melynek hajdani neve Mons Pessulanus (Mons Pessulus) volt. De származtathatjuk városunk nevét az említett *Pestis* szóból is, a mi *Veszedelemet* jelent. A Gellérthegy sziklái mindig veszélyesek voltak az átkelő vízi járóművekre akkor, ha egy szélvihar a Dunát felkorbácsolta, sőt hegyünk ha nem is volt már tűzhányó, néha-néha megújuló rázkódtatásaival félelmet okozhatott, s talán ennek is volna tulajdonítható, hogy a rómaiak Aquincum városukat nem a krisztinavárosi völgyben vagy pedig a mai Kelenföldön, hanem a távolabbi óbudai völgyben építették fel. Egy ily földrengés rémitette Buda-Pest lakosságát még a XVIII-dik században s kisebb földrengéseket tapasztaltak a XIX-dik században is. Pest nevének a pestis szóból származtatása ugyan nagyon is

erőltetett, a mit talán még sem lehetne a pessulus szóról mondani. A mint nyelvvromlás következtében Franciaországbán a Mons Pessulanusból Montpellier szülemlett meg, nálunk ugyanazt magyaros rontással a kemencze értelmű Pestre ferdíthették.¹

¹ Nem érthetek egyet a Margit-sziget régi nevére nézve sem. A legrégibb okirat, mely nevét megemlíti, 1255-ből való. Ezen okiratban IV. Béla király a szigetet „*Insula Leporum*”-nak nevezi, a sokkal későbbi Margit-legenda szerint pedig: „*maskeppen nevezetyk nyulaknak zygetynek.*” — Az utóbbiból kiindulva született meg egy vadaskert megteremtésének gondolata, a hol fejedelmeink Árpád vezértől kezdve nyulakra vadásztak volna. Így mondja a többek közt Őri J. György is a „*Margitsziget-történelmé*”-ben. A Margit-szigeten megteremtettek utólagosan egy vadaskertet, hogy a névadást megokolhassák. Higgye, a ki hiheti. A honfoglaló magyart semmiképpen sem képzelhetem mai korbéli vadásznak s hihetetlennek vélem, hogy ezen kis szigeten nyulakra vadásztak volna. A magyar lóra termett nemzet volt különösen a régi korban, vadászatra is nem gyalog, hanem lovon ment s nem is kis szigeten őserdők és cserjék közepette, hanem síkságon üzte s száguldva nyíllal lőtte a nyulat, rókát, szarvast és bölényt, hogy a lovaglásban és nyíllövésben magát gyakorolja és kitüntesse. A IV. Béla magyarjait azonban már nem számíthatom ezek közé; ezek elhagyhatták már e részben elődeik szokásait, a mint elhagyták már harcászati módjukat is, s a páncélba öltözött magyar lovagok ekkor már inkább logagjátékokkal tölthették idejüket. De különben is ebben a korban a Margit-szigeten már nem vadászhattak, mert a szigeten épületek állottak, többek közt egy királyi palota, melyben a mint mondják az 1185—1204-ig uralkodott Imre király több ízben udvart tartott, sőt a szigetnek a XII-ik században szintén voltak lakói, és pedig a premonstreiek, a kiknek itt egy kolostoruk volt. A Margit-sziget régi neve nem *Lepus*-ból, hanem *Lepor*-ból eredhet s inkább Ékesség-szigetének felelne meg, a mint a szigetet ma is a főváros gyöngyének nevezzük. A Margit-szigeten 1255 előtt már egy királyi vár, egyházi és egyéb díszes épületek állottak s ezek után a szigetet méltán el is nevezhették „*Insula Leporum*”-nak vagy „*Ékesség-szigeté*”-nek. Az 1290 után írt, azonban egy sokkal későbbi dolgozattól fennmaradt Margit-legenda a kérdést el nem döntheti, ennek írója az újabbi kor fogalma alatt állott s magáévá tette azt a mondát,

A IV. Béla király alapította jobbpárti várhegyi Pestet Zsigmond királyig, mint a mikor a balparti Pest a jobbpártitól elvált, hivatalosan „*Castrum novi montis Pestiensis*“-nek vagyis „*Pest újhegyi vár*“-nak nevezték. Podhráczky J. „*Buda és Pest szab. kir. városoknak volt régi állapotjukról*“ munkájában „*Pesti hegy új várát*“-ra fordítja Buda régi nevét, azt mondván: *híszem, nem a hegy, hanem a rajta épült Vár volt új*“. — Ebben azonban nagyon tévedett, a mint tévedtek mások is, mert a hegy volt új szerzemény, a vár pedig később épült reá, különben az okiratok is a Várhegyet „*novus Mons Pestiensis*“-nek mondják, a mi szintén azt bizonyítja, hogy a hegy tekintendő újnak t. i. új szerzeménynek, nem pedig a későbbi vár, minélfogva a többektől megtámadott: „*Castrum novi mons Pestiensis*“ név helyesnek elismerhető. Ezen Pest újhegyi vár, midőn már királyi székhelylyé vált, nevét megváltoztatta s a közhasználatban „*Buda*“ név alatt lett ismertté idővel pedig hivatalosan is elfogadva.¹ A „*Buda*“ név származtatása is többféle nézetnek adott kifejezést. Thuróczy állítása szerint, melyet Bonfin is magáévá tett, a hajdani

mely a nyulakat a szigethez kötő. De, ha a legenda írójának még is igaza volna abban, hogy hajdan is Nyulak-szigetének nevezték, ebben az esetben is a sziget nem egy vadaskerttől, melyben nyulakra vadásztak, kapta nevét, hanem kaphatta attól, hogy Imre király előtt, vagy is akkor, a mikor a szigeten fákon és cserjéken kívül mi sem volt, tehát emberek sem laktak, egy kemény téli időben a nyulak a befagyott Duna jegén átmenve itt, mivel senki sem háborgatta őket, idővel nagyon megsaporodtak. Egy margit-szigetbeli vadaskert véleményem szerint anachronizmus. Buda-Pest történetében különben is a mondák régi időben nagy szerepet játszottak s mondának tekinthetjük a Margit-sziget régi elnevezését is.

¹ Habár a Pest újhegyi várt a XIII-dik század utolsó évtizedeitől kezdve már Budának nevezték s a város újabb szabadsalmait szintén Buda név alatt kapta meg, a városi hatóság 1545-ig vagy is a török uralom megkezdéséig hivatalos okirataiban folytonosan a Pest-újhegyi vár nevet használta, használta pedig mindenesetre

Buda t. i. a mai Ó-Buda Attila testvérétől Budától kapta nevét; ezen, egy mondával összekötött névszarmaztatást azonban megdöntötték, mert Attila öcscsét nem Budának, hanem Blédának hívták. Horváth István magyar eredetűnek mondja, minthogy a Bud és Buda szemelynevek régi okiratokban előfordulnak s ezek egyike után nevezték volna el a várost. Podhráczky és mások, valamint Salamon is szláv eredetét hangoztatják s ezen nincs is mit kételkednünk, bizonyosságul szolgálhatnak erre a szlávok régi telepein található Buda vagy erre visszavihető számos helységek nevei. Hogy a mai Ó-Budáról miképpen háromlott át a várhegyi várra a Buda név, ez meg nem állapítható. A köznép ismervén Budát mint a király székhelyét, úgy okoskodhatott: a király székhelye Buda, a székhely áthelyezésével tehát azt a várost is, melyben a király ezen túl lakni fog, Budának kell nevezni s pedig annál inkább, mert az előbbi Budának közvetlen közelében fekszik; de a hivatalos „*Pest újhegyi vár*“ elnevezés hosszabb is volt nekik s nem is tűnt fel névnek.

Ismerjük az országok, városok stb. régi nevét s fel

azért, mert régebbi szabadságait Pest név alatt szerezhén meg, a szerzett jogokat csak úgy vélhette érvényesíthetni, ha régi nevével él, minthogy a név fenntartásával a jogfolytonosságot bizonyíthatta, a mint bizonyította is. Félre tette még is régi pecsétjét s Zsigmond királytól kezdve a „*Sigillum novi Castri Pestiensis*“ körirat helyett a „*Sigillum Civitatis Budensis*“ köriratot vésette pecsétjébe. A pesti származást a régi hivatalos névvel, a Budára történt névváltoztatást ellenben a pecsét köriratával bizonyíthatták. A két névnek használata a régi időben zavart nem okozott, mert nagyon jól tudták az utódok is, hogy a mit Zsigmond királyig a városok Pest név alatt szereztek az nem csak Pesté, hanem Budáé is, s megfordítva a mit Buda név alatt szereztek az Pesté is. A két város szétválása után a közös viszonyok megszűntek, Buda megtartott mindent a mit Pest és Buda név alatt szerzett. Pest elveszítette Kis-Pestet, elveszítette Kőért s meg kellett elégedni balparti kis határával, a hol később Új-Bécs elfoglalásával nagyobbította határát.

is tehető, hogy a névadás tekintetében a városok terei és utcái sem tettek kivételt, a mit különben is bizonyíthatnak a régi római Forum Romanorum, a Forum Narvae, a Forum Trajani stb., valamint a Via sacra, Via lata stb. elnevezések, mely szokástól a későbbi kor sem térhetett el. A régi példa hatott az utókorra is.

Buda-Pest tereinek és utcáinak neveit a vezérek és első királyok korából nem ismerjük, más néven nevezhették a honfoglalás korában letelepített bolgárok s más néven a bolgárokat kiszorította németek. A mit régi okiratokból megtudtunk, ezek a XIV—XVI-dik századból valók s ezekből megismerhetők azon körülmények is, melyek a névadásul szolgáltak.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

II.

AZ UTCZÁK ÉS TEREK RÉGI NEVEI.

Buda-Pest utczáinak és tereinek elnevezésére nézve négy korszakot különböztethetünk meg:

Az *első korszak* a török uralom előtti időre esik.

A *második korszak* a török uralomtól Buda visszavivásáig,

a *harmadik korszak* Buda visszavivásától a testvér városok egyesítéséig,

a *negyedik korszak* a testvérvárosok egyesítésétől a jövőendő korszakig terjed.

Fővárosunkban Budán-Pesten is az utcák és terek elnevezése bizonyos ismertető és az illető közterületet feltűnővé tevő jelekre és tárgyakra vihető vissza. A harmadik korszakból tudjuk biztosan, hogy nevet adott:

1. egy templom, városház, iskola, fürdő, posta, szobor egy a ház falába illesztett vallásos jellegű kép stb.

2. város és helység, melynek irányába az út vagy utca haladt,

3. kávések, kocsmárosok és vendéglősök és egyéb üzlettulajdonosok névtáblái,

4. nemzetiség és mesterség, ha t. i. az illető utcztát egy nemzetiség lakta, vagy más iparos az utczában nem volt letelepedve.

5. Ha azonban ily ismertető jelek, tárgyak egyik-másik utczában hiányoztak, fordultak oly elnevezéshez, melyet az utca jellegéhez legalkalmasabbnak találtak, mint például: Nagy, Kis, Kereszt, Szép stb. jelzőkhöz, valamint tekintélyes és ismeretes házbirtokosok neveihez.

Hasonló körülmények járultak az *első korszak*beli elnevezésekhez. A *második korszak* utczaneveit egynek kivételével nem ismerjük, minélfogva ebből következtetést nem is vonhatunk. A *harmadik korszak* azonban eltér az első korszaktól annyiban, hogy személyek kereszt neveire, valamint nyilvános világi középületekre és üzleti nevekre is kiterjeszté figyelmét. A *negyedik korszak* már majdnem teljesen szakított a régi helyes szokással és nemcsak személyek vezeték- és keresztneveit, hanem tárgyakat is visz át oly utcákra és terekre, a melyek az utca illetve tér jellegével semmi összefüggésben nincsenek. Az eltávolodást a régi szokástól különben egyes esetekben már a harmadik korszakban is tapasztalhatjuk.

Az *első korszakból* különösen Budavár utczáinak és tereinek nevei maradtak fenn, míg Pestéi és Ó-Budáéi kevésbbé ismeretesek. Ezen korszakból első helyen állanak a templomok és kápolnák, illetve kolostorok nevei után történt elkeresztelések, melyek közül a

Várban az

Evang. szt. János-utca, ma Nándor-utca.

Kereszt. szt. János-utca, ma Színház-utca a honvédelmi miniszteri palota mentén, de csak a színházig.

Mindszentek-utczája másképp Nagy-utca; ma Tárnok-utca, illetve ezen utcának a Dísz-tér és Balta-köz közti szakasza.

Szent-György-tér; ma Dísz-tér.

Szent-György-utca; ma Színház-utca a színháztól körülbelül a miniszterelnöki palota közepéig. A miniszterelnöki palota ezen része előtt állott és utcát alkotott házak a honvédelmi miniszteri palotának estek áldozatul.

Szent-Miklós-tér; ma Iskola-tér.

Szent-Miklós-utca; ma Verbőczy-utca.

Szent-Pál-utca; ma Országház-utca.

Szent-Zsigmond-tér; ma Szent-György-tér.

Szent-Zsigmond-utca; másképp Zsidó-utca; ma Szent-György-utca.

A Vizivárosban a

Szent-Péter-utca; ma Hattyú-utca.

Pesten pedig szintén egy

Szent-Péter-utca; a mai Kossuth-Lajos-utcának Múzeum-körút és Kigyló-tér közti szakasza említhető meg.

Minthogy azonban Pesten a Szent-Péterről nevezett templomon kívül a Szent-Antalról nevezett domokosok kolostora, nemkülömben a Szent-János-vitézeknek Szent-Miklósról nevezett kórháza is volt, feltehető, hogy ezen egyházi épületek mellett elvonult utcák megnevezése szintén a kor bélyegét tüntették fel.

2. Nemzetiség adta nevét

a Várban a

Francia-utcának másképp Hátsó-utcának, melynek helye József főherceg palotája és a bástya közti területen keresendő.

Német-utcának; ma Szentháromság-utca.

Olasz-utcának; ma Uri-utca és a

Zsidó-utcának; t. i. a már említett Szent-Zsigmond-utczának.

Ó-Budán a

Francia-utcának.

3. Mesterség illetve foglalkozás után nevezték el a
Várban az
Ötvös-utcát; ma Fortuna-utca és a
Patikás-utcát; melynek helye még nem volt megállapít-
ható; a

Vizivárosban a
Mészáros-utcát; ma Vitéz-utca és a
Csapó-utcát; ma is ismeretlen utczában.

Ó-Budán a
Kovács-utcát.

Pesten a
Kalácssütő-utcát; Rupp szerint ma a Városház-utca vagy
is a volt Granátos-utca, Rómer szerint talán a
Kuria-utca, és a
Hajós-utcát; ma Molnár-utca.

4. Személy adta nevét a
Várban az
Ulvingi-utcának vagyis a Wolmug-utcának; ma Dárda-
utca.

5. Vidéki város felé irányult utca neve pedig
Pesten a
Czeglédi-utcában a mai Kecskeméti-utczában maradt fenn.
Volt a Várban egy

Nyirő-utca; ¹ helye ismeretlen,
They-utca; ² ma Anna-utca,
Szombathely-tér, Rupp szerint a mai Dísz-tér, mások
szerint a Bécsikapu-tér, melyeknek származását
kimutatni nem tudják. Ellenben, hogy a várbeli
Kis-utca; helye ismeretlen,
Nagy-utca; vagyis a már említett Mindszentek-utcája, a
Szűk-utca; ma Balta-köz, a

¹ Nyirő-utca, talán a posztónyírók után elnevezve.

² They = Tej-utca, talán a tejárúsoktól kapta nevét.

Közép-utca; ma Tárnok-utca a Balta-köz és Szent-háromság-utca közt, és a

Hátsó-utca; vagyis máskép a Francia-utca, valamint a pesti

Nagy-utca; ma Koronaherczeg-utca, Egyetem-utca és Kecskeméti-utca és a

Búza-piacz máskép Szénapiacz; ma Hal-tér, honnan és mitől kapta nevét, erre nézve a felvilágosítást az illető utca és tér tulajdonságát feltüntetett elnevezés adja meg. Kevésbbé volna megérthető a várbeli

Szombat-piacz neve, ma Bécsikapu-tér, ha nem tudnánk, hogy a heti vásárokat ezen a piacon még pedig a szombati napokon tartották meg, mely nap aztán nevet adott a térnek. Teljesen érthetetlen volna még az ismeretlen helyű vizivárosi

Fleck-utca; lehet személynév, de rövidítése is lehet a „*Flecksieder*“ szónak, mely esetben az utca nevét Paczalosok-utczájára magyarosíthatjuk mert Fleck = paczal, Flecksieder = paczalos.¹

Az utcák és terek második vagyis török korszakbeli neveit, a mint már mondtuk egynek kivételével nem ismerjük. Ezen utca Rupp szerint a várbeli Színház-utczának megfelelő Bizanczi-utca volna. Mindazonáltal lehetséges, hogy a keresztény lakosság saját nyelvén a régi nevek egy részét, még pedig kivételével a vallásos jellegű neveknek, melyek tárgyai mecsetekké változtak — fenntartotta. Az 1695—1696-iki házösszeírási könyvek közül a „*Zaiger über die Vöstung*“ a Várban ugyan néhány oly utczanevet sorol fel, melyekből a nevet adott jelleg az újabb korra

¹ Paczalos-utca = Flecksiedergasse a XIX-dik században is volt Budán a Vizivárosban, melynek helye szintén ismeretlen.

nézve megközelítően sem ismerhető fel, a mi azt engedi következtetni, hogy ismertető jelek hiányában az összeíró illetve elkeresztelő a török korszak alatt használt neveket egyszerűen átvette és németre átfordította, a mit a török foglyoktól könnyen megtudhatott, mert a XVII. század vége felé minden jobbmódú polgárnak különösen pedig magasabb állású állami tisztviselőnek volt még egy-két török rab-szolgája. Példa a mondottakra nézve a Zsidó-utca. A zsidók várbeli utcája hajdan a vár délnyugati oldalán a királyi palota közelében vagyis a mai Szent-György-utczában volt,¹ a török korszak alatt ellenben már a zsidók a vár északkeleti oldalára jutottak s lakták a mai Verbőczy-utca felső részét vagyis a Bécsikapu-tér és Iskola-tér közti volt Bécsikapu-utcát. Ámbátor Buda visszavívása után a zsidók ezen utcát már nem lakták s zsidókat a Várban egyáltalán meg nem tűrtek, a Zsidó-utca megtartotta nevét, a mi a mondott állítás mellett tanuskodik. Ha tehát az említett összeírási könyvek az utcáknak török korszakbeli neveiről meg nem emlékeznek, tudomásunkra hozzák még is azt, hogy a vizivárosi Fő-utca végén állott bástyakaput „so vom Feind nach seiner Sprach *Oros Capi*, auff Teutsch Hauen Thor“-nak nevezték s lehetséges, bár nem bizonyos, hogy a Fő-utca ezen része a kapu nevét viselte.

A homályba burkolt második korszaknak figyelmen kívül hagyásával áttérhetünk a harmadik korszak utcáinak és tereinek régi neveire. Ezen korszaknak ismerjük — talán néhány feledékenységbe merült névnek kivételével — minden utcáit s tudjuk, hogy ebből a korszakból maradtak vissza a még élő régi utcanevek közül:

¹ Ezen utca elhagyására a zsidókat Zsigmond király kényszerítette kijelölvé a letelepedésre a mai Verbőczy-utcát, a hol a török korszak alatt is megmaradhattak. A Zsidó-utczában épült aztán Szent Zsigmond kápolnája mely az utcának az új nevet t. i. Szent-Zsigmond-utca nevet adta.

1. *Iskola-utca, Fürdő-utca, Régi posta-utca, Szent-háromság-tér, Harminczad-utca, Vám-utca, Egyetem-tér* stb.

2. *Kecskeméti-utca, Váczi-utca, Kerepesi-út, Bécsi-út* stb.

3. *Király-utca, Szív-utca, Laudon-utca, Pacsirta-utca, Szűz-utca, Nap-utca, Csillag-utca, Medve-utca, Aranykakas-utca, Szarvas-tér, Kristóf-tér* stb.

4. *Német-utca, Horvát-utca, Szerb-utca, Magyar-utca, Hajdú-utca, Lakatos-utca, Képfaragó-utca, Bognár-utca* stb.

5. *Fő-utca, Kereszt-utca, Szép-utca, Rombach-utca, Karpfenstein-utca, Kemnitzer-utca, Wurm-utca* stb.

Ezen újabb i. a harmadik korszakból származó s ma is élő nevek legrégebbike *Budán* a Kapuczinus-utca, *Úri-utca*, *Vám-utca* és *Bécsi-út*, *Pesten* egyedül az *Újvilág-utca*. Ezek mindegyikének nemzetségfája a XVII-dik század utolsó évtizedére vihető vissza. Ép ily régi a *Kecskeméti-utca* név is, csakhogy a törökök kiűzése után ezen név alatt a mai *Borz-utczát*, később pedig a *Zöldfa-utczát* ismerték, mint a hol *Kecskemét* városának háza állott, illetve ma is áll;¹ — ebben az esetben tehát nem az utca iránya adta a nevet, hanem egy ház tulajdonosának neve; hasonló elnevezés egy ház tulajdonosáról többször fordult elő. Ellenben az „*Újvilág*“ név kezdetben még nem nevezett meg utczát, hanem ezen név alatt a *Kecskeméti-kaputól* északra a bástya falához épített házsort értették.

De ki nevezte el, illetve ki keresztelte el utczáinkat és tereinket? — erre a felmerülhető kérdésre azzal felelünk, hogy ily közterületeket régi időben nem a városi hatóság, hanem a lakosság nevezte el s a szokás szentesítette ily elkereszteléseket a hatóság hallgatagon elismerte, sőt

¹ Ezen ház telke hajdan két részre oszlott. Az egyiket *Kecskemét* városa még 1702-ben vette birtokba, a másik idővel *Pest* város tulajdonává vált, a melyen rövid ideig a városi kórház állott, de eladván 1844-ben ezt is *Kecskemét* városa vette meg.

alkalomadtával használta is. Így lettek a törökök távoztása után az utcaneveknek egy csekély része a tanácsi jegyzőkönyvekben, legtöbbször az örökbevallások és átruházások alkalmával a telekkönyvekben megörökítve. Ezen telekkönyveket a budai kamaraigazgatóságnak 1696. évi szeptember hónap 19-én kelt parancsára léptették életbe, melyeknek szerkesztésére Hütl Farkas-Márton igazgatósági szekretárius vala kiküldve azon meghagyással, hogy ebbeli működését Szent Mihály napján kezdje meg. Az így életbeléptetett „*Urbarium*“ nevű telekkönyvek újabb utcaneveket nem hoznak ugyan tudomásunkra, míg az ezt követett „*Gewöhr*“ nevű könyvekben már több névváltoztatás és elkeresztelés található.¹

Habár a XVIII. századbéli utcaneveket leginkább ezen telekkönyvek örökítették meg, még is, minthogy a telekkönyveket vivő tisztviselők az átruházások alkalmával nem mindig tüntették ki az utca vagy tér nevét, elégségesnek vélvén, ha az illető városrészt és a ház vagy telek számát nevezik meg, ezen eljárás következtében a régi utcanevek egy csekély része ránk nézve el isenyészhetett.

¹ A telekkönyveken és tanácsi jegyzőkönyveken kívül az adatokat ezen munkához Rupp J. *Budapest helyrajzi története*, Römer Fl. *A régi Pest*, Dorffinger J. *Wegweiser*, Tekusch A. *Der fremde in Pest*, Haeufler J. V. *Buda-Pest*, Leyrer J. *Die Stadt Pesth*, Rath P. *Adressbuch der Stadt Pesth*. 1803. — Vojdissek J. *Adressbuch der k. f. Stadt Pesth*. 1822. Feldman's *Wegweiser*, Schams Fr. *Vollständige Beschreibung von Pest*, ugyanennek *Vollständige Beschreibung von Ofen*, továbbá *Pester Lloyd-Kalender*, Légrády-féle *Adressen-Kalender*, a fővárosi mérnöki hivataltól kiadott *Budapest főváros új és régi helyrajzi és házszámok mutatója*, végre az 1848. után időközönként sajtó útján megjelent *Házak jegyzéke* és *Pester Häuser-Schema* szolgáltatották. Az egyes utcák és terek régi és új neveinek megállapításához szükséges tervek Weiszberger Miklós dr. fővárosi ügyvéd úr volt szives rendelkezésemre bocsátani, kinek irányomban tanúsított előzékenységeért ez úton is köszönetemet nyilvánítom. Nevezett ügyvéd úrnak a Budapestre vonatkozó térképekről és látóképekről egy a maga nemében ritka gyűjteménye van, mely túltesz a főváros birtokában levő Lafrancóni-féle gyűjteményen.

III.

BUDA-PEST UTCZÁI ÉS TEREI 1695-BEN.

Tudjuk, hogy az utcák és terek elnevezése az illető közterület tulajdonságát feltüntetett jellegtől függött, s tudjuk hogy ily közterületek elnevezése a hatóság beavatkozása és helybenhagyása nélkül régi szokás alapján csupán a lakosságot illette meg, de, hogy kitől eredett a név s ki hozta először szóba, azt talán senkisé sem tudta volna megmondani. Egy-két bizonyos utczt megjelölő szó, szájról-szájra adva mint a kősa hír ide-oda szállongva terjedett el, s a melyik név helyesen volt vállasztva, gyökeret vert s a közhasználatból nem is volt már kiküszöbölhető, a helytelen ellenben — ha rövid ideig élt is — elenyészett.

De a mint nincs szabály kivétel nélkül, úgy az utcák és terek elnevezése körül is találunk kivételt arra nézve, hogy ily közterületeket nem a lakosság nevezte el, hanem a névadás hatósági intézkedés következtében történt meg. Ily eltérés a rendes szokástól a XVIII-dik században ugyan egyszer sem fordult elő, de megtörtént a XVII-dik század végén akkor, midőn a törököktől megszabadított Budát-Pestet a Budán székelő császári kamara-igazgatóság (Camerál

Administration) kormányzása alá helyezték. Ezen hatóság működését 1687-ben azzal kezdte meg, hogy a két város háztelkeit illetve a romos házakat összeíratta és megszámoltatta, a még lakosság nélkül volt városok utcáinak és tereinek pedig nevet adatott. Budának-Pestnek a törökök távozása után tehát nem lévén lakossága, nem is nevezhette el az utcákat; az utcák neveinek ismerete pedig szükséges volt már azért is, hogy a házlevelek kiadásakor ezekben nem csak a házak számai, hanem az utcák nevei is meg legyenek említve. Ezen szükség kényszeríté a kamara-igazgatóságot az utcák elnevezésére. A kamara-igazgatóság 1695-ig háromszor íratta össze a testvérvárosok házait, a házak számai változtak, az utcák azonban megtartották neveiket. Ezen összeírások elseje nem jutott még napvilágra, meg van még is a hiányos, egymást kiegészítő második és harmadik összeírás az úgynevezett „*Zaiger*” vagyis „*Mutató*” részben a székesfőváros levéltárában, részben a királyi törvényszék telekkönyvi hivatalában. Legérdekesebb ezek közül a Greischer Mátyás földmérő szerkesztette 1695-diki „*Zaiger über die Wasserstatt*” nevű könyv, melyben nemcsak, hogy minden utca névvel fel van sorolva, hanem a többitől eltérően három kivételével meg is van mondva, miért és honnan kapta nevét, sőt tudomásunkra hozza azt is, hogy a várbeli házakat szintén ezen Greischer Mátyás írta össze, mert 1695. évi december 30-án kelt elöljáró beszédében azt mondja: „*Die in Gnaden mir anbefohlene Beschreibung über die ofnerische Wasserstatt ist der den 23. des Jüngst verflossenen Monats Septembris gehorsamblich Eingereichten von der oberen Statt auff gleiche weiss eingereicht worden.*” — vagyis a vizivárosi házak összeírása olyképpen lett végrehajtva, mint az 1695. évi szept. 23-án bemutatott felső városi t. i. a várbeli. Ezen 1695-diki várbeli mutató azonban elkallódott. Már pedig, ha a várbeli összeírás a vizivárosihoz hasonló módon

történt meg, akkor az utcák és terek elnevezésénél közbejárt körülmények is fel voltak sorolva, a mit az 1696-iki elhallgat.

Az említett 1695—1696-iki összeírási könyvek a következő utcákat és tereket ismertetik, még pedig az alábbi sorrendben :

1. Budán a várban.¹

Hauptplatz = Fő-tér; 1728 után *Paradeplatz* = Dísz-tér.

Névtelen-utca; 1700 után *Rauchfangkehrergasse* = Kéményseprő-utca, ma Kaszinó-utca.

Herrngasse = Uri-utca.

Schwabengässel = Sváb-utca. Be van építve, hajdan az Uri-utczából a Bástya-sétányra nyílt, területét a 132. hrsz. telekhez csatolták.

Heüslergässel = Heusler-utca, a mai Szentháromság-utczának az Uri-utca és Bástya-sétány közti része.

Umb diese Renier. Be van építve, 1700 után a katonai kincstár foglalta el.

Auf der kais. Preche (Breche) a mai Nőegylet-utczától a Nándor-térig elvonuló Uri-utca és Bástya-sétány közti beépített terület.

Parade oder Waffenplatz = Dísz- vagy Fegyver-tér; a Nőegylet-utca mögötti Rondella területe.

Franciscanergässel = Ferencziek-utczája, a ferencziek régi kolostora vagy is a mai Belügyminiszteri épület északi oldalán a templom mentén vonult el. Kiszélesbbitéssel kis teret alkottak s ma a Nándor-tér nevet viseli.²

¹ Az 1696-iki összeírás szerint.

² A belügyminiszteri épület déli oldalán is volt egy Ferencziek-utczája. Ezen utca azonban csak néhány évig volt meg s midőn a Klarisszák az Országház területén letelepedtek, az utcát is elfoglalták, és beépítették. Nevezték pedig ezen utcát a Ferencziek alsó-utczájának.

Klostergässel = Kolostor-utca, ma Dárda-utca.

Bey denen Fleischbänckhen = Mészárszékek mellett; a mai Szentháromság-utcának azon része, mely a Szentháromság-tértől az Uri-utcaig terjed.

Kurzegässel = Rövid-utca, ma Balta-köz.

Damagässel = Őz-utca vagy talán Dámbak-utca, ma Anna-utca.

Engegässl = Szűk-utca, ma Hajadon-utca.

Bäckengasse = Pék-utca vagy Sütő-utca, ma Országház-utca.

Franciscanerplätzl = Ferencziek-tere. Az Országház-utcának azon része, mely a Kard-utczától a belügy-miniszeri épület előtt a Nándor-térig terjed. A szabályozási vonal kihelyezésével ezen tér 1829-ben utczává változott.

Bluethgässel = Vér-utca, ma Nándor-utca. Ezen utca régi neve Buda visszavívására emlékeztet. A bécsi kapu körül folyt a legelkeseredettebb kézi tusa s Abdurraman Abdi basa is a Nándor-utca mögötti Nándor-bástyán esett el. Az itt elkövetett iszonyú vérontásra való emlékeztetésül nevezték el Vér-utcának.

Buebengässl = Fiú-utca, ma Kard-utca.

Hadergässl = Rongy-utca, vagy talán Perpatvar-utca, ma Fortuna-köz.

Schullergässel = Iskola-utca. Be van építve hajdan a mai 232. és 233. hrsz. telkek közt betorkolódott a 252. hrsz. telek hátulsó részén volt Térjmeg-utczába (Sackgasse).

Bey der Saulen = Oszlop-tér, ma Szentháromság-tér.

Bey dem Collegio = Kollegium- vagy Főiskola-utca, ma Pázmány-utca.

Gässl hinter den Schullen = Iskola mögötti-utca. Ezen Térjmeg-utca be van építve s mint könyök

utcza az egyetemi nyomda és a 252. hrsz. telkek közt a 232—235. hrsz. telkek hátulsó részét határolta. Nyílása az iskola-téren volt.

Bey dem grünen Baum = A zöldfánál, tehát Zöldfa-tér, ma Iskola-tér.

Wienerplatz = Bécsi-tér, ma Bécsikapu-tér.

Wienergassen = Bécsi-utcza, ma Fortuna-utcza.

Einfuhrt auff die Wall = Bejárat a bástyára. Egy kis köz mely a Bécsikapu-tértől a 298. és 299. hrsz. telkek közt a bástyára vitt. Be van építve.

Judengasse = Zsidó-utcza, ma Verbőczy-utcza.

Zwingergässl = Rekesz-utcza, vagy talán helyesebben Kerítés-köz. A Verbőczy-utczában fekvő 321. és 325. hrsz. telkek közti kis köz.

Waffenplatz bey der St. Joseph Pastein = Fegyver-tér a Szent-József-bástya mellett. Azon terület, mely a 321. hrsz. telek és a bástya közt fekszik.

Carmelitergasse = Karmelita-utcza, ma Színház-utcza és a Szent-György-térnek a volt Sándor-féle (ma miniszterelnöki) palotáig terjedő része.

Schlossgassen = Vár-utcza, ma Szent-György-utcza Szent-György-tér és Palota-tér.

Bateriegässl = Tűztelep-utcza.

Rondelgässl = Rondel-utcza.

Schanzgässl = Sáncz-utcza.

Az utolsó három utcát a királyi várpalota és melléképületei felépítése alkalmából eltüntették, minél fogva ezeknek helye közelebből meg nem állapítható.

2. A Vízivárosban:¹

Landtstrassen = Országút, ma Fő-utcza . . . *wegen ihrer gradten landt continuation also genamset.*

¹ Az 1695-diki összeírás szerint.

Baadgassel = Fürdő-utca, ma Kacsá-utca . . . von dem daran liegenden Baad also genamset.

Kothgassen = Sár-utca, ma Vitéz-utca . . . von dem allweiligen Koth darinnen also genamset.

Obere Rätzengassen = Felső rácz-utca, ma Csalogány-utca . . . weillen an der Rätzischen Franciscaner Kloster gelegen, und vill Rätzische inwohner hat.

Obere Marckh = Felső vásár-tér, ma Batthyány-tér . . . ist ein grosser für die Jahrmarckh bequemer Platz.

Schiffgässl = Hajó-utca, ma Vám-utca, de csak a Blumfélé malom mentén . . . weillen an dem sogenandten goldenen Schiff gelegen, und allerzeit darvor in der Donaw sich befündten.¹

Untere Marckh = Alsó vásár-tér, ma Szilágyi Dezső-tér . . . ein Platz darauf der tägliche und der Wochenmarckh gehalten wirdt.

Bey den Fleischbänckhen = Mészárszékeknél. Be van építve s területét a fő-utczái 2227. és 2228. hrsz. a telekhez csatolták . . . laufft von der Fleischbänckhen gegen die Donaw.

Bey den Capucinern = Kapuczinus-tér, ma Corvin-tér . . . heyst es wegen des nechts daran ligenden Capuciner Kloster.

Fischmarckh = Hal-tér, ma Halász-utca . . . darauf man irziger Zeith die Fisch pflegt zu verkaufen.

Wassergässl = Vizi-utca, ma Pala-utca . . . also genandt, weill die leüth aus der Vöstung nach dieser gassen das wasser aus der Donaw pflegt zu hohlen.

Bey der Wasserkunst = Vízvezetéki-utca; területe a fő-utczái 2265. hrsz. telekhez tartozik . . . weill das Wassergebei daran ligt.

¹ „Adalékok Budapest . . . történetéhez“ munkám II. köt. 215. lapján sajtóhibából Schoffgässl.

Rossteig = Ló-ösvény, ma Jégverem-utca és Lónyay-lépcső
*... weillen man hierdurch aus der Vöstung die
 Pferd pflegt ins Wasser zu reiten.*

Fischergässl = Halász-utca, ma Ponty-utca ... weillen
gegen dem Fischmarckh grad hinlaufft.

Salzgässel = Só-utca. Ezen utca a kapuczinusok kolos-
 tora és a városi iskola között volt, területete
 az iskolai telekhez tartozik ... *von dem daran
 ligenden Salzhaus ... genamset.*

Schlangengassen = Kígyó-utca, ma Szalag-utca ... weillen
sie, wie eine Schlange einen krumpfen lauff hat.

CapucinerGässl = Kapuczinus-utca, ma is ezt a nevet
 viseli ... *von dem anligenden Capuciner kloster
 also genamset.*

Prunnelsteig = Kút-ösvény, ma a Ponty-utcának a Szalag-
 és Donáti-utca közti szakasza ... *von dem
 desselbigen Prunnel ... genamset.*

Schlossersteig = Lakatos-ösvény. Be van építve s 2316.
 hrsz. teleknek felel meg ... *von dem daran
 ligenden Schlossershaus ... genamset.*

Schantzgassen = Sáncz-utca, ma Iskola- és Gyorskocsi-
 utca ... *also genandt weill es gleich vndter
 der schantz ligt.*

Feldtscherergässl = Sebész-utca, ma Székely-utca ... *von
 dem daran ligenden feldtscherershaus ... genamset.*

Mauthgässl = Vám-utca a Fő-utczától kezdve; ma is ezt
 a nevet viseli ... *von den daran ligenden
 Mauthaus genamset.*

Judengässl = Zsidó-utca, ma Plébánia utca ... *wegen des
 daran ligenden gethaufften Judenhaus genamset.*¹

¹ „Adalékok Budapest történetéhez“ munkámban nincs meg-
 mondva, hogy miért viselte ezen utca a Zsidó-utca nevet; ezen
 körülmény elhallgatása Büchler S. „A zsidók története Budapesten“
 munkájában félreértésre szolgáltatott alkalmat.

Untere Rätzengasse = Alsó rác-utca, ma Batthyány-utca
... weillen mehres Theills von den Rätzen bevohnt.

Krawathengasse = Horvát-utca, ma Ganz-utca ... *weillen mehres Theills krawathische inwohner hat.*

Oelberggasse = Olajfahegy-utca, ma Medve-utca. Elkeresztelése nincs okadatolva.

Truckhenegasse = Száraz-utca, ma Horvát-utca és Fazekas-utca. A névadás oka nincs megmondva, mint-hogy azonban a Sáros-utczát keresztül szelé, ennek ellentétéül nevezhették el Száraz-utczának.

Gärtnergasse = Kertész-utca, ma Kapás-utca. Hogy nevét mitől kapta nincs megmondva, de gyanítható, különben is az utca még házak nélkül volt mindazonáltal egy teleknek birtokosa egy kertész lehetett.¹

Az itt felsorolt vizivárosi utcák és terek elkeresztelése okául a többek közt meg van nevezve egy fürdő, az utca jellegét feltüntetett sár, továbbá egy ház vagy üzlet neve, az utczának kigyóhoz hasonlított görbe vonala, nemkülönben egy kikeresztelkedett zsidótól birt ház stb. stb. — Már ezekből megtudjuk, minő körülmények járultak a többi városrészek utcáinak elnevezéséhez is.

Köizgazgatás tekintetében a Vizivároshoz tartozott s a régi hajóhídtól a Kapuczinus-kolostorig terjedett „*Halászáros*“-nak csak egy-utczája volt s ezt *Landstrasse*-nek = Országút-nak nevezték. Ezen utca a mai Lánchíd-

¹ „*Adalékok*“ munkám II. köt. 215. lapján felsorolt vizivárosi utcák három utolsójának fekvése helytelenül lett megállapítva. Téves útra vitt az 1695-iki Zaiger azon szavai: „*Hier fangt sich die Krawaten- und laufft biss an die Oelberggasse.*“ Ebből következtetve a hajdani Horvát- vagyis a mai Ganz-utczát a mai állapotnak megfelelően kivittem a mai Horvát-utczáig, holott a mint később kitűnt a régi Horvát-utca csak a Medve-utczáig terjedett. Minthogy tehát az Olajfa-utczát a Medve-utczával kellett azonosítanom, változást szenvedett a Száraz-utca és Kertész-utca is.

utca és a Fő-utca egy része. A szintén a Vizivároshoz tartozott „*Horvátváros*“ netán akkor kiépítve volt utcáit a vizivárosiak közt ismertették. Az „*Országút*“ nevű városrésznek ellenben ez időben még nincsenek utcái, a mennyiben 1714-ig szétszórtan csakis huszonkilencz házelket építettek ki.

Telepítés tekintetében Tabán, vagyis a Ráczváros megelőzte ugyan Újlakot, mindazonáltal a házak és utcák összeírását Újlakon előbb még pedig 1702-ben, míg a Ráczvárosban 1709-ben hajtották végre. A *ráczvárosi* utcák közül csak kettő van megnevezve még pedig a *Donaugässl* = Duna-utca és *Auf dem neuen Canal-gasse* = Újcsatorna-utca; az elsőnek helye meg nem állapítható, minthogy az 1810-iki nagy tűzvész után a Ráczvárost gyökeresen átváltoztatták, a másik azonban a mai Rózsa-utczában található meg. Ellenben

3. Újlakon.¹

Landstrasse = Országút, ma Zsigmond-utca.

Bergstrasse = Hegyi-út, ma Kavics-utca.

Weingartstrass = Szőlőhegyi-út, ma Örömi-utca.

Hochstrasse = Fő-út, ma Domonkos-utca.

Wienerstrasse = Bécsi-út, ma is Bécsi-út.

Freydhofgassen = Temető-utca. Bevan építve s vitt az Örömi-utczából a Lelkész-utczába a 4030—4035 hrsz. telkek mentén.

Obere Marktplatz = Felső vásártér, ma a templom illetve a plébánialak és a Lajos-utca között azon terület, melyen az iskola épülete áll.

Obere Pfarrgässl = Felső plébánia-utca, ma Lelkész-utca.

Altöfnerstrasse = Ó-budai-út ma Lajos-utca.

¹ Az 1702-diki összeírás szerint.

Vordere Kirchgässl = Fő templom-utca. Be van építve s az iskola telkéhez csatolták.

Wasser- und Freyegasse = Vizi- és Szabad-utca, ma a Sajka-utca felső része.

Donaugasse = Duna-utca, ma Lukács-utca.

Fordere Donaugasse = Fő Duna-utca, ma a Sajka-utca alsó része..

Donaugässl = Duna-köz. Fekvése ismeretlen.

Markplatz = Vásár-tér. Azon tér, a melyen ma a Szent-háromság-szobor áll, mégis azon különbséggel, hogy hajdan ezen térhez az Örömi-utca, Cserfa-utca és Lajos-utca határolta beépített terület is tartozott.

4. Pesten.¹

Pasteingasse = Bástya-utca, a mai Veress-Pálné-utca és Bástya-utca.

Barmherzigegassen = Irgalmasok-utcájája, később Granátos-utca, ma Városház-utca a Központi városház után elnevezve.

Servitengassl = Szervita-utca, ma Hajó-utca.

Zwerchgassel = Kereszt-utca, a mai Párisi-utca felső része.

Hatvanergasse = Hatvani-utca, ma Kossuth-Lajos-utca.

Paulinergasse = Pálos-utca, a mai Szerb-utca a Veress-Pálné-utca és Egyetem-tér közt.

Heyduckhgasse = Hajdu-utca, később Lövész-utca, ma Királyi-Pál-utca.

Kecskemétergasse = Kecskeméti-utca, ma Borz- és Papnövelde-utca.

Franciscanergasse = Ferencziek-utcájája és Barátok-utcájája, később Kohlbacher-utca, magyarosítva Zöldkert-utca, ma Réáltanoda-utca.

¹ Az 1695-diki összeírás szerint.

Körösergasse = Kőrösi-utca, ma Himző-utca.

Untere bayrischegasse = Alsó bajor-utca, később Iskola-utca, ma Curia-utca.

Mauthgässl = Vám-utca a mai Párisi-utca alsó része.

Schmidtgasse = Kovács-utca. Be van építve s vitt a Kristóf-térről a Korona-utczába a váczi-utczai és koronaherczeg-utczai házcsoportok közt.

Spitalgasse = Ispotály-utca, ma Korona-utca.

Ofnergässl = Budai kapu-utca, később Váci kapu-utca, ma Kristóf-tér.

Schullergasse = Iskola-utca. Helye ismeretlen, az iskola épülete különben ebben az időben a Kalap-utczának hal-téri és dunasori felső bal oldali sarkán állott; e szerint a Molnár-utca és a Ferencz-József-rakpart közti volt Kalap-utca most Irányi-utca volna a régi Iskola-utca.

Pfarrgasse = Plébánia-utca, a Városház-tér déli része a Dunapartig.

Hungarischegasse = Magyar-utca, ma Szarka-utca.

Tonaugasse = Duna-utca, később Vizikapu-köz, ma Sörház-utca.

Rätzengasse = Rácz-utca, a mai Szerb-utca, a Lipót- és Veress-Pálné-utca közt.

Wasserthorgasse = Vizikapu-utca, ma Molnár-utca.

Kohárygassl = Koháry-utca. Be van építve; a Lipót-utca és Molnár-utca közt közvetítette a közlekedést s ma az Angolkisasszonyok épületének felső része áll rajta.

Saillergassel = Kötélgyártó-utca, később Lakatos-utca, ma Kéményseprő-utca.

Hauptplatz = Fő-tér, később Vásártér és Városház-tér.

Leopoldgasse = Lipót-utca, később egy része Váci-utca, a középső szakasz Városház-utca, az alsó rész Lipót-utca, ma egész hosszában Váci-utca.

Rundelgasse = Rundel-utca, ma Régi pósta-utca.

Obere bayrischegasse = Felsőbajor-utca, ma Duna-utca.

Ezen utcához tartozott még a Sebestyén-utca, ezen utóbbi azonban szabályozás folytán eltűnt.

Herrngasse = Úri-utca, még pedig a Kristóf-tértől a Kecskeméti-utca végeig; ma Koronaherczeg-utca, Ferencziek-tere, Egyetem-tér, Egyetem-utca és Kecskeméti-utca.

A névvel ellátott utcák és terek száma 1702-ig Budán egynek t. i. a névtelen volt várbeli *Kéményseprő-utca* kivételével szaporodott, minthogy néhány még névtelen volt utcát és teret elkereszteltek. Ezen újabb utcanevek a következők:

Kleinesgässl = Kis-utca, később a közelben volt Rondelszínház után a Színház-utca nevet kapta, ma Galamb-utca.

Langegasse = Hosszú-utca. Eltűnt a Károly-kaszárnya felépítésével s vitt a mai Városház-utczából a kaszárnya telkén át a Károly-körútra.

Kirchenplatz = Templom-tér; a Kötő-utczának Duna felőli része. Ezen kis tér egy része be van építve, a fennmaradt rész a mai Kötő-utca.

Schultergassel = Váll-köz. Römer szerint a Rózsa-téren állott ház északi fala mentén elvonult s a Városház-utczából a Sebestyén-utczába vitt kis köz. Egy 1758-iki térkép szerint azonban a Schultergasse a mai Kuria-utczának felelne meg. Lehet hogy ezen a térképen a Schullergasse = Iskola-utca helyett sajtóhibából szerepel a Schultergasse.¹

¹ A Blaschnek féle 1835-diki térkép felső sarkába is fel van véve ezen 1758-iki térkép a régi utcanevekkel együtt, ezen is a Kuria-utca szerepel mint Schultergasse = Váll-köz, illetve Váll-utca.

Sporergassel = Sarkantyús-köz, később Lakatos-köz, az 1758-iki térkép szerint Spurgasse. Ezt is valamint a Rózsa-tért is a legutóbb végrehajtott szabályozások tüntették el.

Stadtmauergasse = Városi bástya-utca illetve Hatvani kapu felé, ma a Magyar-utca felső része.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

IV.

AZ UTCZÁK ÉS TEREK UJABBI NEVEI.

Ha kivétel volt Buda visszafoglalása után az utcáknak és tereknek első elnevezése ily kivételt találunk később is, még pedig a XIX-dik század első felében, midőn a városi tanács egy névvel birt utczt új névre keresztelt el; ily átkeresztelés történt például a többek közt 1844-ben, a mikor a tanács a Rontó-utczt = Verderbergasse Egyház-utczára később pedig Nagy- és Kistemplom-utczára, valamint 1847-ben midőn a Szél-utczt = Windgasse Nádor-utczára változtatott.¹ Az átkeresztelést tehát a városi

¹ 1847-ben a háromszív-utczai és a szél-utczai háztulajdonosok kérték utczájuk nevének megváltoztatását s mindkettő a „Nádor” név mellett foglalt állást. A Háromszív-utczabeliek úgy okoskodtak: „mivel ugyan a Terézvárosban létezik már Király-utcza, illenék tehát melléje Nádor-utcza is, mely nevezet alkotmányos országunk fővárosához méltó nevezet volna.” — A szél-utczai házbirtokosok pedig: „Mint hogy a Szél-utczánál van József király új épülete és az úgynevezett József hengermalom is, melyek névrokonságukkal mindnyájan fenséges Nádor urunkrai gondolatot keltjék fel emlékezetünkben minél fogva ennyi rokon tárgyak közelében a Nádor-utcza nevezet legjobban jőne ki.” — A tanács, a mint tudjuk az új nevet a

tanács már jogkörébe vonta volt, mindazonáltal az új elnevezésektől itt-ott még eltekintett, a mit bizonyít például az, hogy az 1810. körül elnevezett lipótvárosi Színház-tér (ma Gizella-tér) és az 1846—1847-ben elnevezett Széchenyi-tér nevét nem a hatóságtól, hanem a lakosságtól kapta; a városi tanács ellenben ezen nevek használatát későbbben azzal ismerte el, hogy ezek névtábláit kifüggesztette.¹ Az átkeresztelésekkel hatósági jogai közé vonta a tanács a utcák és terek elnevezését, mely jog aztán minden kivétel nélkül a városi tanácsra háramlott. 1848-ban kereszteli el Buda városa a Dísz-tért, az Üri-utcát és a Bécsi kapu-utcát István-térre, Batthyány-utcára és Kossuth-utcára, Pest városa a Hatvani-utcát, Egyetem-tért és Városház-tért Szabadsajtó-utcára, Márczius 15-térre és Szabadság-térre, hogy 1849-ben a szabadságharc leverése után Havas József királyi biztos parancsára régi nevükre ismét visszakeresztelje;² 1858-ban Pest város község tanácsa nevezi el a király és királynő nevérol a Ferencz-József-tért és Erzsébet-tért.³ Ezt a jogot azonban

Szél-utcára vivén át, a Háromszív-utca háztulajdonosait azzal vigasztalta, hogy utcájuk méltó elnevezéséről gondoskodni fog, mely ígéret azonban csak a testvérvárosok egyesítése után teljesített.

¹ Schams „*Beschreibung von Pest*“ munkájában, mely 1821-ben jelent meg, megemlíti, hogy a Színház-térnek nincs még hivatalos neve, csak a közönség nevezi így, ezt a nevet pedig megtartotta a tér a testvérvárosok egyesítéséig, csupán a színház eltávolítása után csatolták a tér nevéhez a „*Régi*“ jelzőt.

² Hogy a pesti fent említett közterületek forradalmi nevei csakugyan a hatóságtól származnak-e, még kérdéses, minthogy ezekre nézve adat még nem volt található.

³ A régi neveknek eltüntetését és ezeknek történeti nevezetességű férfiak neveiről való elnevezését Pest város képviselő testülete 1867-ben határozta el és az átkeresztelés foganatosítására egy bizottságot küldött ki. Ezen határozat következtében kapott nevet: az Attila-utca, Báthory-utca, Petőfi-utca, Damjanich-utca, Bezerédy-

az 1870-diki X. törvénycikkkel a városoktól ismét megvonták és átruházták az említett törvénycikk alapján életbe léptetett fővárosi közmunkák tanácsára.

A fentiekben felsorolt átkeresztelesek nem egyedüliek városainkban, ezeket csak mint példákat szakítottuk ki a sok közül, társaik azonban meg lesznek találhatók egy későbbi fejezetben, a hol a testvérvárosok egyesítése előtt volt összes utcákat és tereket az időközi névváltoztatásokkal együtt ismertetni fogjuk.

Tömeges átkeresztelek történt különben a két testvérvárosok egyesítése után 1875-ben és 1879-ben, hogy az egyesített három város hasonló nevű utcáinak és tereinek neveit — a mi az eligazodást megnehezítette illetve zavart is okozhatott volna — kiküszöböljék. Ily hasonló nevű utcák voltak a többek közt a várbeli, a belvárosi és az óbudai *Uri-utca*, a józsefvárosi és a vizivárosi *Ötpacsirta-utca*, a józsefvárosi és óbudai *Ősz-utca* stb., nemkülömben a sok *Templom-tér*, *Iskola-utca* stb., melyek az eligazodásnál addig az illető városrészek megnevezését is megkövetelték. Ezen átkeresztelesek alkalmából nevet adtak az addig névtelen volt utcáknak is.¹

utca, Csokonay-utca, Rákóczi-tér, Teleki-tér, Kalvin-tér stb. — A kiküldött bizottságtól javaslatba hozott új utcanevek mindegyike azonban nem lett elfogadva, így például a többek közt a Rózsa-térre a *Rákóczy* nevet, a Só-utczára *Bethlen Gábor* nevét, a Mészáros-utczára *Mészáros Lázár* nevét, a Sütő-utczára a *Bocskay* nevet, a Zöldfa-utczára a *Tökölyi* nevet, a Percz-utczára a *Kurucz* nevet akarták átvinni. A Rózsa-tér eltűnt, újabb időben t. i. a testvérvárosok egyesítése után a Mészáros-utca a Vámház-körút nevet kapta, a Percz-utczából Percz-köz lett, ellenben a Só-utca, Sütő-utca ma is még régi nevét viseli. A Zöldfa-utczából pedig legújában Veress-Pálné-utca lett.

¹ A teljesen új, névváltoztatást nem szenvedett utcanevek ismertetésétől eltekintünk, minthogy ezek a fővárosi közmunkák tanácsától kiadott „*Budapest székesfőváros utainak, utcáinak és tereinek névjegyzék*„-ében amugy is felsorolják.

Úgy az elkeresztelések, mint pedig az új elnevezések alapjául azonban már nem az utca vagy tér jellege, hanem egy lexikon és egy szótár szolgált, melyekből a kereszteléssel megbízott tisztviselő kénye-kedve szerint böngészte ki a néki tetszett szavakat és neveket, hogy átvigye az utcákra és terekre. Hogy néhány esetben a történeti hűség rovására történtek hibás átkeresztelések, ez talán még nem oly nagy baj, de, hogy a régi jó és helyes nevek helyett a nyelvérzékét sértő szavakkal gazdagították fővárosunk utcaneveit, ez már nagyobb baj. A régi „Kaszárnya-utca” név nem tetszett, szebbnek hangzott a „Laktanya-utca” a belvárosi „Uri-utcából” Trónörökös-utca helyett lett a „Koronaherceg-utca”, a „Hospitál-utcából” Ispóty-utca helyett „Ápolda-utca” stb. stb. Még csudálni lehet, hogy az egyes városrészekből kiküszöbölt Iskola-utcák egyikének helyébe nem léphetett a „Tanoda-utca” vagy pedig a „Tanár-utca” név.¹ A magyarok fővárosában a helytelen magyarságú valamint a „Várkert-rakpart”-hoz hasonló szörnyszülött utcanevek meg nem tűrhetők s kell, hogy ezeket elsősorban átkereszteljék.

Átkeresztelések napirenden voltak ugyan a XVIII-ik században is, de akkor nem a hatóság, hanem a lakosság részéről. A lakosság az utcák és terek elnevezése körül még nem jutott megállapodásra; utcái névtáblák — a mikhez a lakosság magát alkalmazhatta volna, — nem nevezték meg az utcákat s minthogy a bevándorlás még folyton tartott, az újonnan jöttekben új név fogamzott meg, sőt egyik-másik utcát lakó polgár más néven nevezte utcáját s más néven a távolabb lakó. Az új név rendszeren

¹ A Tanoda-utca név él még fővárosunkban a múlt század hatvanas éveiből visszamaradt Reáltanoda-utca névben, melyet át lehetne keresztelni Reáliskola-utca névre, a mint Budán a Tanoda-tér és Tanoda-utca nevet még a hatvanas években kiküszöbölték és átváltoztatták Iskola-térre és Iskola-utczára.

kiszorította a régit, bár itt is találunk kivételt arra, hogy az új név néhány esztendő múltán eltűnik s ismét a régi jut érvényre. Átkeresztelésre adott alkalmat egyik-másik utca jellegének megszűnése is, s ha ennek jellege egy más utcában tünt fel, a megszűntnek nevét átvitték a másik utcára. Példa erre a több helyen volt Iskola-utca, Híd-utca, Színház-utca stb. Az sem tartozott úgy a régi mint pedig az újabb időben a ritkaságok közé, hogy egyik-másik utcát egy és ugyanazon időben két név alatt ismerjenek; ily kétnevű utca volt az újlaki Kereszt-vagy Diófa-utca, az óbudai Temető- és Háromszív-utca, a terézvárosi Steiner- és Deák-utca stb. Az utcanevek ingadozásai különösen a Belvárosban tapasztalhatók, még pedig a XVIII-ik század első évtizedében, a mikor az örökbevalló nem tekintett mindig a használatban volt utca nevére, hanem közelebbi megjelölhetés végett körülíráshoz fordult, a mint például; „*In der Runde gegen die Kirche*“ alatt az ismert és már használatban volt Plébánia-utca értendő, a mint körülírásnak tekintendő a Rómertől az utcák közé helytelenül felvett *Gegen den Hühnerloch* is.¹

¹ Ezen *Hühnerloch* alatt utca nem érthető, hanem egy kapu. Pest kapuinak felsorolásánál Rómer Fl. megemlíti a Vizi- vagy is a Belgrádi-kaput is, helyét azonban meg nem állapította, csak azt mondja; hogy vagy a Lipót-utca végén, a hová tévén egy kérdőjellel ellátva el is helyezte, vagy pedig a Molnár-utca végén volt. A Lipót-utca végére nem helyezhetjük, mert itt nagyon közel lett volna a Kecskeméti-kapuhoz, minélfogva neve után indulva a kaput a Kecskeméti-kaputól távolabb helyen kell keresnünk. Ezen kapu helye megállapítható egy dokumentum alapján, melyet Rómer is ismert; a dokumentum a mai Molnár-utca, melyet hajdan Vizikapu-utcának neveztek. Ujhelyi B. *Budavár keletkezése* munkájához csatolt terven a bástya ezen oldalán károm kaput tüntet fel, az egyik a Kecskeméti-kapu, a másik a Lipót-utca végén a Belgrádi-kapu, a harmadik a Vizikapu-utca, vagyis a Molnár-utca végén a Vizi-kapu. Hogy ezen állítása min alapszik, mivel sem bizonyítja. Ezen Vizi-kapu talán nem volt oly tágas, mint például a Kecskeméti-kapu, hanem volt

Ha végig nézzük a testvérvárosok egyesítése előtti utcaneveket, azt látjuk, hogy a legtöbb esetben, különösen pedig a régibb utcaneveket üzleti nevek szolgáltatták. Valamennyit, minthogy ezeket az ez iránt érdeklődő amúgy is könnyen felismerheti, felsorolni nem fogjuk, csak tájékozásul illetve például említjük meg, hogy nevet adott:

az „*Angol királyhoz*“ nevű kocsmá a Király-utcának melyet kezdetben König von Engelandgasse-nak vagyis Angol király-utcának neveztek,

az „*Attilához*“ nevű kocsmá a budai Attila-utcának,

a „*Borzhoz*“, nevű kocsmá a várbeli Borz-utcának,

a „*Fehér galambhoz*“ nevű posztókereskedés a Galamb-utcának,

a „*Laudonhoz*“ nevű szálló a Laudon-utcának,

a „*Vigadókhöz*“ nevű kocsmá a Vig-utcának,

a „*Szűz leányhoz*“ nevű szatócsüzlet a Szűz-utcának,

a „*Kígyóhoz*“ nevű patika a Kígyó-utcának és Kígyó-térnek,

a „*Nagy Kristófhöz*“ nevű patika a Kristóf-térnek,

a „*Baltához*“ nevű étkező a Balta-köznek; a vendéglősné neve is Hackl volt,

a „*Zergéhez*“ nevű kocsmá a Zerge-utcának,

a „*Két nyúlhoz*“ nevű kocsmá a Nyúl-utcának,

a „*Fekete medvéhez*“ nevű fűszerkereskedés a Medve-utcának,

a „*Bádogkalaphoz*“ nevű étkező a Kalap-utcának,

mindenesetre egy keskeny, a bástya falán keresztül tört sikátorszerű kijáró s ennek végén nem egy kapu, hanem egy ajtó. Egy keskeny kijárónak kapu elnevezése nevetségesnek tűnhetett fel a lakosság előtt s csúfnéven elnevezték Hühnerloch-nak = Tyúklyuk-nak. Ezen elnevezéshez hozzájárulhatott az is, hogy a közeli házbirtokosok tyúkjai ezen kijárón át szökdécseltek a bástyán kívüli szabad területre — kotorászni, a hol mint szemétkerakó helyen elégséges élelmet találhattak.

a „*Kékgolyóhoz*“ nevű kocsmá a hasonló nevű utcának,
az „*Arany szarvashoz*“ nevű kávéház a Szarvas-térnek,
a „*Három nyúlhoz*“ nevű kocsmá és későbbi
kaszárnya a Háromnyúl-utcának,
a „*Fortunához*“ nevű vendéglő és kávéház a Fortuna-
utcának,
az „*Arany borzhoz*“ nevű fogadó a belvárosi Borz-
utcának,
az „*Ötpacsirtához*“ nevű kocsmá a hasonló nevű
utcának,
a „*Zöldkert*“ nevű mulató a Zöldkert-utcának,¹
az „*Arany hajóhoz*“ nevű kocsmá a budai Hajó-
utcának,

a „*Fehér hajóhoz*“ nevű kocsmá a pesti Hajó-utcának.

Az állati neveket viselő utcák régiebb neveit, valamint a növényországból vett neveket minden egyes esetben üzleti nevekre vihetjük vissza.

Családi, vagy keresztnév után történt elnevezések a régi időben a ritkaságok közé tartoznak s a XVIII-ik században csupán egy keresztnévet és négy családi nevet találunk az utcanevek közt, személynéveket ellenben utcák és terek elnevezésére sohasem használtak s ezeknek használatát 1867-ben kezdték meg, hogy úgy az ország mint pedig a főváros körül érdemeket szerzett férfiak neveit megörökítsék.

A XVIII-ik századból reánk maradt utcanevek közül mint keresztnév egyedüli a Lipót-bástya után közvetlenül tehát a városok újjáteremtőjéről I. Lipót király nevééről

¹A Zöldkert mulató a Kohlbacher féle házban volt. A ház adott német nevet, a házban volt mulató pedig magyar nevet az utcának. Ezen mulatóban 1776. évi februárius 20-án kezdődött meg a jurátusok és a német polgárság közt azon véres összeütközés, mely egy héten túl izgalomban tartotta a város lakosságát s melynek több emberélet esett áldozatul.

a volt budai kamara igazgatóságtól Pest városában elnevezett, *Lipót-utca* melyet a régi jog ignorálásával a fővárosi közmunkák tanácsa néhány esztendő előtt a régi városház lebontása után Váci-utca névre átkeresztelt. A száz év előtt megszülemlett Váci-utca név kiszorította a kétszázadon túl élt Lipót-utca nevet. A Lipót-utca kezdetben a mai Deák Ferencz-utcától a Várház-körútig terjedett. A Lipót-utca felső részét, minthogy ennek folytatását a Városház-tér és a Rózsa-tér megszakította, a XVIII-ik század utolsó éveiben már Váci-utcának, középső részét pedig Városház-utcának nevezték.

Eltekintve a vallásos jellegű képek, szobrok és a templomok védőszentjei után elnevezett és keresztneveknek látszó utcanevektől, személyek keresztnéveit a XIX. század elején már inkább kezdik utcákra és terekre átvinni s 1805-ben találjuk megemlítve a *Lipót-útnak* nevezett országutat, melyet azonban nemsokára a Nagyhid-utca név szorított ki; 1818. körül nevezik el felejtethetlen nádorunk és neje után a *József-tért* és a *Mária-Dorottya-utcát* (ma helytelenül Dorottya-utca) 1848-ban István főherczeg nevére a várbeli *István-tért*, később pedig t. i. az ötvenes években a már említett *Ferencz-József-tért* és *Erzsébet-tért*.

Családi nevek képviselőit a XVIII-dik században már több utcában találjuk megnevezve. Az egyik Budán a Várban volt, a többi Pesten. A várbeli

Heusler-utca, így nevezve egy sarok ház után, melynek tulajdonosa Heusler Donát heidersheimi gróf és tábornok volt. A Heusler-utca az Uri-utcából a Bástyás-tányra vivő Szentháromság-utcának felel meg. Nevet adott továbbá Pesten a

Koháry-köznek Koháry István gróf pesti háza; a Koháry-köz illetve utcácska hajdan a Lipót-utca és Molnár-utca közt tartotta fenn a közlekedést. Az utca

be van építve s az Angol-kisasszonyok lipót-utczai épületének felső része áll rajta. A harmadik a

Wilersheimb-utcza a mai Károlyi-György-gróf-utcza előbb Czukor-utcza. Ezen utcza mentén elterülő nagy telket, melynek foglalata akkoriban 3626 négyszögöl volt, a törökök kiűzése után Werlein János-István kamaraigazgató vette birtokba. 1694-ben örökölte fia Werlein Ödön-János, aki ezt még ebben az esztendőben 150 frt-ért eladta Wilersheimb Miklós császári élelmezési biztosnak a későbbi pesti tanácsosnak. Ennek 1709-ben történt elhunytá után az örökösök birták 1744-ig, a mikor Patachich Gábor gróf és kalocsai érsek s testvérei 11.000 forinton megvették. 1748-ban 18.000 forintért Barkóczy Ferencz gróf egri érsek birtokába jutott. Barkóczy Ferencz örököse Barkóczy János gróf 33.000 forintért eladta Károlyi Józsefnek. 1769-ben Károlyi Antal gróft vallá tulajdonosának s azóta megmaradt a Károlyi grófok birtokában. Ezen utcza kezdetben, mint Barátok-utczája volt ismeretes, később Szent-Ferencziek-utczája lett s midőn az említett telek a Wilersheimb család birtokába jutott, elnevezték ennek nevére, a birtokos változása után az utcza elveszítette ezen nevét s felvette a Zucker-utcza nevet, melyet később Czukor-utczára magyarosítottak s 1878. óta azonban Károlyi György grófnak felejtethetlen érdemeire való emlékeztetésül ennek nevét viseli. A XVIII. században illetve ennek első felében családi névre keresztelt utcák sorát befejezzük a

Kohlbacher-utcza megemlékezésével. Ezen utcza neve ugyan nem háztól, hanem egy nagy kertetől még pedig a Kohlbacher-féle kertetől származtatható. Ezen kertet, melynek területe 5586 négyszögöl volt, határolta a mai Reáltanoda-utcza, a Magyar-utcza, a Károlyi- és Egyetem-utcza. Ezt a telket a budai kamaraigazgató adományozta 1693-ban grátisz vagy is ingyen Kohlbacher Mátyás

kamara-igazgatósági tanácsosnak. Az első ház ezen a telken 1693—1695. közt épült s inkább kerti háznak vagy is nyári lakásnak volt tekinthető. Adósság miatt az ingatlan kótya-vetelés alá kerülván, 1722-ben — bár 5013 forintra volt becsülve — 1500 forinton kelt el s megvette Anthaller Bernát hatvani sörfőző, a ki ezen vétel következtében köteles vala a pesti polgárjogot megszerezni, minthogy városi ingatlant csak városi polgár birhatott. 1723-ban Neander Beát-János pesti bíró vette meg a város részére. A vételár 4000 forint volt. A városi tanács az ingatlant azonnal felosztatta kisebb háztelkekre és nyereség nélkül eladatta városi polgároknak. A középső legnagyobbnak meghagyott s 803 négyszöglet magában foglaló telket ezen idő után birták: Lauterer János-György, Krachenfels Mihály később magyarosítva Sziklay, Széchenyi Ferencz gróf, 1807-ben megvette a polgárjoggal birt Kőrös városa, 1852-ben 31.000 forintért Marchan János birtokába került, a kitől Pest várossa 1854-ben 43.505 frt-ért és 100 darab arany kulcspénzért megvette, hogy reáliskoláját ezen a telken felépítse. A Kohlbacher-utca később magyarul a Zöldkert-utca nevet viselte s a reáliskolának 1857-ben történt felépítése után a Reáltanoda-utca nevet kapta.

Míg a XVIII. században magas rangú tisztviselők, nagyságos és méltóságos urak neveit találjuk az utca nevek közt, a XIX-dik század első felében — egynek kivételével — oly gazdagabb polgárok adták neveiket egyes utcáknak, a kik vagy nyereszkeskedésből, vagy hogy pénzeiket — takarékpénztárak hiányában — biztos helyen elhelyezhessék, nagyobb üres földterületeket összevásároltak s ezeket később házhelyekre felosztották. Ezen nagyobb területeken nyitott új utcáknak rendszeren a tulajdonos nevét adták. Polgárok nevére elneveztek oly utcákat is, melyekben egyiknek-másiknak szépségével vagy nagyságával feltűnést keltett háza vagy kertje volt.

Az 1817-ben Pesten volt 10 tér és 158 utca közül, mint családi nevet viselt illetve részben még viselő utcáikat a következőkben soroljuk elő:

1. a *Rombach-utca*. Az utca neve az 1798-ban polgárjogot nyert Rombach (Rumbach) Sebestyén orvosra viendő vissza, a kinek ebben az utcában egy háza volt, mely ház még 1827-ben is birtokában volt. A ház volt az ismertető tárgy, mely a lakosságot a helyes útra terelte s minthogy a ház egy általánosan ismert és hírnévnek örvendett orvosé volt, az utca felkeresésénél a birtokos nevének megemlítésével tévedésbe senkit sem ejthettek. A Rombach-utcának családnév után történt elnevezéséhez kétség nem férhet, annál kétségesebb

2. a *Karpfenstein-utca*, és

3. a *Verderber-utca* elnevezése, bár ezen nevek, mint családi nevek fővárosunkban meg voltak s viselői, mint tekintélyes polgárok itt éltek. Tekintsük tehát első sorban ezen két utca nevét családnévből származottnak s a tapasztalatok után mondjuk ki határozottan, hogy ezen utcák elnevezése oly formán történt, a mint ezt legutóbb a Podmaniczky-utca elnevezésénél láttuk, a hol az utca mindkét oldalán elterülő telkek egy kéznek még pedig Podmaniczky Magdolna bárónőnek birtokában voltak. Ezen nagy ingatlanok házhelyekre történt felosztása után itt nyitott új utcát elkeresztelték a tulajdonos nevére Podmaniczky-utczára. Ily formán kaphatott nevet a Karpfenstein- és a Verderber-utca, bár kétséget támaszt ezen utcáknak kezdetől fogva használt magyar neve, nevezvén ezeket még 1817. előtt Pontykő-utczának és Rontó-utczának. Már pedig, ha ezen utcák családneveket viselnek, meg-hagyták volna eredeti német nevüket, a mint meghagyták a Rombach-utczának, nem nevezvén ezt is a „Pontykő“ mintájára magyarul Rompatak-utczának vagy a Rumbach név után Dicspatak-utczának, a mi a mellett tanúskodna,

hogy ismerték még azokat a körülményeket, a melyek ezen utcák elnevezéséhez hozzájárultak. A Verderber-utcánál, ha csakugyan nem családnévvel volna dolgunk, lehetséges, hogy a magyar ajkú lakosság nevezte el először az utcában volt s talán „*Rontó Pálhoz*“ nevű üzlet után s a németek egyszerűen átfordították. A „*Rontó*“ név eltűnt a „*Verderber*“ névvel együtt, sőt eltűnt az 1874-ig használt csodanevű „*Pontykő*“ is, az utóbbi helyett azonban a testvérvárosok egyesítése után ismét a németektől használt „*Karpfenstein*“ név jutott érvényre.

Érdem nélkül családneveket viselt, illetve részben még viselő utcák, melyeknek nevei szintén telek- vagy háztulajdonosokra vihetők vissza, még a következők:

4. a *Gabler-utca*, 1820 körül elnevezve; 1875-ben e név elenyészett s névváltoztatás folytán a Hársfa-utca nevet kapta. A Gabler-család tagjai közül megemlíthető: 1744-ben G. Mihály üveges, 1789-ben G. János üveges, 1803-ben G. Ferencz háztulajdonos, 1828-ban G. József pék, 1833-ban Gabler József czipész. *Gabler-utca* volt a Belvárosban is még pedig a Rostély-utcának a Városház-utca és Ujvilág-utca közti része; nevet ennek Gabler Ferencznek közelben volt háza adott.

5. A *Konti-utca*; nevét kapta 1786 körül, 1874-ben Conti-utczára helyesbítették. Ezen család úgy látszik Pesten kihalt. Megemlíthető: 1733-ban Conti Lipót kőfaragó, 1749-ben C. Antal-Lipót kőfaragó s egyúttal a választott polgárság szószólója, 1757-ben C. Placidus kávé, 1774-ben C. János kávé, 1791-ben, C. János kerületi biztos, 1796-ban C. József kerületi biztos.

6. *Kemnitzer-utca* Az utcát 1829-ben nyitották meg, nevet tehát ez esztendő körül kaphatott, a testvérvárosok egyesítése előtt magyarosítva Kemniczi-utcának nevezték. A Kemnitzer-család képviselői: 1771-ben K. János cserzővarga, 1817-ben K. Károly kávé és házbirtokos, 1831-ben

K. Zsigmond. Kemnitzer Károly birt ebben az utczában házat és díszes kertet s itteni háza kávéházi reáljoggal volt felruházva, az utcát is ennek birtokából hasították ki.

7. *Lazarus-utca* vagyis *Lázár-utca*. Elnevezése 1810 körül történt, de, hogy a Lazarus vagy Lázár-családnév után-e, ez nem tudható. A Lazarus-család képét viselték: 1783-ban L. Mátyás és L. Márton, 1809-ben L. Mátyás, ezek mindegyike kertész volt. A Lázár-családból 1804-ben L. György házbirtokos, 1805-ben L. Sándor házbirtokos, 1809-ben L. Naum (?), 1825-ben L. Naum házbirtokos, 1826-ban L. Szilárd nagykereskedő említhető meg.

8. *Sándor-báró-utca* = Baron Sándorgasse. Ezen utca neve az itt volt városi major után Major- és Város-major-utca németül Stadtmayerhof- és Stadtgutgasse volt. A major felhagyása után Sándor bárónak ezen utczában volt majorja után ennek nevét kapta, a múlt század negyvenes éveiben pedig egy, soha sem élt Sándor főherceg után (talán Lipót-Sándort értették alatta) helytelen magyarsággal Sándor-főherceg-utca helyett Főherceg Sándor-utczára változtatták.¹

9. *Spiegel-utca*, ma Tükör-utca; az utca elkeresztelése 1830 körül történhetett. A Tükör-re magyarosított család tagjai mint ezen utczában házbirtokosok: 1813-ban Spiegel József, 1857-ben Tükör Hermina.

¹ Az 1837-ben megjelent „*Gemälde von Pesth und Ofen*“ a 237. oldalon azt mondja „26. Stadtgutgasse der an der Landstrasse zunächst gelegene Theil wird die Sándorgasse genannt“; a mi azt bizonyítja, hogy nem keresztnévvel hanem családnévvel van dolgunk, különben azt mondaná wird Alexandergasse genannt. Keresztnévet lehet átfordítani családnévet nem. A köznép az utcát ma is még Baron Sándorgasse-nek = Sándor-báró-utczának nevezi. A Sándorgasse név különben a Jung-féle 1815-diki Adressbuchban már előfordul. Ebből pedig, minthogy ezt a nevet a hatóság csak 1837 után ismerte el, csak az következtethető, hogy az utcát régi szokás szerint a közönség nevezte el.

10. *Szvetenay-utca*; nevét a múlt század ötvenes éveiben kapta Szvetenay Márton házától, melyet a város kaszárnyai czélra bérben birt, s a házat Szvetenay-kaszárnyának nevezték.

11. *Valero-utca* a Lipótvárosban. 1830. körül a kaszárnyává vált Valero-féle selyemgyár után nevezték el. A Valero-család tagjai: 1781-ben V. István, 1801-ben V. Tamás, 1814-ben V. Antal, 1815-ben V. István. A felsoroltak mindegyike selyemgyáros volt, ellenben 1822-ben V. Ferencz mint házbirtokos van megnevezve. Az utca neve ma: Klotild-utca.

12. *Valero-utca* a Terézvárosban; az elkeresztelés a múlt század huszas éveiben történt, szintén a Valero-féle selyemgyár után. A Valero-család tagjait fentebb ismertettük. Az utca ma is még régi nevét viseli.

13. *Wurm-utca*; nevét kapta 1830. körül, az utca egész hosszát elfoglaló Wurm-féle háztól, illetve ezen házban volt kávéháztól, mely reáljoggal volt felruházva. A család magyarosított neve: Almay. Almay József és Rezső a József-fiárvaház és a Szent-Rókus-kórház részére összesen 5100 forintot hagyományozott.

14. *Steiner- és Deák-utca*. Két családnév egy utcára, ez már csakugyan a ritkaságok közé tartozik. Hogy miért nevezték Deák-utcának, nem volt megtudható, valószínű azonban, hogy az elnevezésnél Deák Ferenczre gondoltak. Az utcát 1860 körül nyitották meg, a mikor Steiner János, itteni nagy telkét házhelyekre feldarabolta. A kezdetben névtelen volt utcát a régi szokás szerint elnevezték a tulajdonos nevéől Steiner-utcának, nemsokára még pedig 1863-ban már Deák-utca néven is ismeretes s mindkét nevet használja úgy a közönség, mint pedig hivatalosan a hatóság 1870-ig, a mikor átkeresztelték Szondy-utcára.

Budán, a testvérvárosok egyesítése előtt a családnevek nem vergődhettek zöldágra, minek okát abban találjuk meg, hogy a törökök távozása után a települő

gyarmatosok kész külső városrészeket találván, ezeknek utcái a volt budai kamara-igazgatóságtól névvel már is el voltak látva, s minthogy Buda további fejlődése Pesthez képest nem gyarapodhatott, nem is volt szükség a polgárság birtokában volt nagyobb területek feldarabolására, minélfogva hivatalosan elismert és családnevet birt utcát csak hetet említhetünk meg, t. i.

15. A *Niedermayer-utcát*, melynek elnevezése körülbelül 1830-ra vihető vissza s nevet ennek Niedermayer Ferencz ácsmester feldaraboló szőlőtelkei adtak.

Xaw?

16. A *Schwarczel-utcát*; ezen utca nevét Schwarczel N. budai polgár házából kapván, 1879 óta két részre van felosztva, az egyik rész a Franklin-utca, a másik az Ilona-lépcső.

17. A *Schwarczer-utcát*, melyet Schwarczer Ferencz dr. intézete mentén nyitott meg s melynek neve ma Hárs-köz.

18. A *Teleki-utcát*, melynek Teleki gróf palotája adott nevet; az utca utolsó neve Lovarda-utca.

19. A *Wegerer-utcát*, Wegerer Károly háza után elnevezve. 1879-ben átkeresztelték Vándor-utczára.

Megemlítjük még a *Schrecker-utcát* a mai Orom-utcát, ezt azonban nem merjük határozottan a családi nevet viselő utcák közé sorolni.

Családneveket viselő, mindazonáltal érdemekre emlékeztető, tehát a fentemlítették közé nem sorolható utcák voltak Budán a várban

20. a *Batthyány-utca*, a mai Uri-utca, és

21. a *Kossuth-utca*, a mai Verbőczy-utca, melyeket a mint már mondtuk 1849-ben felsőbb parancsra régi nevükre vissza kellett keresztelni.

A Batthyány-utca Batthyány Lajosnak, a Kossuth-utca Kossuth Lajosnak nevét viselte.

A fentiekben ismertetett és családneveket viselt utcákon kívül volt az 1776—1800. közti években még pedig a Józsefvárosban családnév alatt ismert *Alber-*

utca, Bayer-utca, Weinreich-utca, és Wildmann-utca a Terézvárosban pedig *Kossuth-utca*, Kossuth Sámuel háza után elnevezve, a ki a polgárjogot is ezen háza után 1790-ben nyerte el. Ezen utcák helye ma már meg nem állapítható, a mint nem volt megállapítható szintén a XVIII-dik század vége felé egyéb nevet viselt terézvárosi *Kovács-utca* (Schmiedgasse), a *Rosta-utca* (Reutergasse), a *Zsák-utca* illetve *Térjmeg-utca* (Sackgasse), az *Ötszallag-utca* (Fünf Sterngasse), *Újvilág-köz* (Neue Weltgasse), *Új-utca*¹ (Neuegasse) és az *Im Krätzl*; a józsefvárosi *Rövid-utca* (Kurzegässl), a *Tót-utca* (Schlowakengasse), a *Venyige-utca* (Rebengasse), a *Kovács-utca* (Schmiedgasse) és a *Hatvani-út* (Hatvanerstrasse), a Hatvani-út alatt nem a Kerepesi-út értendő; a lipótvárosi *Réz-utca* (Kupfergasse), *Acspiacz* (Zimmerplatz) és a *Só-tér* (Salzplatz); valamint a ferenczvárosi *Tűz-utca* vagy *Égetőhely-utca*² (Brandgasse), végre ismeretlen városrészben volt *Hordó-utca* (Fasslgasse) és a *Szamóca-* vagy *Eper-utca* (Erdbeergasse). A *Hordó-utca* különben a Józsefvárosban lehetett, minthogy egy Hordó nevű házat birt itt a város 1785-ben, melyet tanítók lakták. Szintügy ismeretlen még a Rómer-től meghatározható nem volt belvárosi *Bika-utca* (Stiergassl), *Alma-utca* (Apfelgasse) és a *Mészárszék-utca* (Fleischbankgasse) helye.³ De ki mondhatná ma

¹ Új-utca név alatt a XIX-dik század elején a Terézvárosban három utcát ismertek majdnem egyidőben. Az egyik a mai Új-utca, a másik, mint régibb Ó-utczára változott, a harmadik helye ismeretlen.

² A Brandgasse a Dunasoron volt s vagy a Sóház-utczának, vagy a Csepel-rakpartnak felel meg.

³ Rómer szerint a Mészárszék-utca talán a Festő-utczával azonos, nem mondja azonban, hogy ez a Festő-utca = Färbergasse hol volt. A mészárszék-utca a Hal-tér déli oldalán a Molnár-utca és a Kalap-utca alsó sarkán voltak, minélfogva a Mészárszék-utca a Molnár-utca és Ferencz-József-rakpart közti Kalap-utca szakaszának felelne meg. Lehet, hogy Rómer is így érti. Ellenben a Bika-utca

már meg, hogy hol volt 1780. körül az *Auf dem Schnepfenstrich ausser der St. Rochus-Kapelle* nevű terület, melyen szintén már házak állottak s ezen körülírással utcát jeleztek; de utcát jeleztek a Ferenczvárosban: *A molnár-tónál* = Beim Müllerteich, a Józsefvárosban: *A Rökus-mezőn* = Auf dem Rochus Acker és a *Kalvária hegyénél* = Beim Kalvarienberg, a Lipótvárosban: *Az új háztelepen* = Auf dem Neubau körülírással is; az utóbbiakat azonban — az Új háztelep kivételével — tudjuk még hováhelyezni. De nemcsak a XVIII-dik századból, hanem a XIX-ik századból is maradtak fenn nevek, melyeket a mai nevekkal azonosítani nem tudunk. Az 1820. körül volt vizivárosi *Paczalos-utca* és *Kalvária-utca*, valamint az országúti *Pálinka-utca* helye nem volt megállapítható.¹ Az 1848-diki forradalminak nevezett utcák illetve terek közül a *Barátság-sikátor* helyét ugyan körülbelül meghatározhatjuk s a krisztinavárosi mai Sarló-utczával azonosíthatjuk, de nem tudjuk a budai terek közé az *Igazság-tért*, a *Nemzeti-tért* és az *Egyezés-tért* elhelyezni. Iratok nincsenek, sőt a jegyzőkönyvek sem adnak felvilágosítást ezen terek elkereszteléséről, csupán Havas József királyi biztos parancsára adott válaszban említi meg Buda város taná-

a mai Pintér utczával, az Alma-utca pedig a volt Lakatos-utczával lehet azonos, határozottan azonban ezt még sem lehet állítani. Ha azonban a Ráth-féle 1803-diki Adressbuchban felsorolt utcákat a Dorfinger-féle 1827-diki Wegweiserben felsorolt utcákkal összehasonlítjuk — két utca kivételével — mindegyiknél ugyanazon utcákat találjuk megnevezve: e két utca t. i. a Ráth-féle Alma- és Bika-utca Dorfingernél nem fordul elő, ellenben Dorfinger Pintér- és Lakatos-utczáját Ráth még nem ismeri, minthogy a Bika-utca Ráthnál a Dunasor és Tyúk-utca közt van felsorolva, a Bika-utcát más helyre, mint a Pintér-utca helyére nem is helyezhetjük, a Lakatos-utca pedig megmaradna az Alma-utca részére.

¹ A vizivárosi Kalvária-utca talán a régi Olajfahegy-utczában található meg.

csa, hogy a fenti terek forradalmi névtábláit eltávolította.¹

A legújabb kor elnevezett több utcákat és tereket oly férfiak családnevéről, a kik a haza vagy a főváros körül kiváló érdemeket szereztek. Ezeknek, mint eléggé ismereteseeknek felsorolásától eltekinthetünk.

Személyneveknek utcák és terek elkeresztelésére való használata az alkotmány visszaállítása utáni időre esik, s az első, melyet személynév után elneveztek, *Deák-Ferencz-tér* és *Deák-Ferencz-utca* volt.

A régi korból visszamaradt utcanevek — ha a mostani szokással nem szakítanak — lassanként elfognak tűnni s család- és személynevek fogják felváltani, de eljövend majdan az az idő is, a mikor a családneveket is megfogják rostálni, hogy első sorban az *idegen hangzású* neveket magyar nevekkal pótolják.

¹ A buda-pesti utcák és terek forradalmi neveiről illetve ezek elnevezéséről a budai István-tér, Batthyány-utca és Kossuth-utca kivételével a főváros levéltárában egy árva betű sem emlékezik meg, a mi azt engedné következtetni, hogy a többi nevek nem a hatóságtól, hanem a lakosságtól származnak, a hatóság pedig annyiban ismerte el ezek használhatását, hogy a névtáblákat kifüggesztette; a névtáblák pedig ki voltak függesztve, a mit a fent említett válasz irat bizonyít.

IV.

KÉT PESTI UTCZA TÖRTÉNETE.

1. A Bálvány-utca.

A régi Pestnek, a mai Belvárosnak északi részén terül el a Lipótváros, mely városrészt a hajdani Új-Bécs földjén teremtették meg. Új-Bécs a földesúrral a margitszigeti apáczákkal együtt a török uralom alatt tűnt el. Az apáczák idegenbe bujdostak s ott kihaltak, újbécsi és jenei birtokukat pedig a törökjárom lerázása után az I. Lipót-féle 1703-diki privilegium alapján „Szent László,”-puszta név alatt Pest városa vette birtokba. Ennek megtörténte előtt azonban a budai kamara-igazgatóság a puszta nagyobb részét, mint szántóföldet és rétet, a települő polgárság között kiosztotta, a másik részt ellenben, mint közös legelőt a város, illetve az összpolgárság rendelkezésére bocsátotta. A hajdani margitszigeti apáczák birtokán 1695. után már a pesti polgárság szántott-vetett. A belső terület azonban, melyet körülbelül az Arany-János-utca, Váci-körút, Deák-Ferencz-utca és a Rudolf-rakodópart határolt, 1705-ig felosztatlanul parlagon hevert s egyedüli tulaj-

donosa a város volt.¹ Ezen a belső területen később többen a város tanácsának kegyelméből szintén ingyen, majorsági célra kisebb-nagyobb telket kaptak, melyen istállókat és egyéb gazdasági épületeket emeltek s ezen telkeknek egy részét kerti célra is felhasználhatták. A kertet egy év alatt gyümölcsfákkal be kellett ültetni, különben a telek viasszaszállott a városra. Itt a Lipótváros belső területén, a régi vásártér közelében kapott a többek közt Partl Gáspár pestvárosi nótárius és Kerschbaumer Tóbiás kancellista majorsági célra 1726-ban ingyenes telket.² Az ingyensztogatás 1750. körül érte végét. Idővel, a város fejlődése következtében hasonlóan a többi városrészekhez, a lipótvárosi majorsági telkeken is, kisebb-nagyobb lakóházak épültek. A majorok lassanként eltűntek s kiszorultak a kültelekre. A Lipótváros jellege megváltozott, II. József császár utolsó éveiben kezdett már külvárosi szint felvenni. II. Lipót király idejében a város is a birtokában maradt belső területeket feldarabolta és árverés útján magánkezekbe juttatta. A kikiáltási ár négyszögölenként 2 frt volt, s hogy az érdeklődés a telkek vásárlása iránt fokozódjék, a vevők részére biztosították a polgárjognak ingyenes megadását. 1803-ig a Belváros közelébe esett utcák egy része egy-, legtöbbször azonban kétemeletes házakkal ki voltak építve. Meg volt már az Újvásár-tér (Erzsébet-tér) is utcákra felosztva, melyek mentén a kereskedők és iparosok árúbódéi voltak felállítva.³ Az Újvásár-térből egy kevésbé

¹ Ezen a területen két temető volt, t. i. a polgári és a katonai.

² A régi vásártér nem ugyanazonos az Erzsébet-térrel, az utóbbi Új-vásártér volt. A régi vásártér a temető és a Váci-országút közt volt.

³ Az Erzsébet-tér szabályos utcáival a 19-dik század első évtizedeiben egy kis város képét tüntette fel; utcáit elkeresztelték és névtáblákkal jelölték meg. Volt 19 utcája, névszerint: 1. Bandfabrikengasse, 2. Druckleinwandgasse, 3. Eisenhandlergasse, 4. Frauengasse, 5. Galanteriegasse, 6. Handschuhmachergasse, 7. Hauptstrasse, 8. Herrngasse, 9. Laudongasse, 10. Palatingasse, 11. Schäfer-

kiépített terület felé három utca indult ki. Ezen hajdani utakból átalakult utcák egyike a Bálvány-utca, ez kelti fel érdeklődésünket. A kérdés az: hogyan jutott a Bálvány-utca, illetve Göttergasse nevéhez?

* * *

A Bálvány-utca elnevezésének kérdése már is egy kis irodalmat teremtett. A Bálvány-utczának is van története. Az utczának homályba burkolt elnevezésével foglalkozott nem régiben *Szily* Kálmán az Akadémia főkönyvtárosa, *Peisner* Ignác, a Neues Pester Journal munkatársa, sőt hozzá szólt ehhez *Arany László*, a magyar földhitelintézet igazgatója is. Okirat nem ad felvilágosítást az utca elnevezéséről, a mi pedig szóbeli előadások útján szállott nemzedékről-nemzedékre, ezekből a valót alig lehet kideríteni. A hagyomány az elnevezés minden részleteire nem terjeszkedik ki, tág teret hagy a vitatkozók egyéni nézeteinek nyilvánítására. A kérdés tisztázásánál tehát csak egyéni véleményekre vagyunk utalva, az eddigi vélemények azonban még nem fejtik meg a Bálvány-utczának homályba burkolt elnevezését. Elfogadható az egyiké is, elfogadható a másiké is, kinek-kinek tetszése szerint. A hagyomány egyike szerint a Bálvány-utczát Gödi-utczának = Gödergasse-nek nevezték s ebből a Gödergasse-ből származott a Göttergasse. A másik szerint egy czégtábla adott nevet az utczának s erre a czégtáblára utóbb ráfogták, hogy felirata szólott: „*Zu den Göttern*“,

gasse, 12. Pfeiffenhandlergasse, 13. Schustergasse, 14. Sommergasse, 15. Spitzhandlergasse, 16. Tuchmachergasse, 17. Wienergasse, 18. Wintergasse, 19. Zimngiessergasse.

Ezen miniatűr városrész kisebbített tervrajza Dorfinger „*Wegweiser. 1827.*“ munkájához van csatolva, eredetijét a főváros levéltára birja.

a czégtáblára pedig istenek voltak festve. Az első ellen Arany László, a másik ellen Szily Kálmán szállott síkra.

Igaz van Aranyinak. A „Gödi“ elnevezés ellenkezik az okszerűség szabályaival és azon eljárással, melyet régi időben az utak és utcák elnevezésénél követtek. Utat és utcát helység után csak abban az esetben neveztek el, ha az út vagy utca valamely közeli vagy távolabbi helységbe vitt. Ez volt a régi időben a helyes eljárás, ma ebben a tekintetben másképp gondolkoznak. Az utcák elnevezésénél már az önkény lépett uralomra. A Bálvány-utca ugyan Göd felé irányul, de nem vitt Gödre, az Újépület útját állta. Ez egyik érvelése Aranyinak, a másik, hogy a szegény gödi pusztá Pest élelmezése körül sem vált tényezővé, így tehát nem is volt meg az indítók a „Gödi“ név elfogadására. De tekintsünk el ezekről s helyezkedjünk vissza a régi állapotokra. *Rómernek* „A régi Pest“ munkájához csatolt Matzl-féle térképe szerint a Váci-kapuból kihaladó út, a kapun kívül két ágra oszlik; az egyik ág a Dorottya-utczán át a Duna mentén vitt a Rákos-árokig, a másik ág az Erzsébet-teret átszelve a Bálvány-utczán át szintén a Rákos-árokig, a hol a két ág egyesült. Ezen utóbbi t. i. a Bálvány-utczán át haladó út volt hajdan a Váci-út = *Waitznerstrasse*, a mai Váci-út ellenben *Országút* = *Landstrasse*. Ezt az „Országút“ nevet később fenntartották a beépített területen áthaladó útra, a külső szakaszt pedig elnevezték hol Váci-országútnak, hol Váci-útnak, míg végre a Váci-útban állapodtak meg s csak az újabbi korban csatolták hozzá a „Külső“ jelzőt, a belső Országútból pedig Váci-körút, Károly-körút stb. lett. A XVIII-ik században t. i. az Újépület felépítése előtt Pestnek tehát egy ideig két Váci-útja volt. Két útnak egy időben egy névvel való megnevezése azonban zavart okozhatott, minélfogva a régibbet át kellett keresztelni, még pedig a régi szokás szerint egy helység nevére.

A kérdéses út vitt Dunakeszire de vitt Gödre is, s mint rövidebb nevet a „Gödi“ nevet választhatták. Itt találjuk meg alapját az egyik hagyománynak, mert minden hagyománynak van némi alapja, ezt elvitatni nem lehet. Ezen Gödre vivő út az Újépület felépítése után is sokkal közelebb volt a Váczi-kapuból kihaladó szekereknek és gyalogosoknak az Országútnál, még az Újépület megkerülésével is. Az Újépület mögötti terület üres terület volt, nem is kellett egyik utcából a másikba befordulni. A „Gödi“ név tehát élhetett az utódok emlékezetében, midőn pedig a régi út mentén a házak építését befejezték, a házaktól alkotott új utcát a régi név felelevenítésével elnevezhették Gödi-utcának vagy is inkább Gödergassenek. Ebben az időben a gödi-pusztá Pesttel már szorosabb összeköttetésbe is lépett, mert mint volt gödi ispánnak biztos tudomásom van arról, hogy a pusztát Mayerffy pesti sörfőző több esztendőn át bérben bírta s itt egy sörgyárat is épített. Göd tehát a pestieknél ismertebbé lett. Mayerffynek sört bűzát szállító szekerei folyton járták a régi Váczi-út külső szakaszát, mert ezen út közelebb volt a Búvár-utca és Dunapart sarkán épült sörgyárához, mintsem a Váczi-országút. Kérdés azonban, az utókor nem cserélte-e fel a Sas-utcát a Bálvány-utczával, hogy a „Göder“ nevet a „Götter“ névvel összefüggésbe hozhassa. A „Gödi“ név talán inkább a Sas-utcát illetné meg. A Blaschnek-féle 1838-diki térképen a régi Váczi-út még a Hold-utczán át az Újépület keleti oldala mellett a Sas-utca felé irányul, a Bálvány-utczát tehát csak keresztben szelheté át. Lehetséges mégis, hogy az út vonalát az Újépület építésekor változtatták meg. Feltéve tehát, hogy a Bálvány-utczát csakugyan Gödergassenek, nevezték, ebből mégsem származhatott a Göttergasse, az utca ezen elnevezéséhez más névadó körülménynek kellett hozzájárulnia.

A mi a „*Zu den Göttern*“ feliratú czégtáblát illeti, erre nézve Szily K. azt véli, hogy az utca neve czégtáblára vissza nem vihető, mert czégtáblán vallásosság szempontjából ily feliratot meg nem engedtek volna.¹ A XVIII-ik században nem, a XIX-ik század második évtizedében azonban ily felirat és isteneket ábrázoló czégtábla vallási tekintetekből már nem okozhatott megbotránkozást, különben a Göttergasse név használatát is megtiltották volna, sőt az utcai névtáblát sem függesztik ki. Szily a névadást a Niederlagsgasse nevet megelőző egy névben gondolta megtalálhatni. A Bálvány-utcát előbb Niederlagsgasse-nek vagy is magyarul Raktár-utczának nevezték. Ebben a Raktár-utczában voltak a kereskedők raktárai, ezekben pedig az áruk felhalmozva. Szerinte az utcát kezdetben az áruk után *talán* Gütergassenek nevezték s ezen névnek elferdítésével szülemlett meg a Göttergasse. Nem hihető, a német ismeri a *Güter* és a *Götter* szavak értelmét s e két szót fel nem cseréli. A magyar ajkú lakosságtól (a köznépet értve) inkább feltehető, hogy a Göttergasse-ből mint idegen szóból s hozzá még svábosan is kiejtve Gödergasse-t értsen s Gödi-utczára fordítsa, a mint a budai svábok is a Zivatar-utcát Ziehvattergasse-re torzították illetve nyelvükre átalakították. Külömben is Budán és Pesten nevek elferdítésével nem kereszteltek el utcát, kivétel a Bálvány-utca sem lehet. A magyarajkú lakosság használhatta a „*Gödi*“ nevet az egyik vagy másik említett körülménynek hozzájárulása következtében, érvényre azonban sem a nagyközönségnél sem a hatóságnál nem juthatott, az pedig, hogy a Göttergasse a Gödergasse-ből származott volna, ez — a mint már mondtam — teljesen ki van zárva.

¹ Lásd: Magy. Nyelv. szept. füzet.

Helyesebb Peisner Ignác véleménye a ki az utca nevét egy háztól származtatja, melynek homlokzatát istenek díszítették.¹ A Bálvány-utca a modern építkezést tünteté fel s nem is lehetetlen, hogy az utczában egy istennel díszített palotaszerű épület ne állott volna, sőt egy Merkur mint a kereskedelem istene külön is helyet nyerhetett a nagykereskedők egyikének házában, vagy Terpsichore egy táncztermül szolgált házon; egy ily tánczterem volt a bálvány-utcai Remold-féle házban. Remold Ferenczen kívül házat birt: Derra Naum, Kappel Frigyes, Brudern József báró, Rhédey Lajos gróf, Szerdahelyi gróf, Ürményi stb. mind oly házbirtokosok, akik házaik díszítésére pénz t áldozhattak. A Peisner felvetette utca elnevezés nem ellenkezik a kor felfogásával s tudjuk, hogy nem csak czégtáblák, hanem egyéb ismertető jelek hiányában egy szembetűnő s a figyelmet magára vonó ház is nevet adott utcának. Hogy Peisner megtalálta-e a valót? ez már más kérdés, erre a feleletet különben megadják az alábbi vélemények.

Állapodjunk meg egyelőre az istenneknél. Ha már Peisner felvetette ezt az eszmét, vizsgáljuk meg ezt egy más irányban is. Az olvasónak legalább módjában lesz a vélemények közül választhatni.

Budapest modern építkezésének története a királyi szépítő-bizottság működésének megkezdésével és a Lipótváros újjá teremtésével veszi kezdetét. A Bálvány-utczát is a szépítő-bizottság építette ki, az építést körülbelül 1812-ben kezdvén meg. Ezen utczában ugyan már 1803-ban is állottak egyes házak, mert *Leyrer Józ.* „*Die Stadt Pest und ihre Gegend. 1803.*“ munkájának 21. lapján olvashatjuk: „*auch führen drey Strassen* (tehát még nem utca) *an beyden Seiten* über ihn (t. i. az Erzsébet-térből) in

¹ Lásd: Neues Pest. Journal 1905. 274. sz. a.

eine minder bebaute Gegend hinaus.“ A „minder“ szóból következtethető, hogy ezen utca környéke teljesen üres terület már nem volt, a Bálvány-utca pedig már annál kevésbé, mert az utcának 1804-ben neve is volt. A *Niederlagsgasse* név a régi utcát, a *Göttergasse* az új utcát illette meg. A Raktár-utcai házak az utca szabályozásának estek áldozatul, a mint áldozatul esett a régi *Niederlagsgasse* név is. Az újabbkori izlés szerint 1821-ig három háztelek kivételével utcánk már ki volt építve s *Schams „Beschreibung, der k. fr. Stadt Pesth 1821.“* munkája szerint a Bálvány-utca a szép utcák közé volt számítható, *„denn die üppige Fälle an Ideen und Bildern, und eine seltene Lebendigkeit in der Darstellung der Façaden wird sie in Kürze zu einer wahren Göttergasse bilden“*, mondja az említett egykori író: Ha nem tudnók, Schams ezen szavaiból is lehet következtetni, hogy a modern építészet felkarolván az épületek díszítését, ezt a bálvány-utcai házakra is kiterjesztette. Díszítésül pedig, a mint Peisner is megemlíti, istenek szobrait is felállították, vagy mellképeiket a homlokzat falába illesztették. Ily szobrok abból a korból láthatók voltak a nem régen lebontott Diana-fürdő épületén is. A vallási érzelem nem zúdult fel a pogány istenek látásán. A kép- és kőfaragóknak tehát tág tér nyílt művészetük és ipari termékük bemutatására. Egy ily képfaragó volt a többek közt *Pauer József*. Pauer díszítési munkákkal és szobrok kifaragásával foglalkozott, sőt sírköveket is készített, melyek telepén voltak ideiglenesen felállítva, tehát mindenkinek szemébe ötlöttek. Pauer faragta ki a Váczi-utca és Kristóf-tér sarkán álló Kristóf-szobrot is. Telepe az Újépület közelében még pedig a *Bálvány-utczában* volt. Telepén nemcsak pogány istenek, hanem Krisztus képét ábrázoló sírkövek, kereszten függő Krisztus alakok stb. is voltak láthatók, ez pedig elég okot szolgáltatott

volna arra, hogy az utcát Göttergasse-nek nevezzék. Pauer telepe 1833-ban még a mondott helyen volt,¹ kérdés azonban, hogy 1815-ben, mint a mely évben az utca neve feltűnik, itt volt-e? Ha nem volt, lehetett itt egy másik kép- vagy kőfaragónak telepe. A Váczi-temető közelsége, korábban is ide csalhatott egy ily iparost. Bármily tetszetősnek látszik is ezen feltevés, az utca elnevezése — még abban az esetben sem, ha sikerülni fog valakinek kipuhatolni, hogy a Bálvány-utczában 1815 előtt is volt egy kép- vagy kőfaragó-telep, istenekről nem származható, ellentmond ennek az utca magyar neve. A *bálvány*-nak is, a *Götter*-nek is más és más az értelme. Pogány istenek már azért sem adhattak nevet az utcának, mert abban a korban, mikor a magyar utca neveket még a német nevekből a Karpfensteingasse = Pontykő-utca módjára szolgálai hűséggel fordították át, a Göttergasse-t nem Bálvány-utczára, hanem Istenek-utczájára magyarosítják. Istenek-utczájáról azonban sehol sincs szó. Ejtsük el tehát a származtatást az istenekről, s ezekkel Peisner véleményét is, a kérdés megoldását pedig próbáljuk meg egy más alapon, mely a magyar nevet is érvényre juttatja.

Elégge ismeretes, hogy az Erzsébet-tér egy része a XVIII-ik században temető volt, melyet *Váczi-kapu előtti temető*-nek neveztek. Ezen temető átnyúlott a Gizella-térre, a hol nem régiben emberi csontvázakat ástak ki; felső vége az Arany-János-utca táján volt, jobb- és baloldalát a fentemlített s Vácra vivő út és a Dorottya-utczán áthaladó út határolta. Ezen mintegy háromszöget alkotott temetőben állott fákat a temető felhagyása után kivágták, hogy az előbbi temető terület egy részét vásártérül felhasználhassák. A temetőből visszamaradhatott egy-két vagy több *Ailanthus* az Erzsébet-tér felső szélén a Bálvány-

¹ Lásd: Tekusch. Der Fremde in Pest. 1833. 106. l.

utca közvetlen közelében vagy pedig a bálvány-utczai beépítetlen telkek egyikén szintén az utca közelében. Az *Ailanthus* német neve: *Götterbaum*, magyar neve: *Bálványfa*. A Bálványfában megtalálható az utca német és magyar neve.

A kérdés illetén megoldása azonban nem kielégítő, számolnunk kell a hagyománnyal is. Ha a tényezők mind összevágna, csak akkor mondhatjuk megfejtettnek a rejtvényt. A hagyomány azt mondja: az utca neve czégtáblától származik. S igaza lehet a hagyománynak, csakhogy a czégtáblán nem „*Zu den Göttern*“, hanem „*Zum Götterbaum*“ volt olvasható s a czégtáblára nem is istenek, hanem egy fa volt festve. A czégnévben találjuk meg a rejtvény kulcsát. A Bálványfában mint czégnévben is megvan az utca német és magyar neve, sőt ezzel kielégítést nyer a hagyomány is, meg a régi szokás is, a mihez az utcák elnevezésénél alkalmazkodtak. Volt a Belvárosban: „*Zum Citronenbaum*“ és „*Zum grünen Baum*“; a Terézvárosban: „*Zum Kaffeebaum*“, „*Zum Nussbaum*“ és „*Zum Olivenbaum*“; továbbá több helyen: „*Zum Akazienbaum*“, „*Zur Linde*“ stb., miért ne lehetett volna a Bálvány-utczában egy üzlet, melynek „*Zum Götterbaum*“ volt a neve? Czégeknek nemcsak az állatország szolgáltatott nevet, hanem a növényország is, s czégről nevezték el az Akác-, Hársfa-, Diófa-, Kőrifa-, Zöldfa- stb. utcákat, németül: Akaziengasse, Lindengasse, Nussbaumgasse, Eschengasse, Grüne Baumgasse, s czégről nevezhették el a Bálvány-utczát is.

Az elmondottak után a hagyomány állításán most már talán kételkedni még sem lehet. Czégtáblára vihető vissza a Göttergasse, illetve Bálvány-utca, a Gödi-név pedig egy ideig mint második név élhetett a köznép száján. Kétnevű utca több volt. Így a Sas-utca neve: *Zwei Adlergasse, oder Drey Rappengasse*, a Sebestyén-téré:

Sebastianiplatz oder Weisser Rosenplatz stb. Hivatalosnak az utcái névtáblák mindig az első nevet hirdették, a másodikat a köznép használta.

Megemlítjük, hogy a főváros levéltárában meglevő egy 1817-diki írott utcái névjegyzék utcánkat magyarul szintén Bálvány-utcának nevezi. A magyar név, úgy látszik, egykorú a német névvel. Az ezen jegyzékben felsorolt utcák és terek német és magyar neveit „*Adalékok Budapest székesfőváros történetéhez*“ munkám I. köt. 293. lapján ismertettem. Néhány, már névvel bírt utca, illetve tér a jegyzékből ki lett hagyva, a miből az következtethető, hogy a kihagyottaknak nem volt még hivatalosan elfogadott neve s a jegyzéket is csupán az utcái névtábláknak kifüggesztetése végett állíthatták össze.¹ Ezen jegyzéknél korábbi nem volt található, különben is az utcákra vonatkozó iratok egy nagy része az 1874—1879-diki névvaltoztatások alkalmából elkallódtak. A magyar utczaneveknek hivatalos elismerése, illetve tudomásul vétele 1817-nél korábbi időre vissza nem vihető, a mint a magyar névtáblák kifüggesztését is Pesten 1817 körül, Budán ellenben 1835 körül kezdték meg.

2. A Karpfenstein-utca.

A Józsefváros egyik utcája, a Teleki-tértől a Kalvária-terig haladó Karpfenstein-utca is hírnévre vergődött. Neve először az 1817-diki utcái névjegyzékben tűnik fel. A Jungféle 1815-diki Adressbuch még nem ismeri, bár házszámai közül a 450. szám előfordul s ez alatt egy *Verwagner*

¹ Bizonyosság erre nézve a többek közt a Sándor-utca. A régi 1827-diki Czímtár már ismeri e nevet, hivatalosan azonban a „*Gemälde von Pest und Ofen*“ szerint 1837 után nevezték el.

György nevű pálinkafőző lakott.¹ Egy Adressbuch azonban különösen a régi időből nem megbízható s nem is mindenki tartotta érdemesnek nevét és foglalkozását a szerkesztőnél bejelenteni. Mint teljesen elhagyott vidék utcájában az építkezés pangott s bár az utcát körülbelül 1805—1806-ban nyitották meg, 1817-ben csak tíz háza van. 1858-ig 12-re szaporodott s ugyanennyi van még 1866-ban is.

Ma az utca ki van építve 37 házzal. Telket bírt kezdettől fogva egy Teleki gróf, melyen egy major állott, a major 1866 után tünt el, de a család is elhagyta az utcát, a nagy telket feldarabolták. Az utcát hivatalosan 1817 után Karpfensteingasse = Pontykő-utcának nevezték. Német nevét ugyan tetszés szerint variálták, hol Karpfensteingasse, hol Steinkarpfengasse volt, így tehát nem is tudjuk biztosan, hogy tulajdonkép melyik is az igazi név. Magyar nevét nem bántották, legalább Kőponty-utczáról nincs tudomásunk, persze a kútfők abból a korból csak a német nyelvet beszélték, de oly szépen is hangzott a Pontykő-név, hogy ettől nem tudtak megválni. Szörny-születtek nem sokáig élnek, nálunk úgy látszik ez kivétel, példa erre a Várkert-rakpart is; a csodaszerű Pontykő-név túlélte a félszázadot, sőt elérte hatvanadik évét is, s mint-hogy nem tudott magától kimúlni, életétől megfosztották. 1875-ben eltűnt a Pontykő-név, helyette azonban német nevét elevenítették föl, azon különbséggel mégis, hogy nevét félig megmagyarosították, a Karpfensteingasseből Karpfenstein-utca lett! A német nevek nem tudnak fővárosunkból kipusztulni, a Karpfenstein-utcának is megkegyelmeztek, él tovább német nevével s néhány év

¹ Az 1817-diki 438—440 és 450—456 számok 1827-ig megváltoztak, lett: 443—444, 472—474, 487—490. 1859—1873-ig 769, 782—790, 702—793.

múltán eléri elkeresztelésének századik évfordulóját, hisz máris 90-dik évét éli! Így legyen? — Ne!

* * *

1902-ben napirendre került a Karpfenstein-utca nevének kérdése. A józsefvárosi polgárság a köztük élt *Horánszky Nándor* kereskedelemügyi miniszter és fővárosi bizottsági tag emlékét városrészükben megakarván örökíteni, a Zerge-névnek a Horánszky-névre való átkeresztelését kérte. A fővárosi közmunkák tanácsa a kérelmet nem utasította ugyan vissza, ellenkezően a kérelmezett Zerge-utca helyett Horánszky nevről a Karpfenstein-utczát nevezte el. Ezen ügygel foglalkozott a napisajtó, sőt interpelláció tárgyául szolgált a törvényhatósági bizottság közgyűlésén is. Felmerült ekkor az a kérdés, vajjon ki és mi volt az a Karpfenstein, a kiről az utczát elnevezték, s melyik lehetett az a Karpfenstein, a ki a város körül oly érdemeket szerzett, hogy nevét egy utczában megörökítsék? Eredményre ugyan nem jutottak, mindazonáltal „*Adalékok Budapest székesfőváros történetéhez*“ 1899-ben megjelent munkából megtudták, hogy 1688-ban volt Pest városának egy *Karpfenstein* János-Kristóf nevű helyettes bírāja, illetve tanácsosa, 1734-ben egy *Karpfenstein* Ferencz és 1740-ben egy *Karpfenstein* János nevű fertálmestere. Az érdemeket szerzett férfiúnak tehát ezek egyikének kellett lennie s kimondották, hogy érdemeket szerzett polgárnak nevét sutba dobni nem lehet s az ily nevet viselő utczát átkeresztelni nem szabad. A kérdés tehát most már az, hogy csakugyan családnévvel van-e dolgunk s melyik Karpfensteinra vihető vissza az utca neve.

A Buda visszavívása után megválasztott fertálmesterek tekintélyes polgárok voltak, de, hogy működésük köre mire terjedett ki, ez részben még ismeretlen s csak azt

tudjuk, hogy a volt budai kamara-igazgatóság 1694. évi május hónap 26-án felhívta a két város tanácsát négy fertálymester megválasztására, hogy ezek a város számadásait felülvizsgálják és az adó kivetésénél a tanácsnak segítségére legyenek. Ezen tiszteletbeli állásokra a polgárság bizodal-
mát bíró tekintélyes és jómódú, sőt számvitelhez is értő polgárokat kellett megválasztani. Ezen fertálymesterek működése 1705-ig tartott s az ebben a korban megválasztott fertálymesterek talán szerezhettek érdemeket, ezek között azonban Karpfenstein nevű nem volt. 1705. évi április 29-én megalakulván a huszonnégy tagból állott külső tanács (Genannte, Aussere Rath = Viginti quatuor Viratus) nevű testület, a számadások felülvizsgálása és az adó kivetése erre a testületre háramlott, a fertálymesteri állás ellenben alantas fizetéses kis állásra változott s viselői a katonák elszállásolásával és kisebb rendőri s köztisztasági ügyekkel foglalatoskodtak. Ily kis állásban az 1734-ben és 1740-ben szolgált két Karpfenstein érdemeket nem szerezhettek, de szerezhettek talán az 1688-ban működött helyettes bíró? A ki ezen időből a pesti bírói vagy budai polgármesteri állást fontos nagy állásnak hiszi, az nagyon csalódik. A két városnak ekkor még semmi jogai sem voltak s a tanács és az ennek élén állott bíró vagy polgármester alárendeltje volt a hatalmas kamara-igazgatónak, kinek minden parancsát kötelesek voltak teljesíteni, minélfogva, hogy ezek elől ki ne térhessenek, kezdetben szolgálatban állott s engedelmességhez szokott katonatiszteket neveztek ki a tanács élére. Karpfenstein János-Kristóf szintén katonatiszt volt. Ha tehát szó lehet arról, hogy Budán-Pesten a városok fellendítése körül a török járom lerázása után valaki érdemeket szerezhettek, nem a tanács vagy ennek elülülője, hanem a kamara-igazgatóság első képviselője, a magyar indigenátust megszerzett Werlein János-István báró volna megnevezhető. igaz, hogy ezt az embert hatal-

maskodásaiért a polgárság gyűlölte, de gyűlölte helyettes biráját Karpfensteint is, a kít a város sintérének neveztek. Kitűnik ez a városi tanácsnak 1689. évi május 2-diki jegyzőkönyvéből, melyből megtudjuk, hogy Moll Kristóf pesti polgár és Piry pesti tanácsos panaszt emelnek Hein Jakab kovács ellen, Karpfenstein helyettes birónak megsértéseért. Hein ugyanis a biró után tudakozó Moll kérdésére azzal felel, hogy *„ott jön a mi sintérünk.“* Piry tanácsosnak pedig azt mondotta: *„a dögök lenyúzására kár volna máshonnan gyepmestert hivatni, hisz elég jó sintér Karpfenstein úr is.“* Hogy a vádlott igyekezett mondásának kétértelműséget adni, mit sem változtat a dolgon, de fel sem tehető, hogy az egy-két hónapig tartott biráskodás ideje alatt, mint a törvényszék elülülője a polgárságnak kisebb perlekedései körül, mert más dolga akkor bizony még nem volt, Karpfenstein érdemeket szerezzen. A XVIII-dik században, sőt a XIX-dik század első felében a kötelesség pontos és hű teljesítését még nem számították be érdemnek s az egyedüli, a kiről jegyzőkönyveink több ízben elismeréssel még is megemlékeznek, ez — musili Mosel Antal-János 1692—1721-ben Pest város szindikusa (Stadtschreiber = jegyző); utczáat azonban ennek nevéől még sem neveztek el, de nem is volt szokásban érdemeket utczanévben megörökíteni. De, tegyük fel, hogy Karpfenstein nevét még is megakarták ily módon örökíteni, ez esetben ez nem a Józsefváros kiépítetlen volt részében történik, hanem a Belvárosban, még pedig mindenesetre a régi szokás szerint a volt Sebestyén-utczában, a hol a Sebestyén-utca és a Sebestyén-tér sarkán Karpfenstein háza állott s melyet ennek özvegye csak 1717-ben adott el.

Ha tehát az utcának az említett három Karpfenstein közül egyik sem adhatott nevet, adhatott talán még is egy későbbi Karpfenstein, mert volt Pesten még egy negyedik ily nevű polgár, t. i. Karpfenstein Mátyás, a ki a polgár-

jogot 1775-ben nyerte el, tehát ekkor életének 24-dik évén már túl volt. Ez azonban sem választott-polgár, vagyis a polgárság képviselője nem volt, sem városi szolgálatban nem állott, neve semmiféle városi ügygyel nincs kapcsolatba hozva, de jótékonycélú alapítványról, adományról vagy hagyományról sem gondoskodott, csupán az van róla a polgárok törzskönyvében mondva, hogy — házbirtokos.¹ Már pedig mint egyszerű polgár és házbirtokos abban az időben, a mikor a választott-polgárságon és tanácson kívül városi ügyekhez senkinek a legcsekélyebb hozzászólása sem volt, érdemeiket a város körül nem is szerezhették, ily ok tehát az utca elnevezéséhez hozzá sem járulhatott, sőt a mint már mondva volt: érdemeiket utcáikban megörökíteni nem is volt szokásban. Mindazonáltal az utca ennek a Karpfensteinnak nevét viselhetné, de csak abban az esetben, ha az utca megnyitásakor még élt és az utcát birtokából hasították ki, a mint ez több családnévet viselt illetve még viselő utcánál történt. Azonban ezen feltevés is nélkülöz minden alapot. A Karpfenstein család ezen utcájában telket nem bírt. Telek és házbirtokosok voltak abban a korban: *Teleki* gróf, *Schwentner* József, *Gaber* József, *Schmidt* Márton, *Baincz* Pál, *Hausknecht* Márton, *Fő* Ferencz és *Fő* József. Valószínű, hogy az utca mindkét oldalán elterülő telektömb hasonlóan az *Orczy-* és *Festetich-féle* kertekhez, privát kert volt s bírhatta egy *Teleki* gróf. Kertet tüntet fel még — bár már feldaraboltan — az 1835-diki *Blaschnek-féle* térkép is, s ezen kertnek tartozéka lehetett az 1866-ig fennmaradt *Teleki-féle* major. A kertet *Teleki* gróf oszthatta fel háztelkekre s ez nyíthatta meg az utcát is. Ilyformán a *Teleki-, Orczy- és Festetich-féle* kertektől körül lévén fogva a mai

¹ Háza, melynek alapján a polgárjogot megkapta, nem a Józsefvárosban, hanem a Terézvárosban volt.

Kalvária-tér, a kertek között fekvő teret elnevezték Augarten-platznak vagyis Ligetkert-térnek.

Hogy a szóbanforgó utcát mikor nyitották meg, ez biztosan meg nem állapítható s minthogy az 1808-ban életbe léptetett királyi szépítő-bizottság működésének megkezdése előtt a telkek feldarabolására nézve szabály nem intézkedett, hanem mindenki kénye-kedve szerint járhatott el; a felosztott telkeken keresztül pedig, hogy a hozzáférhetést lehetővé tegyék, kénytelenek voltak az illető telektulajdonosok utcát is nyitni. Ezen eljárásnak tulajdoníthatjuk a külső városrészek szabálytalan utcáinak megalkotását, a mi azonban nem áll a Belvárosra nézve, mert itt hajdan védelmi szempontok voltak irányadók a keskeny és girbe-görbe utcák megteremtésénél, a mint nem áll a Lipótvárosra nézve sem, minthogy ezen városrészt a Hild József műépítőtől tervezett és a királyi szépítő-bizottságtól elfogadott szabályozási módzatok alapján József nádor teljesen átalakította és folytatólagos kiépítését tervszerűen végrehajtotta.

Minthogy tehát a kérdésben levő utcának elnevezését határozottan okadatolni nem tudjuk, forduljunk felvilágosításért az utcának esetlegesen nevet adott jellegéhez illetve a nevet adott tárgyhoz, mert a fentén kívül hozzájárulhatott még az elnevezéshez:

egy üzlet, mely ebben az utcában az utca kiépítésének első éveiben fennállhatott s a melyet „Pontyhoz” illetve „Zum Karpfen” neveztek, a hal pedig, mely a pontyot ábrázolta, kőbe faragva címerképpen a ház falába volt illesztve s ebből a kőbe faragott halból szülemlett meg a „Karpfe in Stein” összevonva „Karpfenstein” név. Kőbe faragott és falba illesztett hal látható volt Pesten s talán még ma is látható; minthogy pedig házak és üzletek nevei az utcák elkeresztelésénél nagy szerepet játszottak, egy ily üzlet vagy ház nevet is adhatott az utcának, a mint

nevet adott Budán is egy utcának t. i. a Ponty-utcának.¹ Sőt nevet adhatott:

egy *Stein* nevű üzlettulajdonosnak a „Pontyhoz = *Zum Karpfen*“ nevezett üzlete.

A fentebb mondottak különben alkalmazhatók a „*Steinkarpfen*“ névre is, minthogy egy év nélküli térkép, valamint egy 1820-diki térkép is az utcát mint „*Steinkarpfengasse = Köponty-utcát*“ nevezi meg, a mi azt bizonyítaná, hogy az utca neve családi névre semmi esetre sem vihető vissza, s a czégnév, mely nevet adott „*Zum Steinkarpfen*“ lehetett.² E mellett szól azon körülmény is, hogy az utca elkeresztelésekor ennek nevét azonnal magyarra — bár helytelenül — átfordították. Az utcát a Ráth-féle 1803-diki *Adressenbuch* még nem ismeri; először tűnik fel ennek magyar és német neve az 1817-diki hivatalos utcai névjegyzékben. Az utcát tehát 1803—1817 közt keresztelték el. Ezen rövid idő alatt az elnevezéshez hozzájárult körülményt még nem felejtették el, s tudták, hogy az utca neve családnévtől nem származik. Családi neveknél a magyarosítást elkerülték, a mint a Conti, Gabler, Rombach stb. neveket sem bolygatták. Van ugyan kivétel e tekintetben

¹ A házak is az ily neveket az üzletektől kapták s ha az üzletet megszüntették, a czégnév fennmaradt továbbra is a házon.

² A „*Steinkarpfen*“ név alatt ismerik a pontyfélék családjához tartozó kárászt, vagyis a kárászpontyot, „*Karpfenstein*“ alatt pedig a pontytól származó s régibb időben gyógyítási célra felhasznált *lapis carpiolist*. A Pontykő tehát nem a Karpfenstein családnéből, hanem a Steinkarpfen = Cyrinus gibelio-ból lett helytelenül átfordítva. Az átfordítás pedig csakis akkor történhetett, midőn a Steinkarpfen név a Karpfenstein névvel már is fel volt cserélve. Így tekintve az utca elnevezését, a név adójául a Steinkarpfent, vagyis egy „*Zum Steinkarpfen*“ nevű czégtáblát fogadhatjuk el. A helyes magyar név Kárász-utca lett volna. Az utcát most, minthogy egy Kárász-utca már van, Kárászponty-utczára lehetne magyarosítani; ezzel tovább élhetne az utca régi nevével.

is, ezen kivétel azonban nem a régi, hanem már az újabb korra esik, a mikor nem ismervén már a név származását, egyes családneveket viselt utcák nevét megmagyarosították. Tudatlanság változtatta meg a Spiegel- és Kemnitzer-utca nevét, az elsőből Tükör-utca, a másikkól Kemniczi-utca lett. Bármiként legyen s bármily körülmény járult is a Karpfenstein-utca elnevezéséhez, az még is bizonyos, hogy az utca nevének megváltoztatása a kegyeletet nem sérti, s mint idegen név a magyar fővárosból ki lett volna küszöbölhető, mindazonáltal a fővárosi közmunkák tanácsa engedvén a törvényhatósági bizottság kívánatának, a Karpfenstein-utca nevet továbbra fenntartotta és Horánszky nevéből a Zerge-utcát nevezte el.

A Karpfenstein családra nézve megjegyezzük, hogy az említett Karpfenstein Mátyás utódját mint iparost, polgárt vagy mint ház- és telektulajdonost nem találjuk megnevezve; a család kihalt vagy eltávozott Pestről. A Karpfenstein név tulajdonképpen nem is családnév, hanem nemesi előnév, a család teljes neve Jeancsics de Karpfenstein. Régi időben a tanácsi jegyzőkönyvekben nemes embereket csupán nemesi előnévvel neveztek meg, így: *Hr. von Karpfenstein*, *Hr. von Gyöngyösi* stb. — A Gyöngyösi név alatt Hagymásy pesti tanácsos értendő. Teljes nevével csak egy fordul elő még pedig a budai jegyzőkönyvekben mint *Hr. Freudenthal Edler von Jammerthal und Elend*. Úgy látszik ennek szép nevét akarták megörökíteni.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

V.

STATISZTIKAI ÉS TÖRTÉNETI ADATOK.

Budapest utczáinak és tereinek számát a testvér-városok egyesítése előtti időből biztosan megállapítani nem lehet. Adatok erre nézve részben nincsenek, részben pedig ha vannak is, nagyon hiányosak. A hatóságok ugyan az utcákat és tereket a XIX-dik század elejétől fogva több ízben összeiratták, hogy ezek alapján az illető közterületeket magyar és német nyelvű névtáblákkal elláthassák, az erre vonatkozó iratok azonban a székesfőváros levéltárából eltűntek. A Buda-Pest utczáit és tereit ismertető munkák és tervek, különösen a jobbparti városrészekre nézve szintén cserben hagynak s Dorffingernek 1827-ben és 1829-ben megjelent két „Wegweiser“-je kivételével, mely munkák ugyan név szerint, mindazonáltal csak a pesti közterületeket ismer-tetik, a többiek is ki sem terjeszkedve a jobbparti városrészekre, csak Pest főbb utczáit és tereit, nevezik meg.¹

¹ Az 1846 után évről-évre megjelent „*Házak jegyzéke*“ és a később megjelent „*Pester Lloyd Kalender*“ és a Légrády-féle „*Adressen Kalender*“ azon közök és utcák neveit, melyekben a házak min^t kapu nélküliek számozva nem voltak — nem nevezik meg.

Mind a három városrész utczáit és tereit számszerint, bár neveik elhallgatásával egyedül Tormaynak 1857-ben megjelent „*Bevölkerung der Städte Buda-Pest*“-jében találjuk megemlítve.

Megnehezíti az utcák és terek számának külön-külön való meghatározását még az is, hogy különböző korban, különböző felfogásból indultak ki az utcák kezdődő és végződő határának meghatározásánál, a mi egyik időben szaporította, a másikban apasztotta az utcák számát. Mert míg például a Váci-utca, Podmaniczky-utca, Hársfa-utca stb. ma, mint egy névvel bíró utcák szerepelnek s számításba is csak egy-egy utca vehető, a testvérvárosok egyesítése előtt azonban két-három nevet viselven, ugyanannyit számítottak. Ezek ellenében, hogy csak egyet említsünk, az egy nevet viselt XVIII-dik századbeli Kecskeméti-utcát a XIX-dik században már két szakzra felosztva, két névre, t. i. Borz- és Papnövelde-utczára keresztelték át.

Hozzájárult ezekhez, hogy kisebb közöket vagy újonnan nyitott utcákat egy ideig névtelenül hagytak t. i. hivatalosan, mert a lakosság a régi szokástól véglegesen még el nem térvén, ily, hivatalosan el nem nevezett utcáknak nevet adott s használta mindaddig, míg az utcának hatósági elkeresztelése, illetve az utcai névtáblának kifüggesztése meg nem történt. A névtáblák kifüggesztése azonban időt követelt s évek teltek, míg a hatóság ily név nélküli utcákat vagy tereket elkeresztelt és a névtáblákat kifüggesztette; a lakosság név nélkül el nem igazodhatván, a hivatalos névnek tudomásul vételéig használta a tőle származott nevet. Ily, a lakosságtól elnevezett, a hatóságnál azonban érvényre nem juthatott utca volt a múlt század hetvenes éveiben a belvárosi Háromszeg-utca, a ferenczvárosi Birly-utca, a józsefvárosi Anna-utca, a krisztinavárosi Schwar-

czér-utca stb.¹ Lehetetlenné teszi az utcák és terek külön-külön kimutatását végre még az is, hogy kisebb tereket utcáknak s több utcák keresztezésénél támadt utcaterületet térnek minősítettek, később pedig ellenkező álláspontra helyezkedve, az előbb nyilvánított elvtől eltértek. Hogy ezek közül is egy-két példát felmutathassunk, utalunk a budai régi Krisztina-térre, melyet, minthogy rendes tér alakkal nem bírt, az átszelő Alkotás-utca nevére keresztelték át, nemkülömben az óbudai Szentlélek-térre, melyet hajdan Szentháromság-térnek neveztek, a testvérvárosok egyesítése után azonban, mivel a fővárosi közmunkák tanácsa térnek elismerni nem akarta, bele olvasztották 1874-ben a volt Felső Fő-utczába s utca volt 1879-ig, a mikor ismét térnek nyilvánították és Szentlélek-térnek nevezték el. Hogy mai nap hogyan és miképpen juthat egy utca vagy tér névhez, megmondhatja az előbb Templom-térnek, most azonban Krisztina-térnek nevezett tér abból az alkalomból, midőn a régi, a déli vasút pályaháza előtt volt Krisztina-tértől megvonták térbeli jogosultságát s ennek fölöslegessé vált névtábláit takarékosági szempontból átvitték a Templom-térre; ezen eljárással a tér nevét egyszerűen felcserélték. Felcserélés a régi időben is történt, de csak abban az esetben, ha az utca vagy tér jellege ezt megkövetelte; önkényszerűen utczaneveket fel nem cseréltek. Eltekintve a mondott nézeteltérésekből származott különbözőségektől, valamint a névtelen maradt utcáktól és terektől, a testvérvárosok ezen közterületeinek számát,

¹ A Schwarczér-utca kivételével, melynek neve egy térképen fordul elő, a többi fentemlített utcák nevei, ha nem is voltak hivatalosan elfogadva, helyet nyertek mégis hivatalos kiadványokban. A Háromszeg-utca Halász G. „A Budapesten uralgott járványos betegségek történelmé”-ben, a Birly-utca „Jelentés szab. kir. Pest-város köztörvényhatósága 1872. évi működéséről” szóló polgármesteri jelentésben, az Anna-utca Körösy Józsefnek „Pest szab. kir. város az 1870-dik évben” című munkájában található meg.

ügy, a mint a kútfőkben megemlítve találhatók, a következőkben mutatjuk ki:¹

Utczák és terek száma.

É v	Pesten			Budán			Ó-Budán			Budapesten		
	utca	tér	össz.	utca	tér	össz.	utca	tér	össz.	utca	tér	össze- sen
1695. ¹	26	2	28	67	12	79	—	—	—	—	—	—
1700. ²	39	4	43	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1817. ³	158	10	168	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1829. ⁴	186	25	211	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1837. ⁵	196	19	215	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1851. ⁶	192	21	213	80	21	101	—	—	—	—	—	—
1855. ⁷	211	30	241	106	28	134	31	4	35	348	62	410
1865. ⁸	225	27	252	122	16	138	33	4	37	380	47	427
1873. ⁹	284	41	325	200	28	228	58	7	65	542	76	618
1881. ¹⁰	—	—	—	—	—	—	—	—	—	672	64	736
1888. ¹¹	—	—	—	—	—	—	—	—	—	836	64	900
1890. ¹²	—	—	—	—	—	—	—	—	—	837	72	909
1894. ¹³	—	—	—	—	—	—	—	—	—	860	72	932
1900. ¹⁴	—	—	—	—	—	—	—	—	—	982	78	1060
1903. ¹⁵	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1276	93	1369

¹ Körösy J. „Budapest fővárosa az 1891-dik évben“ című munkájában szintén azt mondja: „A régiebb munkák rendszert csak a nagyobb utcákat említik meg, úgy, hogy az 1870-ben létezett összes utcák számát — a fővárosi mérnöki hivatalnak szolgálatkész segédkezése daczára is — csak megközelítőleg állapították meg.“

² Az 1695—1696-diki Zaiger szerint. — ³ Römer Fl.: A régi Pest. — ⁴ Schmall L. Adalékok Budapest történetéhez. — ⁵ Dorffinger. Wegweiser. 1829. — ⁶ Jankovics A. Pest u. Ofen mit ihrem Einwohnern. — ⁷ Haeufler J. V. Buda-Pest. — ⁸ Tormay K. Bevölkierung der Städte Buda-Pest. — ⁹ Pester Lloyd Kalender. — ¹⁰ Ezen munka V. fejezetében névszerint felsorolt utcák és terek száma. — ¹¹ Körösy J. Budapest fővárosa az 1891-ik évben. — ¹² Budapest főváros utcáinak jegyzéke. — ¹³ Budapest főváros bel- és kültelken megállapított házszámok mutatókönyve. — ¹⁴ Budapest székesfőváros utcáinak és tereinek jegyzéke. — ¹⁵ Budapest székesfőváros utainak, utcáinak és tereinek névjegyzéke.

Rómer Fl. „*Régi Pest*“ munkája szerint (165. lap) az utcák és terek száma volt, még pedig Pesten :

1795-ben	44	utca, 6	tér
1827 „	49	„	8 „
1841 „	45	„	8 „

Ezen adatok azonban nem az egész városra, hanem egyedül a Belvárosra értendők.

Az 1873-diki utcák és terek számát t. i. a közösen birt utcák és terek egyszeri számításával 618-al mutatjuk ki, ennek ellenében Körösy J. *Budapest főváros az 1881-dik évben* azt mondja, hogy 1870-ben a beltelki utcák száma 645 lehetett, tehát 1870-ben több mint 1873-ban. Ezen többletet a még névtelen volt utcákra, illetve terekre számíthatjuk.

* * *

Azon, a maga nemében majdnem példátlanul álló s óriás mértéket öltött építkezés, mely az 1867-diki kiegyezés után különösen pedig a testvérvárosok egyesítése után évről-évre mindjobban fokozódott s legnagyobb mértékét az országos nemzeti kiállítás évében 1896-ban érte el, fővárosunk palotaszerű köz- és magánépületeinek megteremtésével, nemkülömben utcáinak és tereinek rendezésével kivetkőztették a régi Pestet s részben már Budát is ódonszerű kisvárosi köntöséből. A palotaszerű építkezésekkel eltűnt egy nagy része a kisebb lakásokat magukban foglalt régi épületeknek. A kisebb lakások számának csökkenése következtében beállott a lakáshiány; a ki tehette, elhagyta a fővárost és a környéken telepedett le. Ezen a bajon is segített, megkezdették a nagyobb területek felदारabolását és ezzel egy időben az építkezés kiterjesztését a kültelkekre. A bevándorlással és születésekkel megszaporodott lakosságnak helyet szorítandó, megteremtették 1870—

1873. közt Rákosfalvát a Zsivora-féle telkeken, valamint 1886—1893 közt az úgynevezett Tisztviselő-telepet az Orczy-kert mögött fővárosi területen, ezt követte nemsokára Zugló felosztásának és kiépítésének megkezdése, nemkülömben több meglevő utcának folytatólagos kiépítése. Ezen telepek utczáit és tereit kiépítették és elkeresztelték, ezzel azonban még nem fejezték be utcáink szaporítását, gondoskodni kellett a főváros jövő terjeszkedéséről is, és a kültelek egy részének szabályozásával oly állapotot teremteni, hogy alkalomadtával az építők legalább terven kész utcákat találjanak.

A papíron tervezett, valamint az időközben már megnyitott, mindazonáltal még névtelen volt utcákkal a főváros közterületei megkétszereződtek sőt a mai napig meg is négyszeresődtek s a Thirring Gusztávtól szerkesztett „*Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve*“ szerint az utcák és terek száma:

1880-ban	1629,
1890-ben	1832,
1900-ban	2170 volt.

Minthogy pedig az elkeresztelt utak, utcák és terek számát illető helyén 1900-ban 1060-nal mutattuk ki, 1110 ily közterület várja még elkeresztelését.

* * *

Legfőbb közlekedési vonalaink az élenken pezsgő életet tükrözik vissza. Gazdag és fényes kirakataival a Váci-utca felső szakasza s utánna a Dorottya-utca vonja magára a figyelmet, ezekkel azonban ma már a szabályozással kiszélesbített és meghosszabbított Kossuth-Lajos-utca is vetekedik s gyors lépésekkel iparkodik az elsőbbséget kivívni. Párisi minta alakította át főutcáink egy részét

bulevárdokká. A körútak, az Andrássy-út, a Kossuth-Lajos-utca pazar fénynyel épült palotasoraival bámulatot gerjesztenek; hibája körútainknak még is az, hogy egyfolytában épült hosszú palotasorai kifárasztják a néző szemét, nincs sehol egy nyugvópont, egy parkszerű oáz, mely a fárasztó egyformaságot némiképpen enyhítené; hibája az Andrássy-útnak, hogy nem torkolódik a Lánchíd irányában a Ferencz-József-térre s hibája a legutóbb kiépített Kossuth-Lajos-utczának, hogy nem — egyenes.¹

Utczáink egy nagy része gránittal, a többi aszfalttal, keramittal és egyéb kövező anyagokkal burkolvák, melyeket a százezerekre menő gyalogjárók, magán- és bérkocsik, terhes szekerek és egyéb járóművek koptatják s melyeknek fenntartása tetemes pénzösszeget követel a fővárostól. Így új burkolásra kiadtak:

1894-ben	76.018	négyszögméter burkolására	. . .	644.790	K-nát
1895 „	151.993	„ „	. . .	533.974	„
1896-ban	93.477	„ „	. . .	459.796	„
1897-ben	64.790	„ „	. . .	231.091	„
1898-ban	36.241	„ „	. . .	233.890	„

¹ A Kossuth-Lajos-utca szabályozására nézve Devecis Ferencz székesfővárosi műszaki tanácsos annakidején egy tervezetet mutatott be, mely tervezet a kívánalmakat minden tekintetben kielégíthette volna. Hibája azonban ennek is volt, a hiba azonban a törvényben gyökerezett, kimondván a plébánia templom fenntartását. A templom Devecis tervezete szerint egy mély gödörbe jutott volna s ez is volt oka annak, hogy tervezetét elvetették a helyett, hogy azt mondották volna: a Heuffel-Lechner-féle tervezet szerint a templomot le kell bontani s kapunk egy görbe utcát, sőt az új templom részére még telket is kell keresnünk, fogadjuk el inkább Devecis tervezetét, töltsük meg a gödört, innen emeljük ki a templomot a kellő magasságra vagy építsünk ennek helyén egy új templomot, így aztán nem kell gondoskodnunk az új templom helyéről, utcánk is egyenes vonalban épül ki s minthogy az egyenes vonal mindig rövidebb a görbénél költségünk is kevesebb lesz.

átkövezésre :

1894-ben	277.376	négyszögméter átkövezésére . . .	236.100 K-nát
1895 „	659.625	„ „ . . .	463.032 „
1896-ban	813.262	„ „ . . .	846.568 „
1897-ben	1,059.753	„ „ . . .	802.845 „
1898-ban	1,074.072	„ „ . . .	776.554 „

vagyis összesen :

1894-ben	880.890 K-nát
1895-ben	997.006 „
1896-ban	1,305.828 „
1897-ben	1,033.936 „
1898-ban	1,010.444 „

Az első kövezést 1700-ban Pesten hajtották végre, kövezvén a Fő-utczát a mai Váczi-utczát a házak mentén egy öl szélességben, melynek költségeit a háztulajdonosok köteleztettek viselni. 1868-ban kezdték meg az első kiemelt kősoros járda-szegélykövek fektetését. Az első faburkolatot John Norris rendszere szerint 1871-ben Budán a Lánchíd és Alagút közti területen fektették le, a mint szintén 1871-ben volt az első aszfaltozás, a mit a Kossuth-Lajos-utczában (előbb Hatvani-utca) hajtottak végre. 1895-ben burkolták keramittal a belső Jászberényi-utat, *azaz* a Rákóczy-tért, a Német-utczát és a Pál-utczát.

Az utcák és terek szabályozására régi időben nem igen fordítottak nagy gondot. Az első szabályozás és rendezés, melyről tudomásunk van, Pesten 1714-ben történt, midőn a szervitákkal kötött csereügylet nyélbe ütése után a Zsibárús-utca keleti részét kiszélesbítették. 1719-ben szabályozták és szélesbítették a Hatvani-utczát. 1731-ben rendezés alá került az addig kocsicsapásokból állott Kerepesi-út. 1826-ban rendezték a várbeli helyőrségi templom környékét, valamint 1837-ben a Nándor-tért. Utca-

nyitás tekintetében legrégibb a várbeli Ibolya-utczának 1695-ben történt megnyitása. 1820-ban utczát nyitottak a várbeli miniszterelnöki palota és színház között, 1862-ben nyílt meg a Károly-utca stb. Az újabbi időben, még pedig 1874-ben szélesbítették a Podmaniczky-utczát, 1875-ben kiépült a Károly-körút, 1877-ben befejezték az Andrássy-út építését, 1881-ben kiépítették a Múzeum-körutat és 1891-ben megkezdették a budai körút építését. A régi kor utczanyitásai közé tartozik még a többek közt a belvárosi Szivárvány-utca megnyitása. Ezen utca mindkét oldalán fekvő házhely hajdan egy telek volt, melyet 1798-ban Gonitz János-György lakatosmester vett meg s utczát nyitott ezen a telken keresztül abból a célból, hogy az utca mentén az egyik telken a városnak felajánlott árvaházat felépítse, mely ajánlatát azonban közbejött családi körülmények miatt később visszavonta. Az utca meg lévén nyitva, szemétlerakó helylyé vált, minélfogva a városi tanács a szomszédok kérelmére 1836-ban az utca mindkét oldalán felállított léczkapuval elzáratta s zárva maradt 1891-ig, a mikor a fővárosi tanács elhatározására ismét megnyitották. Az utca névtáblával ugyan sohasem volt ellátva, nevét mindazonáltal egy régi térkép tartotta fenn.

Az utczák nyitására, illetve a telkek feldarabolására nézve a már mondottak szerint szabály nem intézkedvén, ebben a tekintetben az illető telektulajdonosok saját belátásuk szerint jártak el mindaddig, míg 1808-ban József nádor a királyi szépítő bizottságot meg nem teremtette; ezen bizottság hatásköre azonban csupán Pestre terjedett ki, minthogy a régi jogait féltő Buda városa a szépítő bizottságról mit sem akart tudni. A bizottság a többek közt jogkörébe vonta a telekfelosztásokat is, a mihez a birtokosok szokva nem lévén, telkeiket hatósági engedelem nélkül továbbra is feldarabolták, mely eljárás elé a királyi szépítő bizottság felszólamlására a tanács vetett

gátat és 1840. évi februárius 7-én kelt hirdetményével ismételten megtiltotta az önkényes felosztásokat, azzal fenyegetvén az ez ellen vétőket, hogy az engedély nélkül parcellázott és eladott telkekre az átíratási engedelmet nem fogja megadni. Hasonló elhatározási jog teremtette meg a XVIII-dik században a belvárosi kis telkeket is; a tanács 1733. évi szeptember 7-én lépett fel ez ellen s megtiltotta a telkek további feldarabolását, megengedte a felosztást még is azoknak, a kiknek egymás mellett két külön épült házuk volt s ezek egyikén túl akartak adni.

Budán, az építési és telekfelosztási, valamint a szabályozási ügyek nem állván a királyi szépítő bizottság joghatósága alatt, szabályozás és útépités tekintetében bizony nagyon kevés történt, mindazonáltal az 1810-diki nagy tűzvész után a Ráczvárost teljesen átalakították s több utcáik megszüntetésével és újak nyitásával hozták abba az állapotba, a melyben a fővárosi hatóság a testvérvárosok egyesítése után átvette. 1857—1858-ban építették az Albrecht-főherczeg-utat. Szabályozták 1861-ben az újlaki Fő-utcát, 1868-ban a vízivárosi Ilona-utcát, 1871-ben a vízivárosi Fő-utcát, 1872-ben a tabáni Felsőhegy-utcát és Nyár-utcát, 1873-ban a tabáni Horgony-utcát, a Hosszú-utcát, a vízivárosi Hid-utcát, Kapuczinus-utcát, Kígyó-utcát és a Ponty-utcát.

Utcáink és tereink területe a bel- és kültelken 1901-ben 1466·25 hektárt foglalt el. Legnépesebb utca volt a *Király-utca* 10.918 lakóval, ezt követte a *Dob-utca* 9362 lakóval. Legtöbb házzal bír a földszintes házakban bővelkedő *Lajos-utca*, t. i. 190 házzal, a *Vörösvári-út* 137 házzal, míg a *Király-utca* 97, a *Dob-utca* 87 három-négy emeletes házat mutathat fel. Leghosszabb útja és utcája a székesfővárosnak a 7281 méter hosszú *Jász-berényi-út* és a 2677 méter hosszú *Szent-László-utca*, míg az *Andrássy-út* csak 2313 méter, a *Baross-utca* pedig

1943 méter hosszú. Körutaink leghosszabbika a 7091 méter hosszú *Hungária-körút*, ez után következik a 2127 méter hosszú *Krisztina-körút*, ellenben a *Lipót-, Teréz-, Erzsébet-, József- és Ferencz-körutat* magában foglaló nagy körút 4384 méternyire, a *Váczi-, Károly-, Muzeum- és Vámház-körútból* álló belső körút pedig 2752 méternyire nyúlik ki. Rakodó partjaink közül első helyen áll az 1865-ben épült *Ferencz-József-rakpart*, melynek hossza 4000 méter. Legnagyobb tér a *Tisza-Kálmán-tér* 84.442 négyszögméterrel, legszebb a fővárosi előkelő közönségtől látogatott *Erzsébet-tér*, melynek nagysága 30.991 négyszögméterből áll. Tereink legtöbbje díszesen parkozva van s ezek egy részét már is szobrok díszítik. Ily parkozott és szoborral díszített tér a Ferencz-József-tér felső és alsó része *Széchenyi István* és *Deák Ferencz* szobrával, az Eötvös-tér *Eötvös József* szobrával, a Petőfi-tér *Petőfi Sándor* szobrával, a József-tér *József nádor* szobrával. Közterületen áll a várbeli Honvéd-szobor és a Szentháromság-szobor, a kerepesi-úti Szűz-Mária-szobor s több műbecset nélküli kisebb vallásos jellegű szobor.

A XVIII-dik század első felében közterületeinken a közbiztonságra veszélyes volt sötétség uralkodott, minélfogva tilos is volt az éjjeli utcai kóborlás, ha azonban valakit fontos okok lakásának elhagyására kényszerítettek, köteles vala az illető az 1715. évi augusztus 9-én kelt tanácsi parancs értelmében magát égő gyertyával vagy lámpával kísértetni. Az utcák világítására nézve az első lépést, megelőzvéen Pestet, Buda városa tette meg 1777-ben, míg Pesten az utcák világítását 1796-ban kezdték meg a tökély legalacsonyabb fokán állott olajlámpásokkal, melyeket hátlapjokkal vagy a házak falára, vagy faoszlopokra függesztettek. 1840 után már vaskarokra alkalmazott s úgynevezett Argand-körégőkkel felszerelt bádglámpások jutottak érvényre, melyeknek nagyobb világító erejénél fogva az addigi

közönséges olajlámpások száma tetemesen csökkent, mindazonáltal ezeket teljesen kiszorítani még sem tudták. Jobb fordulat állott be a világítás körül 1864-ben a kőolajlámpások használatba vételével; teljesen korszakalkotó volt még is az 1855. évi május 20-án a Légszesz-társulattal kötött szerződéssel meghonosított légszeszvilágítás, mely mellett azonban még ma is, különösen a Duna jobbpartján, a kőolajvilágítást fenntartották. A légszeszvilágítást 1856. évi december 21-én kezdték meg s az első éjjelen Pesten 802 láng világította utcáink egy részét. A világításhoz különben nagy mértékben hozzájárulnak az üzlethelyiségeknek fényűzéssel berendezett és megvilágított kirakatai, melyeknek egy nagy része ma már villamos világítást szolgáltat.

Utcáink világításához hozzájárult lámpák száma volt:

	Pesten	Budán
1796-ban ¹	600	—
1810-ben ²	711	—
1820-ban ³	1046	385
1831-ben ⁴	1415	—
1832-ben ⁵	1600	—
1840-ben ⁶	2000	438
1851-ben ⁷	1489	596

A székesfővárosi utcák világítását eszközölte:

1874—75-ben	3.071 légszeszlámpa
1885—86-ban	5.805 „
1895—96-ban	10.608 „
1896—97-ben	11.749 „
1897—98-ban	13.419 „

¹ Patachich J.: Szab. kir. Pest városának leírása. — ² Palugyay J.: Buda-Pest leírása. — ³ Ugyanaz. — ⁴ Patachich J.: Szab. kir. Pest város leírása. — ⁵ Der Fremde in Pesth und der Pesther in seiner Vaterstadt. — ⁶ Haeufner J. V.: Buda-Pesth. — ⁷ Palugyay J.: Buda-Pest leírása.

A légszeszlámpák mellett a székesfőváros némely kerületeiben használatban vannak még a kőolaj lámpák is; így például ezek közül világított:

1896-ban	2565	kőolaj lámpa
1897-ben	2653	„ „
1898-ban	2848	„ „

A világítási költségek — a mint nem is lehetett más-kép, a székesfőváros nagyszabású fejlődése következtében évről-évre folytonosan emelkedtek s legnagyobb mértékét 1895-ben érte el, mely évben a költség majdnem 800.000 koronára rúgott; ellenben 1896-ban, a Légszesz-társulattal 1891. évi június 10-én kötött szerződés értelmében a székes-fővárost bizonyos részesedés, illetve ingyenes légszesz szolgáltatás illetvén meg, a kiadások az 1895-dikihez képest körülbelül a felére csökkentek. A világítási költség volt:

	Légszesz	Kőolaj	Összesen
	k o r o n á k b a n		
1874-ben	247.404	72.868	320.272
1891-ben	492.982	134.716	627.698
1893-ban	529.213	127.555	656.768
1896-ban	251.881	131.652	383.533

* * *

Főutczáinkat és utainkat a Budapesti-Közúti-Vaspálya-társulat, a Budapesti-Villamos-Városi-Vasút-társulat és a Budapest—Ujpest—Rákospalotai-Villamos-Vasút-társulat vonalai szelik át. Ezek közül legelőször a Budapesti-Köz-úti-Vaspálya-társulatnak kezdetben lóerőre berendezett vona-lainak építését 1865. évi november hónap 16-án kezdték meg és 1866. évi augusztus hónap 1-én a forgalomnak átadták.

A székesfővárosnak ezen kiválóan fontos közlekedési eszközei közül mint villamost 1889-ben Siemens és Halske

építette először, még pedig a Baross-utczában és a Podmaniczky-utczában. A Budapest—Újpest—Rákospalotai-villamos-Vasút lehel-utczai vonala 1890-ben épült s az 1896-diki országos nemzeti kiállítás idejére építették a „Ferencz-József“ nevű földalatti vasutat, valamint erre az időre alakították át a Budapesti-Közúti-Vaspálya-társulat vonalainak egy részét villamosra. Fővárosunkban a közúti vasúti vonalokon ma már csupán villamosra berendezett közúti kocsik tartják fenn a közlekedést. A villamos vasutak 1898-ben 95·21 kilométer hosszú vonalon közvetítették a személyforgalmat 3,500.183 menettel 519 személykocsin. A 95·21 kilométer pályavonalból 50·6 kilométer a közúti vaspálya-társulaté, 28·1 kilométer a városi villamos vasút-társulaté, 12·7 kilométer az Újpest—Rákospalotai-Villamos-Vasút-társulaté és 3·7 kilométer a földalatti villamos vasút-társulaté.¹

* * *

Budapest közterületeire vonatkozó s eddig meg nem említett történeti és műszaki események közül álljanak itt még a következő adatok:

1700. augusztus 8-án letették a várbeli Szentháromság-szobor alapkövét.

1702-ben szabályozták a Tárnok-utczát, minek következtében a városház itteni falát két öllel kijebb helyezték.

1713. június 11-én felavatták a várbeli Szentháromság-szobrot.

1719-ben a pesti ferencziek telkéből megszerzett területtel szélesbítették a Hatvani-utczát, vagyis a mai Kossuth-Lajos-utczát, ebből az alkalomból pedig megnyitották a ferenczrendiek telke végső részén a mai Magyar-utczának Reáltanoda- és Hatvani-utcza közti részét. Úgy a Hatvani-utcza szélesbítésére, valamint az utcza megnyitására szük-

¹ Thirring G. Budapest székesfőváros statisztikai évkönyvei.

séges területért a ferenczrendiek a lebontandó kerítésfal újbóli felépítését és 1800 frtnyi adósságuk kifizetését kérték. A város felépítette a falat, az 1800 frt helyett azonban nekik adta a Magyar-utca és bástya fal közti üres területet azzal, hogy ezt osszák fel háztelkekre és a befolyó összegből fizessék adósságukat. Minthogy a megnyitandó utca területén volt a ferenczrendiek kútja, e helyett a rend udvarában a város egy új kutat ásott.

1724-ben felavatták a Bomba-téren a lebontott kápolna helyén felállított Szűz-Mária-szobrot.

1726-ban a mai Szervita-téren állott romos házat lebontották és teret alkottak.

1740-ben felállították az óbudai Flórián-téren Szent-Flórián szobrát.

1821-ben Pest városa csere útján átvette az úgynevezett katonai kincstártól az Új-épület déli oldalán fekvő s később Széchenyi-sétatérnek nevezett területet.

1826-ban átvitték a bomba-téri Szűz-Mária-szobrot az Irma-térre s ezen időtől fogva a teret Mária-térnek nevezték.

1827-ben szabályozták és leásták a Szent-György-teret.

1845-ben a Széchenyi István alapította Sétatér-társulatnak átadta Pest városa a később Széchenyi-térnek nevezett területet, hogy ezt a társulat költségén parkozzák és sétatérre átalakítsák.

1848. márczius 15-én a Kossuth-Lajos-utczában, előbb Hatvani-utczában, az Egyetem-téren és Városház-téren folytak le azon történeti nevezetességű események, melyek a haza sorsára később oly nagy befolyással voltak.

1852. július 1-én leleplezték a Dísz-téren állott, a nemzet kívánságára azonban eltávolított Henczy-szobrot.

1856-ban megkezdették a Rudolf-rakodópart építését.

1856-ban befásították az Erzsébet-tért.

1861-ben megállapították a pesti kövezési rendszabályzatot.

1864-ben eltávolították a Deák-Ferencz-térről az árú-bódékat.

1865-ben épült a Ferencz-József-rakodópart.

1867. június 8-án a vármegyéktől és városoktól küldött földdel a Ferencz-József-téren dombot készítettek, melyen a megkoronázott király a szokásos kardvágást tette.

1868-ban Pest városa megtiltotta a favágást az utcákban; parkozták a Vigadó előtti sétatért, megnyitották a Soroksári-utcából a Két nyúl-utczába vivő utcát, szabályozták a lőportárak melletti utakat és fasorokat ültettek a Ferencz-József-téren.

1869-ben kövezték a Váczi-utat, szabályozták a lipótvárosi Templom-tért, a József-téren pedig felállították József nádor szobrát.

1870-ben visszavette Pest városa a Sétatér-társulattól a Széchenyi-tért; kövezték a Rózsa-tért, a Városház-tért, a Gyár-, Király- és Mária-utczát, a Ferencz-József-tért, Váczi- és Pannonia-utat, a Percz- és Vízvezeteki-utczát, a Viola-utczát stb. összesen 71.240 négyszögöl területen; megállapították a belvárosi Plébánia-utca szélességét, szabályozták a Sőház-tért, a Zöldfa-utczát, szélesbítették a terézvárosi Temető-utczát és a Váczi-utca bejáratát, továbbá utczát nyitottak az Aradi-utca és Király-utca közt.

1871-ben szabályozták a Szondy-utczát; utczát nyitottak a Rózsa-utczától a Gyár-utczáig, a Konkordia-malom mögött a Malom-utczáig és a Wesselényi-utczából az izraelita templom mögött az Ország-útig; s kövezték a Kecskeméti-utczát.

1872-ben megkezdették a sugárútba eső házak lebontását, aszfaltozták a Váczi-utczát, kövezték az addig követlen volt Gyep-, Konti- és Koszorú-utczát terméskövel, továbbá trachit kockakövekkel a Kinizsi-, Csillag- és Wurm-utczát; bekerítették vaskorláttal az Erzsébet-tért.

1873-ban épült a Erzsébet-téri kioszk, megkezdették a Kerepesi-út bulevardozását, a belső körút és Sugár-út, nemkülömben a Kerepesi-út aszfaltozását, kövezték a Dob-utcát és Valero-utcát, végre aszfaltozták a Ferencz-József-sétányt és a Rudolf-rakodópartot.

1874-ben aszfaltozták a Dorottya-utcát, az Aldunasort, az Akadémia-utcát, Kishid- és Rombach-utcát; parkozták a József-tért.

1875-ben épült a Váczi-körút, aszfaltozták a Fővám-tért, a Gyár-utcát, a Kerepesi-utat.

1876-ban aszfaltozták a Fürdő-utcát, Deák-Ferencz-utcát és a Koronaherczeg-utcát, valamint ezen évi június 8-án megünnepelték a József-téren József nádor születésének 100-dik évfordulóját.

1877-ben aszfaltozták a Király-utcát és kövezték az Akácza-utcát a Terézvárosban, parkozták a Ferencz-József-tért, mely alkalomból a koronázódombot eltávolították és ott helyén elhelyeztették, hogy annak idején Ferencz-József király emléksobrát ezen a helyen felállítsák.

1878-ban aszfaltozták a Nádor-utcát, megkezdették a házak új számozását.

1879-ben aszfaltozták a Soroksári-utcát és a Várkert-rakpartot, megkezdették az Üllői-út bulevardozását, ezen év május 25-én leleplezték az Eötvös-téren felállított Eötvös-szobrot.

1880-ban épült a Múzeum-körút, aszfaltozták a Deák-Ferencz-tért és a Dísz-tért. Május 23-án leleplezték Széchenyi István szobrát.

1881-ben aszfaltozták az Egyetem-utcát, a Városház-utcát és a Margit-rakodópartot, a Kecskeméti-utcát pedig keramittal burkolták.

1882. évi október 15-én leleplezték a Petőfi-szobrot.

1885-ben megkezdették gépekkel az utcák tisztítását, a főváros pedig átvette márczius 1-én az Andrásy-utat, a Múzeum- és Fővám-téri körutat.

1887. szeptember 29-én leleplezték a Deák-szobrot.

1890-ben épült a nagykörúti villamos vasút, burkolták gránittal a Kőbányai-utat.

1891-ben megkezdették a budai körút építését.

1893. január 15-én leleplezték az Akadémia palotájának falába illesztett Széchenyi-emléktáblát, ugyanezen év május 21-én pedig leleplezték a várbeli Honvéd-szobrot.

1895-ben burkolták keramittal a Klotild-utczát.

1896-ban rendezték a várbeli Nagyboldogasszonyról nevezett templom körül fekvő utcáikat, rendezték a Gyár-utczát a Kertész-utczával összekötő névtelen utcát, a Pálffy-tért és Klapka-utczát, kiépítették a Hungária-körút egy szakaszát, szabályozták a Sörház-utczát és a Trombitás-utat, burkolták a Török-utczát.

1897-ben a Kápolna-utca mentén tervezett tér céljaira megszerezték a szükséges területet, szélesbítették és meghosszabbították a Kender-utczát, csatornázták a Lehel- és Figyelő-utczát, kiépítették a Czinege-utat.

1898-ban csatornázták az Abonyi-utczát, szabályozták a Síp-utczát, rendezték a Bethlen- és Révész-utczát, burkolták a Szivárvány-utczát.

1899-ben megszerezték a Mester-utca kiszélesítésére szükséges területet, szabályozták a Krisztina-tért, parkozták a Teleky-tért és az Újvásár-tért, építették a várbeli főtemplomhoz felvivő lépcsőt, rendezték a Telepi-utczát.

1900-ban rendezték a Henger- és Tölgyfa-utczát, szabályozták az Apostol-utczát, burkolták a Csalogány-utat, parkozták a Kígyó-tért.

1901-ben szabályozták az Oszlop-utczát és megállapították ezen utca építési módját, burkolták az Iház-utczát.

1902-ben rendezték a Lehel-tért és parkozták a Szabadság-tért. A király adományai közül eddig felállították Szent Gellért, Bocskay István, Bethlen Gábor és Zrinyi Miklós szobrát.

1903-ban szabályozták a Marczibányi-tért, Országház-utcát, a Gizella-tért stb. 23 utcában 280.297 korona költséggel új burkolatot fektettek. A királytól adományozott tíz szobor közül felállították Hunyady János szobrát és Anonymus szobrát.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

VI.

BUDAPEST UTIZÁI ÉS TEREI 1873-BAN.

Budát-Pestet a török járom lerázása után I. Lipót király mint német várost teremtette meg. Német volt a polgárság és lakosság társalgási nyelve, német a hivatalos nyelv s német az utcák és terek nevei. A többségben volt német ajkú gyarmatosok mellett a két testvérvárosban ugyan magyarok is telepedtek le, kevésbé mindazonáltal Budán, különösen pedig a Várban, minthogy a magyar sohasem volt barátja a hegyes vidéknek s inkább a síkföldön vontta meg magát. Buda csekély számú régi magyar lakosságának a Vizivárosban és Horvátvárosban letelepedett egy része még 1698-ban vallási türelmetlenség következtében, a másik része a Rákóczy-korszak alatt elhagyta tűzhelyét, hogy ehhez többé vissza se térjen, a visszamaradt rész ellenben lassanként elnémetesedett vagy elráncosodott. A viszonyok alakulása Buda lakosságát a németség mellé állította, Pesten a magyarosodást tüzték zászlajukra. Más körülmények járultak a jobbparti német elem megrögzéséhez s más körülmények a balpart magyarosodásához. E körülmények a testvérvárosok környékének nemzetiségi

viszonyaiban találhatók meg. A két várost a hatalmas Duna választja el; a két város közti közlekedés és érintkezés a hajóhíd felállításáig meg volt nehezítve, sőt téli időben a Lánchíd megépítéseig lehetetlenné is téve. Mindegyik város magára és környékére volt utalva, közös érdek sem igen fűzte egymáshoz s míg az egyik fejlődésében és magyarosodásában hátramaradott, addiglan a másik mindjobban előbbre haladott. Pest fejlődését nagyon elősegítette távoli vidékre is kiterjedett ipara és kereskedelme, magyarosodását pedig környékének és vidékének magyar lakossága. Budát béklyóba szorították hegyei, kereskedelme is pangott s csupán a legközelebbi környékre terjeszkedhetett ki, környékének lakossága pedig német volt, minél fogva az érintkezés is saját nyelvén történhetvén meg, nem volt kényszerítő ok arra, hogy a magyar nyelvet elsajátítsa. Pest magyarosodásához különben hozzájárult az is, hogy itt a piaristák kollégiumát megalapították és az egyetemet is ide áthelyezték. A magyarosodás Pesten a XVIII-dik század vége felé már szépen virágzott. A pesti városház hivatalos helyiségeinek ajtai fölé 1796-ban függesztették ki a hivatalokat megnevező német feliratú táblák mellé a magyar feliratú táblákat, magyar és német falragaszok hozták tudomására a lakosságnak mindazon ügyeket, a melyek őket érdekelhették, 1830-ban pedig kimondották, hogy jövőben a tanácsi és törvényszéki jegyzőkönyvek külső formája magyar legyen s hogy a jegyzői feljegyzések magyar nyelven szerkesztessenek; magyar legyen a törvényhatóságok közt a levelezés s a magyar nyelven benyújtott folyamodásokra magyar nyelvű határozatok hozassanak, s hogy a magyar nyelven folyt perekre az ítélet magyarul adassék ki. Budán mindamelllett, hogy a Koháry István gróftól 1725-ben megalapított Szentháromságról nevezett társulat a beteg magyar polgárok és árvák gyámolításán kívül a magyar nemzetiség terjesztését tűzte

ki céljául, e tekintetben eredményt nem mutathatott fel s több mint egy századnak kellett elmúlni, hogy Buda városa magyarosodásának némi jelét adja. Még 1844-ben is, midőn Házmán Ferencz Buda akkori főjegyzője a tanács termében előadását magyar nyelven megkezdette, Oeffner Ferencz polgármester a „*ne stultiset*“ szavakkal szakította félbe. De már 1846-ban a polgárság maga kéri a tanácsot, hogy a porgárleveleket magyar nyelven adják ki s a már kiadottakat magyarra cserélje ki. A magyarosodás következtetése, hogy az utcák és terek neveit is jól-rosszul magyarra átfordították. Az átfordítással szülemlett meg: a Tükör-utca, a Kemniczi-utca, a Pontykő-utca, a Postakocsi-utca, valamint a több néven nevezett Puskás- és Lövész-utca, a Pék- és Sütő-utca, az Öreg- és Ó-utca, a Nyugodalom- és Békés-utca, a Bakter-, Strázsa-, Vigyázó- és Őr-utca, a Pázsit-, Rét- és Gyep-utca, a Ritka-, Különös- és Csód-utca, a Kereszt- és Törpe-utca stb.¹ A még élő régi utczanevek mindegyike német névre vihető vissza. Az utcákat és tereket a testvérvárosok egyesítéséig magyar és német névtáblák nevezték meg. A német névtáblákkal együtt a német neveket is véglegesen 1874—1875-ben eltüntették, kivételével még is a családnevekről származó utczaneveknek.

¹ Az 1695—1873 közt a főváros területén volt, illetve még meglevő Kereszt-tér és Kereszt-utczák közül a belvárosi régi Kereszt-utca (ma Párisi-utca) neve a szöglet alatt átmetsző útvonalat kifejező Zwerchgasseből lett magyarra átfordítva, az országúti Kereszt-utca (ma Mecset-utca) a józsefhegyi Szentkereszt-kápolnától, ellenben a belvárosi Kereszt-utca (ma Zöldfa-utca) az „Arany kereszt“-hez nevű üzlettől kapta nevét, míg a többi a Kreutz = kereszt szóból, vagyis azon bűnfának képmásából származik, melyen Krisztust kivégezték. A névadás tárgyát az utóbbiakra nézve tehát egy fából vagy kőből faragott keresztre vihetjük vissza. Helytelen fordítással szülemlett meg egy helyen a Törpe-utca Kereszt-utca helyett, minthogy a „Zwerch“ szavat összetévesztették a „Zwerg“ szóval.

Fővárosunk utczái és terei, melyeket egy-kettő kivételével volt német nevük elhallgatásával csupán magyar neveikkel fogunk ismertetni, a testvérvárosok egyesítése előtt tizenhárom városrész között oszlottak meg.¹ Ezen városrészek közül hét a Duna jobbpartján, hat a balparton terül el. A jobbparti városrészek 265 utczái és 37 terei közül, valamint a balparti városrészek 293 utczái és 45 terei közül esett a

	Utcza	Tér	Összesen
Várra	28	7	35
Vízivárosra	55	7	62
Krisztinavárosra . .	33	4	37
Ráczvárosra	48	6	54
Ország-útra	27	3	30
Újlakra	16	3	19
Ó-Budára	58	7	65
Belvárosra	56	15	71
Lipótvárosra	41	10	51
Terézvárosra	81	5	86
Józsefvárosra	69	8	77
Ferencvárosra	35	5	40
Köbányára	11	2	13
Összesen	558	82	640
Közös volt	16	6	22
Tényleges állapot .	542	76	618

Ezen 618 utca és tér közül szabályozás és beépítés folytán 1874 után eltűnt 12 utca, nevét változtatták 480 utcának, eredeti nevét bírja még 126 utca. Legtöbb utcájára volt a Terézvárosnak, legtöbb tere pedig a Lipótvárosnak.

Legrégibb városrész a jobbparton a Vár, a Viziváros, a Ráczváros és Ó-Buda, melyek már a török uralom előtti

¹ Az Erzsébetvárost mint a főváros VII. kerületét 1873-ban szakították ki a Terézvárosból, Erzsébet királynő nevére azonban csak 1882-ben nevezték el.

korban virágoztak s melyeknek újjá telepítését mindjárt a törökök kiűzése után kezdték meg; ezeket követé 1700 után Országút és Újlak gyarmatosítása s befejezték a budai külső városrészek megteremtését 1772 után a Krisztinaváros kiépítésével. A Krisztinavárost Mária-Terézia leányának, illetve Albert-Kázmér szász-tescheni herceg és királyi helytartó nejének, Krisztinának nevére neveztek el. A bástyái közé szorult régi Pest, a mai Belváros, a XVII-dik század végső éveiben már be lévén népesítve, 1700 után megkezdették a kisebb-nagyobb telkek feldarabolását és ezzel egy időben a bástyán kívül és ezek mentén egyes, később több házak építését. A külső építkezésekkel letették alapját a mai balparti külső városrészek mindegyikének. Ezen, még csak csirájukban volt s nem sokat ígért külvárosok a telekkönyvekben mint a *Hatvani-kapunál*, a *Kecskeméti-kapunál* és a *Váci-kapunál* vannak megnevezve. Midőn azonban a kapuk közeléből a terjeszkedés következtében mindjobban eltávoztak, az eligazodás megkönnyítésére az addig egynek ismert külvárost ketté osztották s a Kerepesi-úttól északra fekvő részt, t. i. a mai Terézvárost és Erzsébetvárost elnevezték *Felső külváros*-nak, a déli részt, vagyis a Józsefvárost *Alsó külváros*-nak, mely utóbbira, minthogy az úgynevezett Pacsirtamezőn volt megalapítva, nemsokára a *Pacsirtamező-külváros* (Lerchenfeld-Vorstadt) név is átháramlott.¹ A két városrész közti határvonal egyelőre a Kerepesi-út volt, 1770 körül azonban határt vontak a Váci-úton és az Üllői-úton, hogy ezen utakon túl újabb két külvárosukat megalapítsák. A két első külső városrészben épülő templomok már is Szent Teréznek és Szent Józsefnek lévén felajánlva, a városi tanács a lakosság kívánatára 1777-ben a védőszentek neveiről elnevezte

¹ A XIX. században Pacsirtamező néven ismerték a Terézvárosnak Gyár-utcán túli részét is.

az egyiket *Terézváros*-nak, a másikat *Józsefváros*-nak.¹ A Váci kapun kívül épült és *Új-külváros* elnevezés alatt ismert harmadik városrészt szintén a tanács nevezte el 1790-ben II. Lipót királyról *Lipótváros*-nak, 1792-ben pedig a Kecskeméti-kapun túl megteremtett negyedik városrészt I. Ferencz királyról *Ferenczváros*-nak.

A külső városrészek megalapításánál is követték azt a régi szokást, hogy a bástya közvetlen környékének elhagyása után az első házakat az országutak és mezei utak mentén építették fel, melyeknek mindkét oldalán épült házsorai utcát alkotván, ezeket azon helység nevére az elnevezéseknél azonban nagyon is következtetlenség járta el, s ezt bizonyítják a telekkönyvek is, mert ugyanarra az utcára egyszer a közelebbi, másszor a távolabbi helység nevét vitték át; így például a Soroksári-utcát ezen néven kívül még *Haraszti*-, *Ócsai*- és *Kecskeméti*-útnak nevezték, a Kerepesi-utat pedig *Egri*- és *Hatvani*-útnak, az Üllői-utat *Szolnoki*-útnak.

Az újabbi időben megteremtett telepek már nem önkényszerűen, hanem terven megállapított utca vonalakon épültek ki s ezeket egyelőre nem is tekintették külső városrészeknek, hanem bele olvasztották egyik-másik kerületbe s név helyett az illető kerület számát kapták. Így a Házépítő Tisztviselők-egyesületétől megalapított s ma is még úgynevezett *Tisztviselő-telep* sem nevezték el a telepi lakosok kívánata szerint Ráth Károly, Kamermayer Károly és Gerlóczy Károly polgármesterek keresztneveiről „*Három Károly város*”-nak, hanem név nélkül a X-dik kerülethez vagyis Kőbányához csatolták. Ezen legnagyobb részt még

¹ A józsefvárosiak ugyan nem így kérték az elnevezést. Folyamodásuk szerint a templom részére a „*József*” nevet, a külváros részére pedig a „*Teréz*” nevet kérték, a mit a tanács képtelenségnek nyilvánítván, a városrész részére a „*József*” név mellett döntött.

mindig tisztviselőktől lakott telepnek van egy tere és hét utcája, névszerint: *Rezső-tér, Elnök-utca, Héderváry-utca, Család-utca, Szabóky-utca, Delej-utca, Szapáry-utca és Villam-utca*, mint a Józsefvárossal közös út fele részben ide számítandó az *Orczy-út* is. Ezen közterületek közül csupán egy utca t. i. az *Elnök-utca* mutatott fel az elnevezéskor némi jelleget. Az Elnök-utcában épült ugyanis annak idején a Házépítő-Tisztviselők egyesülete elnökének Rózsa Péter fővárosi tanácsosnak és alelnökének illetve az egyesület volt első elnökének s a Tisztviselő-telep tulajdonképeni megalapítójának Gaál Ferencz póstatisztnek háza; a két elnök háza adott tehát nevet az utcának, ellenben a Család-utca arra akarna emlékeztetni, hogy ezen telepen csakis családi házak épülhettek. A többi nevek gondolomra lettek választva s az utca vagy tér jellegével semmi összefüggésben sem állanak.

Ezeknek előre bocsátása után most már a következőkben ismertetjük Budapest utcáit és tereit a testvérvárosok egyesítése előtti utolsó évből valamint az egyesítés előtt eltűnt illetve beépített utcákat és tereket, még pedig külön-külön az egyes városrészek szerint, az elsőbbséget Pestnek engedvén át.¹ Egyúttal azonban megjegyezzük, hogy az alább felsorolt utcák és terek ismertetésével, valamint névváltoztatásaival, ezen munka mint első a

¹ Az utcák és terek neveinek helyesírása körül a hivatalosan elfogadott s a névtáblákon feltüntetve volt illetve ma is feltüntetve levő írásmódhoz alkalmazkodtam, csupán a személyneveknél tettem kivételt, a mennyiben ezeket a megkívánó kötőjellel láttam el mint: Kossuth-Lajos-utca, Deák-Ferencz-tér stb. ellenben a jelzővel ellátott s személyneveknek látszó Kis János-utca, Nagy János-utca stb. neveket megkülönböztetésül a személyneveket viselő utcáktól, kötőjel nélkül irtam, különben Kis-János-utcát írva *Kis* János szuperintendensre, Nagy-János-utcát írva *Nagy* János tudósra és akadémiai tagra gondolhatna az olvasó. Ezen utca nevek némethől lettek átfordítva s eredeti nevük Grosse- és Kleine Johanissgasse volt.

maga nemében nem vitathatja magának a teljességet, mert lesznek talán hiányok is találhatók, melyeket az ez iránt érdeklődők e munka révén könnyen pótolhatnak s az esetlegesen minden vigyázat ellenére netán becsusztott hibákat is helyreigazíthatják. Sajnos, hogy az utcák és terek elnevezésének vagy névváltoztatásának éve a legtöbb esetben meg nem állapítható, minélfogva némely régebbi utcáknál és tereknél a körülbelül meghatározható esztendőt mutatjuk ki.

I. Pesten.

1. Belvárosban:

Aranykéz-utca, előbb *Vadászkürt-utca*. Első nevét a „Vadászkürt“ nevű szállótól, második nevét az „Aranykézhez“ nevű vendéglőtől kapta. Kezdetben *Kéz-utca* volt s csak később csatolták hozzá az „Arany“ jelzőt.

Barátok-tere; 1695. után a teret átszelő *Uri-utca* nevét viselte, később lett *Barátok-tere* vagy *Egyetem-tér*, aztán csupán *Barátok-tere*, 1875. óta *Ferencziek-tere*. Egyetem-térnek nevezték a Ferencziek kolostora mellett volt egyetemi fűvészkert után.

Bástya-utca; 1695-ben *Kecskeméti-kapu felé*, 1750. után egy része *Alsó bástya-utca*, másik része *Magyar-utca*, 1790. után mind a két szakasz *Bástya-utca*.

Borz-utca; 1695-ben Kecskemét város háza után *Kecskeméti-utca*, 1790 után *Borz-utca*.

Czukor-utca; 1695-ben *Barátok-utcájá*, 1715. után *Wilersheimb-utca* 1780 körül *Szent Ferencziek-utcájá* 1787 körül *Czukor-utca*, 1878 óta *Gróf-Károlyi-utca*.

Deák-Ferencz-tér; a Lipótváros kiépítésének megkezdése előtt ezen téren és a Deák-Ferencz-utczán át a bástyafal mentén egy országút vitt a hajóhidig, mely utat körülbelül 1810-ig *Lipót-útnak* nevezték. 1810 körül a Szén-tér *Kohlmarkt* nevet kapta s ezen kívül 1840 körül a Wodiáner-féle ház homlokzatát díszítő két török után *Török-tér*-nek, másképp pedig *Zsidó-tér*-nek sőt a hatvanas években az itteni evang. templom után *Evang. templom előtti tér*-nek is nevezték. 1866 óta *Deák-Ferencz-tér*.¹

Deák-Ferencz-utca; kezdetben körülbelül 1810-ig *Lipót-út*, 1810 után az 1788-ban itt felállított hajóhídtól *Híd-utczá*-nak nevezték, később lett *Nagyhíd-utca* 1866 óta pedig *Deák-Ferencz-utca*.

Duna-utca; 1695-ben *Felső bajor-utca*, 1790 után *Duna-utca*, 1815 körül ezen név mellett még a *Zöld-tér* nevet viselte.

Egyetem-tér; 1695-ben nem tekintették térnek, hanem a teret átszelő *Uri-utca* nevén nevezték. 1803 után *Papnövelde*-, illetve *Szeminárium-tér* később *Egyetem-tér*, 1848-ban *Márczius 15-tér*, 1849 óta ismét *Egyetem-tér*.

Egyetem-utca; 1695 után mint az *Uri-utca* folytatása ennek nevét viselte.

Ferencz-József-rakpart; 1700 után *Alsó-Dunasor*, 1870 után *Ferencz-József-rakpart*, 1873 után *Ferencz-József-sétány*, 1875 óta ismét *Ferencz-József-rakpart*. Az Aldunasor alsó részét a XVIII-dik században az itten üzött timárság után *Timár-utczá*-nak nevezték. Az Aldunasorhoz tartozott a *Petőfi-tér* is, melyet előbb *Vásár-tér*-nek is nevezték.

¹ A Zsidó-térre nézve lásd a terézvárosi országút¹ alatti jegyzetet.

Galamb-utca; 1695-ben *Kis-utca*, 1790-ben a közelében volt Rondel-színház után *Színház-utca*, illetve *Theátrum-utca*, később *Régi theátrum-utca*, 1820 körül lett *Galamb-utca*. Utóbbi nevét az utca városháztéri sarkán volt „Fehér galambhoz” nevű posztókereskedéstől kapta.

Granátos-utca; 1537-ben *Kalácssütő-utca*, 1695-ben *Irgalmasok-utczája*, 1750 körül *Granátos-utca*, 1815-ben mint *Grenadier- és Granatengasse* fordul elő, 1870-ben a hivatalos néven kívül még *Háromszeg-utca*, végre a Károly-kaszárnyának városházzá történt elfoglalása után 1900 óta *Városház-utca*.

Hajó-utca; 1695-ben *Budai kapu-utca*, 1770 körül *Szervita-utca*, 1790-ben a „Fehér hajóhoz” nevű szálló után *Fehérhajó-utca*, később *Hajós-utca*, végre *Hajó-utca*.

Hal-tér; 1432-ben *Buza-piacz és Széna-tér*, 1695-ben névtelen, 1716-ban *Hal-piacz*, később *Halász-tér* és *Hal-tér*. Ezen tér az eskü-téri híd építése következtében végrehajtott szabályozással megszűnt.

Hatvani-utca; 1537-ben *Szent-Péter-utca*, 1700-ban *Hatvani-utca*,¹ egy ideig *Egri-utca* is volt, aztán

¹ A Hatvani-utca történetéhez megemlíthetők a következő adatok. Az utca a hasonló nevű kaputól mintegy tölcsér haladott körülbelül a mai Szép-utczáig, a hol a ferencziek kerítésfala befelé ugorva egy kis tér alakult. Az utcának illetlen megalkotása a védelmi rendszeren alapult. A kapun betóduló ellenség előnyomulását a mindinkább szűkebbé vált utca feltartóztatta, sőt a hátulról jövők nyomásától az utcába be lett ékelve s innen alig volt képes mozdulni. A folyton beözönlő tömeg nem tudván kellő gyorsasággal előre nyomulni, a kapu átlépése után kénytelen volt szétoszolni. Az egyik rész a bástya mentén jobbra, a másik rész balra vette útját, a hol azonban kelepczébe, t. i. rekesztékbe (Zwinger) vagy Térjmeg utcába

ismét *Hatvani-utca*, 1848-ban *Szabadsajtó-utca* 1849 után *Hatvani-utca*, 1894 után *Kossuth-Lajos-utca*.

Himző-utca; 1700-ban Kőrösváros háza után *Kőrösi kereszt-utca*, 1750 körül csupán *Kőrösi-utca*, 1790 körül *Stechergasse* és *Stickergasse*, vagyis *Himző-utca*, variálva *Himvarró-utca* és *Aranyvarró-utca*, végre *Himző-utca*.

(Sackgasse) jutottak. Hasonló tölcser alakja volt a Váczi-utcának is melyet csak 1870-ben szélesbítettek ki. A Hatvani-utca déli oldala mentén terült el a ferencziek nagybirtoka s terjedett a mai Magyar-utcának keleti házsorán túl körülbelül még 2—3 ölnyi távolságra. Tehát nem mint Rómer véli, egészen a bástyáig. A ferencziek telkének itteni fala és a bástyafal alkotta az elébb említett rekesztéket, s úgy a ferencziek ezen kerítés fala, valamint a Hatvani-utca mentén állott kerítés fala szolgált a betóduló ellenség ellen védelmül.

Az Országútnak (mai Váczi-körút és Külső váczi-út) megteremtésével nem a Váczi-utca, hanem a Hatvani-utca lett a város fő közlekedési útja. A szabad és gyors közlekedés elé azonban az utcának említett tölcser alakja gördített akadályt. A város tanácsa e bajon segítendő, azon volt, hogy az utca belső vonalát a kapu vonalával összhangzásba hozza. A tanács 1719-ben érintkezésbe lépett a ferenczikkel s ezek fel is ajánlották a város tanácsának az utca szélesbítésére, nemkülömben egy újonnan nyitandó kereszt-utca (Zwerchgasse) céljaira szükséges területet még is azon felétel mellett, ha a város a lebontandó kerítésfalat az új utcavonalán felépíti és a keresztutczába beleeső kútjok helyett a kolostor közelében egy új kutat ását, végre pedig, ha a város a bemutatott jegyzékben felsorolt 1800 frtnyi adósságukat kifizeti. Erre az ajánlatra a tanács 1719. évi december 18-án felelt s kimondotta: hogy a falat felépítteti, a kutat megásatja, pénzt azonban nem ad, hanem e helyett átengedi nekik a telkük háta mögött a bástyáig terjedő üres területet ingyen, a telekhivatal fel fogja osztani háztelkekre és ezen telkeket a rend adja el magánosoknak, a befolyó összeggel pedig törlessze adósságát. Így is történt. Az említett és újonnan megnyitott keresztutca a mai Magyar-utcának a Hatvani-utca és Reáltanoda-utca közti szakasza.

Iskola-utca; 1695-ben *Alsó bajor-utca*, 1750 körül *Iskola-utca*, az 1758-diki térkép szerint valószínűen sajtóhibából *Schullergasse* helyett *Schulltergasse* = *Váll-utca*, 1875 óta *Kuria-utca*.

Kalap-utca; 1700 után *Ferencziek-utcája*, 1780 körül *Új-utca*, 1790 után egy „Bádóg kalaphoz” nevű kocsmától kapta a *Kalap-utca* nevet s egy ideig *Pléhkalap-utca* és *Bádókkalap-utca* néven is nevezték, 1875-ben a jelző elhagyásával lett ismét *Kalap-utca*. Ezen utca egy szakasza t. i. a Dunapart és a Molnár-utca közti rész 1800—1830 közt a *Halász-utca* nevet viselte. Ezen Halász-utca lehetett előbb a *Festő-utca* s még előbb a *Mészárszék-utca*, 1695-ben pedig az *Iskola-utca*. Az utcát a legújabbban végrehajtott szabályozás és szélesbítés után, még pedig 1897 óta *Irányi-utca*-nak nevezik.

Károly-tér; a múlt század hatvanas éveiben a *Sütő-utca* és *Károly-utca* találkozási pontját nevezték *Károly-tér*-nek. 1875 óta ez is *Sütő-utca*.

Károly-utca.

Kecskeméti-utca; 1490-ben *Czeplédi-utca*, 1695-ben mint az *Uri-utca* folytatása, ennek nevét viselé, 1740 körül *Kecskeméti kapu-utca*, később *Kecskeméti-utca*.

Kegyesrendi-köz; hajdan a templom körül volt temetőhöz tartozott; a temető eltávolítása után ez a rész is *Templomtér*, 1830 körül *Piarista-utca*, a hatvanas évek elejétől kezdve *Kegyesrendi-köz*, 1875 után az *Eskü-tér*-hez csatolva ennek nevét viseli.

Kéményseprő-utca; 1695-ben *Kötélgyártó-utca*, 1760 körül *Füst-utca*, 1791 után *Kéményseprő-utca*.

Képiró-utca; 1695-ben *Kecskeméti kapu-köz*, 1790 után *Képiró-utca*.

Kígyó-tér; 1695-ben *Hatvani-utca*, 1788 után *Kígyó-tér*; nevét a „Kígyó“ nevű patikától kapta.

Kígyó-utca; 1695-ben *Hatvani-utca*, 1758-ban *Hatvani kapu-utca*, később *Vám-utca*, az 1788 után felállított patikától kapván nevét, *Kígyó-utczá*-nak nevezik.

Kishíd-utca; 1695-ben *A budai kapunál*, 1770-ben a hajóhíd után *Híd-utca*, 1788-ban a hajóhídnak a mai Deák-Ferencz-utcánál történt felállítását követően lett *Régi híd-utca*, később pedig *Kis híd-utca*. mivel
Török Is
utca

Korona-utca; 1695-ben *Ispotály-utca*, 1790 körül a „Koronához“ nevű vendéglő és kávéház után *Korona-utca*.

Kötő-utca; 1695 után *Templom-tér*, 1800 körül midőn beépítés folytán térbeli jellege megszűnt lett *Kötő-utca*, 1830 körül *Aranykötő-utca*, utánna ismét *Kötő-utca*.

Kristóf-tér; 1695 után *Budai kapu-utca*, 1760 körül *Váci kapu-utca*, később *Hajó-utca*, 1792 óta a *Nagy Kristóf* nevű patikától *Kristóf-tér*.

Lakatos-utca; 1695 után *Sarkantyus-utca*, az 1758-diki térkép szerint németül *Spurgasse*, 1803-ban a valószínűség szerint *Alma-utca*,¹ 1820 körül *Lakatos-utca*, szabályozás és építkezés az utcát megszüntette.

¹ Az *Alma-utczának* nevet talán az „*Arany Almához*“ nevű szalagkereskedés adott, bár ezen kereskedés 1827-ben nem itt a *Lakatos-utczában* vagy közvetlen közelében, hanem a *Kígyó-utczában* volt. Lehetséges azonban, hogy az előbb itt volt üzletnek áthelyezése következtében a nevet adott jelleg megszűnve, az utca nevét a *Lakatos-utca* névvel felcserélték.

Lipót-utca; 1695-ben az I. Lipót király nevéől elnevezett ezen utca viselte ezen név mellett még a *Fő-utca* nevet is. 1790 körül három szakaszra felosztva lett a felső rész *Váczi-utca*, a középső *Városház-utca*, az alsó *Lipót-utca*. Szabályozás folytán a Városház-tér környéke meglévé változtatva a Lipót-utczát mint a Váczi-utca folytatását 1899-ben átkeresztelték *Váczi-utczá-ra*.¹

Lövész-utca; 1695-ben *Pálosbástya-utca*, 1750 körül *Hajdú-utca*, 1780 körül az itteni lövőhely után elnevezve: *Puskás-utca*, később *Lövöldöző-utca*; végre *Lövész-utca*; 1892 óta *Királyi-Pál-utca*.

Magyar-utca; 1695-ben *Szabó Rondella-utca*, az alsó része pedig *Kecskeméti-kapu felé*, 1700 után a felső rész *Városi bástya-utca*, az alsó ellenben *Bástya-utca* lett. A Szabó Rondella-utca illetve Városi bástya-utca 1719-ig a *Károlyi-utczától* a *Reáltanoda-utczáig* terjedett; a Reáltanoda-utca és Hatvani-utca közti terület egyrésze a *ferencziek kertjéhez* tartozott, melyen az utczát 1719-ben nyitották meg.² 1791 körül mindkét részt már *Magyar-utczá-nak* nevezték.

Mária-Valeria-utca; 1870 előtt *Alsó Dunasor*, 1870 után *Főhercegnő Mária-Valeria-utca*, 1875 óta *Mária-Valeria-utca*.

Mészáros-utca; nevét 1787 körül kapta, 1875-ben átkeresztelték *Vámház-körút-ra*.

¹ Römer Fl. a Lipót-utca végső szakaszának mondja a Tyúk-utczát; ez helytelen, a Tyúk-utca = Hühnergasse ép oly mellék-utczája volt a Lipót-utczának, mint a Szerb-utca vagy a Borz-utca s ezeket sem fogja senki a Lipót-utca egy-egy szakaszának tekinteni.

² Lásd a Hatvani-utca ¹ jegyzete alatt mondottakat.

Molnár-utca; 1528-ban *Hajós-utca*, 1695-ben *Vizikapu-utca*, 1750 körül az alsó rész t. i. a Lipót-bástya és Rácz-utca közti szakasz volt a *Kis Lipót-utca*, 1780 körül egész hosszában *Duna-utca*, 1790 után *Molnár-utca*.¹

Országút; 1875 óta *Muzeum-körút* és *Károly-körút*.

Papnövelde-utca; 1695-ben, mint a régi Kecskeméti-utczának folytatását *Kecskeméti-utczának* nevezték, 1758-ban *Pálos-utca*, 1790 után lett *Szemnádium-utca*, később pedig *Papnövelde-utca*.

Párisi-utca; ezen utca ugyan nem közterület, hanem a Brudern bárótól párisi mintára épített bazár-épület átjárója; a kútfők ezen utcát felsorolják s a közönség ma is még így nevezi.

Pintér-utca; 1695-ben *Rácz-utca*, 1790 körül *Pintér-utca*, 1803-ban a valószínűség szerint *Bika-utca*, később ismét *Pintér-* és *Kádár-utca*, végre egyedül *Pintér-utca*.

Plébánia-tér; 1700-ban *Szemközt a templommal*, 1740 körül *Szentháromság-tér*, 1750 körül *Templom-tér*, később *Plébánia-tér*, 1875 óta *Eskü-tér*.

¹ A Kis Lipót-utczára vonatkozólag Römer Fl. többször említett munkájában azt mondja: „*kissé zavart, mert Duna-utczában valónak mondatik és 450-nek teszik, holott előbb 350-nek mondták, még is Hühnergasse felé lesz.*“ A szám nem határoz, mert ezeket minduntalan megváltoztatták, a 450. sz. telek azonban a Duna-utczában fekvén, mint utolsó előtti telek a Hühnerloch közelében, nem pedig a Hühnergasse felé feküdt, s minthogy a Duna-utca ezen részét egy ideig Kis Lipót-utczának nevezték, még pedig azért, mert ez is a Lipót-bástya felé irányult, zavart nem is okozhat. A Hühnerlochra vonatkozólag lásd a 51-dik lapon mondottakat. Römernek különben azért okozott zavart, mert a Hühnerlochot utczának képzelte, a Hühnergasset pedig a Lipót-utca végére helyezte. A későbbi Molnár-utca nevet az itt lakott dunai molnároktól, vagy pedig onnan kapta, mert az utca az úgynevezett Molnár-tó felé irányult.

Plébánia-utca; 1695-ben *Plébánia-köz*, 1700-ban *In der Runde gegen die Kirche*, később ismét *Plébánia-köz*, 1750 körül *Plébánia-utca*, 1875 után *Torony-utca*; ma már nincs meg, az eskü-téri híd építésének esett áldozatul.

Reáltanoda-utca; 1695-ben *Barátok-utczája*, 1720 körül *Kohlbacher-utca*, a XIX-dik században magyaráról *Zöldkert-utca*,¹ 1861 után *Reáltanoda-utca*.

Régi posta-utca; 1695-ben *Rondel-köz*, 1787 körül *Pósta-utca*; a postának a XIX-dik század első éveiben a Zöldfa-utczába történt áthelyezése után az utca *Régi posta-utca* lett. A posta körülben a harminczas években ismét közelébe t. i. az Aranykéz-utczába jutott.

Rostély-utca; megnyitása óta *Rostély-utca*, bár 1830 körül két szakaszra felosztva a mai Városház-utca és Ujvilág-utca közti részt *Gabler-utczának* is nevezték. 1900 óta Gerlóczy Károly alpolgármester emlékére *Gerlóczy-utca* nevet viseli.

Rózsa-tér; ezen tér hasonlóan a Szervita-térhez házhely volt, melynek északi része mentén Rómer szerint a *Váll-köz* vonult el, déli részén pedig a *Rózsa-utca* volt. A ház lebontásával teret teremtettek meg s úgy az utcát, mint pedig a teret egy „*Rózsához*“ nevű papirkereskedés után nevezték el, a tér különben szabályozás folytán eltűnt.²

¹ Hunfalvy J. „*Budapest környéke*“ munkájában *Zöldség-utczának* nevezi. Ezt a nevet sohasem viselte. Talán sajtóhiba.

² A téren két papirkereskedés volt, az egyiket nevezték a „*Fehér Rózsához*“, a másikat „*Piros Rózsához*“. Vannak, akik azt állítják, hogy a tér nevét az itt tartott virág vásároktól kapta volna. Nem hihető, minthogy a virágárúsok után nem Rózsa-térnek, hanem Virág-térnek nevezték volna. Külömben is a Rózsa-térnek a „*Piros rózsá*“, a Sebestyén-térnek, mint Fehér rózsá-térnek a „*Fehér rózsá*“ adott nevet.

Sarkantyús-utca; hajdan *Megye-köz*.

Sebestyén-tér; 1700-ban *Gabona-piacz* = *Treydlplatz*, Rómer Fl. *Buza-piacz*-ra magyarosította, 1730 után *Szent Sebestyén-tér* vagy *Fehér rózsza-tér*, később jelző nélkül *Sebestyén-tér* lett. Szabályozás folytán a tér eltűnt s részben be van építve.

Sebestyén-utca; 1695-ben *Felső bajor-utca*, 1760 körül a közelben volt *Szent-Sebestyén-szobor* után *Szent Sebestyén-utca*, később *Sebestyén-utca*. A Belváros ezen részének szabályozásával az utca megszűnt.

Só-tér; előbb *Sóház-piacz*, később *Régi só-tér*, 1875 óta *Fővám-tér*.

Só-utca; A Lipót-utczából a Zöldfa-utczába könyökképpen behajlott volt s a XVIII-dik század utolsó évtizedeiben megnyitott ezen utcát a közeli Hühnerloch után *Tyúk-utczá*-nak nevezték. A királyi szépítő-bizottságtól a Lipót-utca és Molnár-utca közt, még pedig ezen utcák végén felépített sóraktár mentén nyitott új utca is a *Tyúk-utca* nevet kapta, 1845 körül az utca két részre szakadt s az alsóból lett a *Só-utca*, a felső egy ideig *Kakas-utca*; ezen utóbbi nevet azonban ismét kiszorította a *Tyúk-utca*, míg végre ez is elvesztvén régi nevét, erre a szakaszra is a *Só-utca* név háramlott át.

Sörház-utca; 1695-ben *Vizikapu-köz*, 1780 után *Sörfőző-köz* és *Sörház-utca*.

Sütő-utca; előbb *Pék-utca*, nevét a Károly-kaszárnya ezen oldalán volt katonai pékműhelytől kapta.

Szarka-utca; 1695-ben *Hajdú-utca*, 1750 körül *Magyar-utca*, 1795 után *Szarka-utca*.

Széna-tér; kezdetben *Kecskeméti-tér*, később *Széna és sertéskereskedő-tér*, végre *Széna-tér*, 1875 óta *Kálvin-tér*.

Szép-utca; az 1812 körül megnyitott szabályos s díszesen kiépített utcát feltűnőséget keltett szépségénél fogva nevezték el *Szép-utcának*.

Szerb-utca; 1695-ben *Pálos-utca*, később két szakaszra felosztva *Alsó- és Felső Pálos-utca*, 1787 után egész hosszában *Rácz-utca*, s körülbelül 1850 óta *Szerb-utca*.

Szervita-tér; a törökök távozása után házhely volt, melyen egy kovácsmester telepedett le; hogy a szerviták a zajos szomszédságtól megszabaduljanak, a tanács a telket 1726-ban megvételre ajánlotta a szervitáknak még is azzal a kikötéssel, hogy a telken házat építeni nem szabad, hanem örökre tér maradjon. A szerviták ezen a téren egy Szűz-Mária-szobrot állítottak fel. A tért kezdetben „*Am Platzl*“ nevezték, nem-sokára azonban a felépített szervita kolostorról a „*Szervita*“ név háromlott át a térre.

Szivárvány-utca, előbb *Sárkány-utca*.

Tél-utca; 1695-ben *Halász-utca*, 1770 körül két szakaszra felosztva, a felső részt *Tél-utczá-nak*, az alsó Duna felőli részt *Halász-utczá-nak* nevezték; 1810 körül az utóbbi név eltűnt s ezt a részt is átkeresztelték *Tél-utczára*, 1875 óta *Havas-utca*.

Újvilág-utca; 1695 után utca jelzése nélkül Újvilág alatt a bástya mentén a Kecskeméti-kaputól északra kiépített házsorrt értették, utcának körülbelül 1770 óta ismerik. Ezen utca folytatásaként a XVIII. században a Károly-kaszárnya mögött volt és beépített utcát *Ispotály-utczának* nevezték.

est
melweiss utca

Úri-utca; a Kristóf-tértől a Kecskeméti-utca végeig terjedett ezen utca volt 1511-ben a *Nagy-utca*, 1695 után *Úri-utczá*-nak nevezték, később szakaszokra lett felosztva: *Urak-utczája*, illetve *Úri-utca*, *Egyetem-utca* és *Kecskeméti-utca*; a két utóbbi megtartotta nevét, ellenben a Kristóf-tér és Ferencziek-tere közti *Úri-utczát* 1875-ben elkeresztelték *Korona Herczeg-utczának*.

Váci-utca; 1695-ben *Lipót-utca* s ezen név mellett még *Fő-utca* is. A Lipót-utczának szakaszokra történt felosztása után 1786 körül a Váci-kapu és Fő-tér közti szakaszt *Váci-utczára* keresztelték át, mely nevet 1899-ben a megmaradt Lipót-utczára is kiterjesztették.

Vármegye-utca; a vármegye házának felépítése után *Új megyeház-utca*, később *Megyeház-utca*, 1780 körül *Megye-utca*, 1810 után *Vármegye-utca*.

Városház-tér; 1695-ben *Fő-tér*, 1810 körül *Városház-tér*, később ezen név mellett még *Régi vásártér*, 1848-ban *Szabadság-tér*, 1849 után ismét *Városház-tér*. A Városház-tér déli részét, úgyszintén a templom mellett elvonuló utcarészt 1695-ben *Plébánia-utczának*, 1758 körül, Rómer szerint, *Szerviták-utczájá*-nak,¹ később ismét *Plébánia-utczá*-nak nevezték, 1800-ban azonban már a *Fő-tér*hez, illetve *Városház-tér*hez számították s így is nevezték.

Városház-utca; 1695-ben ez is *Lipót-utca* és *Fő-utca*, 1786 körül *Városház-utca*, 1899 óta *Váci-utca*.

¹ Rómer ezen Szervita-utczája valószínűen sajtóhiba, mert el nem képzelhető, hogy a Belvárosban egyidőben két utcát egy névről nevezzenek el, de el sem gondolható, hogy a szervitáktól távol eső utcára miért vitték volna át a Szervita nevet.

Vigarda-tér; 1870 előtt *Alsó Dunasor*-hoz tartozván, ezt a nevet viselte, 1875 óta *Vigadó-tér*.

Zöldfa-utca; 1695-ben *Bástya-utca*, 1702 után Kecskemét város házától *Kecskeméti-utca*, 1740 körül ismét *Bástya-utca*, 1780 körül *Kórház-utca* a Kecskemét város régi háza mellett volt városi kórháztól elnevezve, melynek telke később Kecskemét város birtokába jutott, 1787-ben az utcát átkeresztelték *Zöldfa-utczá*-ra, 1800 körül az utca két szakaszra oszlott, a felső lett a *Kereszt-utca* = *Kreutzgasse*, az utolsó rész megtartotta a *Zöldfa-utca* nevet, 1840 körül mindkét szakaszt ismét *Zöldfa-utczá*-nak nevezték s ma, t. i. 1906 óta *Veress-Pálné-utca* nevet viseli. Mint Kereszt-utcának a Rózsa-tér és Zöldfa-utca sarkán volt „Arany kereszt” nevű rőfösárú kereskedés adhatta a nevet. Viselte 1815 körül a *Régi kereszt-utca* nevet is.

Zsibárus-utca; az 1695-ben két szakaszból állott ezen utca felső része volt a *Kereszt-utca* = *Zwerchgasse*, az alsó része a *Vám-utca*, 1790 körül mind a két szakaszt *Zsibárus-utczá*-nak nevezték el, 1903. óta *Párisi-utca*.¹

2. Lipótvárosban.²

Akadémia-utca; az akadémia-utcai házsor kiépítése előtt *Felső Dunasor*.

¹ A fővárosi közmunkák tanácsa a Zsibárus-utcát átkeresztelte Párisi-utczára. A név azonban helytelenül lett választva; az utca nem párisi, hanem budapesti utca, de nem is irányul Páris város felé. A helyes név Páris-utca vagy Páris-város-utczája lett volna.

² A XVIII-dik század utolsó évtizedében megteremtett, mindazonáltal József nádortól 1810—1845 között végrehajtott szabályozásokkal és új utcák nyitásával teljesen átalakított Lipótváros utcáinak nevei 1810-nél korábbi időre nem igen vihetők vissza.

Árpád-utca; előbb *Fenyvesmadár-utca*, 1848 körül *Hüros-madár-utca*, aztán ismét *Fenyvesmadár-utca*, az ötvenes évek óta *Árpád-utca*. A „Hüros-madár“ név vagy rossz fordításból származott, vagy mint második név élt a köznép száján.

Attila-utca; előbb *Holló-* és *Varjú-utca*, 1875 óta *Zoltán-utca*.

Bálvány-utca; hajdan *Váczi-út*, 1803-ban *Niederlags-gasse* = *Raktár-utca*, 1815 után *Bálvány-utca*, s állítólagosan *Gödi-utca*.¹ A régi magyar cím-tárak *Bálványok-utczá*-nak is nevezik. A „Götter“ szót a magyarban is többes számban adták vissza.

Báthory-utca; 1820 körül *Új sörház-utca*, később *Búvár-harang-utca*, azután *Búvár-utca*, 1869 óta *Báthory-utca*.

Bécsi-utca.

Csillag-utca; 1875 óta *Kálmán-utca*.

Deák-Ferencz-tér; mint a Belvárossal közös tért lásd a belvárosi Deák-Ferencz-tér alatt.

Deák-Ferencz-utca; mint közös utca fel van sorolva a belvárosi utcák közt.

Dorottya-utca; 1820 körül *Mária-Dorottya-utca*, később *Dorottya-utca*.

Erzsébet-tér; hajdan *Váczi-kapu előtti temető*, a temető felhagyása után *Új-tér*, később *Új vásár-tér* és *Vásár-tér*, 1853 után *Német színház-tér*, 1858 óta *Erzsébet-tér*.

Fa-tér és *Felső fa-tér*; a Valero-kaszárnya közelében volt ezen teret beépítették.

Ferencz-József-rakpart; mint közös rakodópartot lásd: a Belváros alatt.

¹ A Bálvány-utca elnevezésének történetét lásd a IV. fejezetben.

Ferencz-József-tér; kezdetben *Kirakodó-tér* és *Rak-tér*, később *Lánczhíd-tér*, 1858 óta *Ferencz-József-tér*.
Fő-út; 1882 óta *Arany-János-utca*.

Fürdő-utca; nevét a volt Pfeffer-féle s nemrég lebontott Dianna-fürdőtől kapta; 1833-ban *Dunafürdő-utczá*-nak is nevezték.

Géza-utca; kezdetben *Sörház-utca*, később *Hód-utca*, 1858 óta *Géza-utca*.

Gyapjú-utca; mint a Báthory-utca folytatását 1875-ben átkeresztelték *Báthory-utczá*-ra.¹

Hajnal-utca.

Harminczad-utca; az itt volt harminczad hivatal után elnevezve.

Három korona-utca; 1875 óta *Nagykorona-utca*.

Hold-utca; előbb *Holdvilág-utca* és *Újépület-utca*.

József-tér.

Két sas-utca; egyúttal *Három feketelő-utca* — *Drei Rappengasse*, 1875 óta *Sas-utca*.

Klotild-utca; előbb a katonai kaszárnyává vált Valero-féle selyem-gyár után *Valero-utca*.

Mária-Valeria-utca; mint közös utcát lásd a belvárosi utcák közt.

Marokkói-utca; nevét a Marokkó nevű háztól kapta.

Mérleg-utca; előbb *Mázsa-utca*.

Miattyánk-utca.

Nádor-tér; be van építve s a Budapesti-gőzmalom áll rajta, külömben ezen néven egy ideig a nyugoti pályaudvar előtti s a Váci-út, Lipót-, Teréz- és Váci-körút keresztezésével képződött területet is nevezték.

¹ A Blaschnek-féle 1838-iki térkép a Gyapjú-utczát Thoringer-utczának nevezi. A Gyapjú-utca elnevezéséhez valószínűleg egy esetlegesen több itteni gyapjúraktár járult.

Nádor-utca; először *Tigris-utca* a hasonló nevű szálló után, aztán *Szél-utca*, mely nevet az itten tapasztalt folytonos légmozgástól kapta, 1847-ben átkeresztelték *Nádor-utca*-ra.

Nap-utca; az utcának a Dunához vivő szakaszát a hetvenes években az itt volt vízvezetéki telep után *Vízvezeték-utca*-nak is nevezték, 1875 óta *Alkotmány-utca*.

Palotai-út; 1875 után *Rákospalotai-út*.

Pannónia-utca; hajdan *Váci-út*, később állítólagosan *Gödi-út*, aztán a „*Pannónia*“ nevű gőzmalom után *Pannónia-utca*. Az utca vonala különben szabályozás folytán megváltozott.

Percz-utca; 1836 előtt *Minuta-utca* és *Perczenet-utca* néven ismerték, 1875 óta *Percz-köz*.

Régi színház-tér; kezdetben *Séta-tér*, aztán *Harminczad-tér*,¹ később az itt állott német színház után *Theatrum-piacz*, még később *Régi színház-tér*, 1875 óta *Gizella-tér*.

Rudolf-rakpart; előbb *Felső Duna-sor*.

Séta-utca; előbb *Sár-utca*, aztán *Séta-utca*, 1879 óta *Sétatér-utca*.

Széchenyi-sétatér; hajdan *Pattantyús kaszárnya melletti tér*; 1846-ban *Séta-tér*, 1847 után *Széchenyi-sétatér*, később *Széchenyi-tér*.¹ Az Újépület eltávolítása után végrehajtott szabályozással a tért átalakították, illetve egy teljesen új tért teremtetek meg, melynek *Szabadság-tér* nevet adtak.

Széchenyi-utca; előbb *Veréb-utca*, egy 1820-iki térképen mint második *Fenyvesmadár-utca* van megnevezve, egy 1829-diki térképen már névtelen, az ötvenes évek elején lett *Széchenyi-utca*.

¹ A *Széchenyi-sétatér* történetét lásd: „Adalékok Budapest székesfőváros története“ munkám II. köt. 57. lapján.

Színház-utca; előbb *Redout-utca*, 1875 óta *Vigadó-utca*.
Régi neve a Haas-féle palota helyén állott
német színházra, újabbi neve a Vigadó épületre
viendő vissza.

Templom-tér és

Templom-utca; a XVIII. században *Vadvita-tér*, később
Mázsa-tér és Mázsaház-tér, 1820 körül *Templom-*
tér, Plébánia-tér és Lipót-tér, később *Templom-*
tér és Lipót-tér, 1875 óta egyedül *Lipót-tér*.

Tömő-tér; később vízvezetéki teleppé vált.

Tüköry-utca; kezdetben *Spiegel-utca*, 1875 óta *Tükör-utca*.

Tüköry-védgát; 1875-ben *Fegyvergyár-utca*, 1876 óta
Lipót-körút.

Váczi-út; előbb *Országút*, később *Váczi-országút*, 1876
óta *Váczi-körút*, a külső rész *Váczi-út*.

Vadász-utca. *Ma a hűtlenek? 1944/3 de V. dr. de György Balazs*

Vigarda-tér; közös-tér, lásd Belváros alatt.

Wurm-utca; 1840 körül *Wurmudvar-utca* a hasonló nevű
ház illetve kávéház után elnevezve.

Zrinyi-utca; 1846 előtt *Szarka-utca*.

3. Terézvárosban.¹

Akácza-utca; 1786-ban *Akác-utca*, később két szakaszra
felosztva *Nagy- és Kis akácza-utca*, 1875 óta
egész hosszában jelző nélkül *Akácza-utca*.

¹ Ezen városrész alatt vannak a mai Erzsébetváros utcái és terei felsorolva. A negyvenes években szó volt a Terézvárosnak három részre való felosztásáról, az egyik lett volna Terézváros, a másik Herminaváros, a harmadik Istvánváros. De tervben volt két városrészt is, mely esetben a Gyár-utczán túli rész a Ferdinándváros nevet kapta volna, a közbe jött 1848/49-diki események ezen külső város felosztását háttérbe szorították, s csak a testvérvárosok egyesítésekor választották szét két kerületre, illetve városrészt.

Antal-utca; 1875 óta *Szabolcs-utca*.

Aradi-utca; 1879 előtt két szakaszból állott s *Régi- és Új aradi-utca* néven nevezték, 1879 óta szintén két szakaszra felosztva az egyik résznek meghagyták előbbi nevét, a másikat átkeresztelték *Lendvay-utczára*.

Arena-út.

Arena-utca; 1875 óta *Wesselényi-utca*.

Árok-utca; előbb *Felső- és Alsó árok-utca*, 1875-ben *Rákosárok-utca*, 1879 óta *Csengeri-utca*.

Baromvásár-tér; 1879 óta *Szegényház-tér*.

Bulcsu-utca; 1871 előtt névtelen.

Csömöri-út.

Damjanich-utca.

Dávid-utca.

Dohány-utca; 1803-ban *Seitenlandstrasse* = *Oldalországút*, 1815 után *Dohány-utca*.

Eötvös-utca; 1875 előtt *Szeg-, Szög- és Zúg-utca*.

Epreskert-utca; 1900 óta *Munkácsy-utca*.

Erdősor; 1875 óta *Alsó erdősor*.

Erzsébet-út; 1870 óta *Erzsébet-királyné-út*.

Fekete sas-utca; 1875 óta *Holló-utca*.

Felső erdősor; két szakaszra felosztva az egyik megtartotta nevét, a másik rész *Bajza-utca* lett.

Flórián-utca; 1875 óta *Szegfű-utca*.

Fűzfa- és Jegenye-utca; mint a *Dohány-utca* folytatását 1879-ben ezt is *Dohány-utczá-ra* átkeresztelték.

Gabler-utca; mint a *Hársfa-utca* folytatása 1879 óta ez is *Hársfa-utca*.

Gyár-utca; 1785 után *Fabrika-utca*.

Hajós-utca; körülbelül 1786 óta.

Hajtsár-út; előbb *Hajtsár-út* és *Külső hajtsár-út*, 1879 óta *Hungária-út* és *Hajtsár-út*, a *Hungária-út* 1894 óta *Hungária-körút*.

egy része most
díszet fűzfa tisz

Hajtsár-utca; 1879 óta *Bajza-utca*.

Három bárány-utca; a „Három bárányhoz“ nevű kocsmá után elnevezve. 1875-ben *Bárány-utca*. 1885-ben azonban, mint a *Podmaniczky-utca* folytatását, ennek nevére átkeresztelték.

Három dob-utca; ezen néven nevezték körülbelül 1780 óta, 1875-ben jelző nélkül *Dob-utczá-ra* változtatták.

Három mozsár-utca; 1875 óta *Mozsár-utca*. A hasonnevű kocsmá után elnevezve.

Három szív-utca; nevét 1785 körül az itt nyitott „*Három szívhez*“ nevű kocsmától kapta, 1875 óta *Dessewffy-utca*.

Hársfa-utca; 1848-ban *Bodza-utca*, később három szakaszra felosztva volt: *Hársfa-utca*, *Új-hársfa-utca* és *Gabler-utca*, 1879 óta egész hosszában *Hársfa-utca*.

Hermina-tér; előbb *Hajós-utca*, aztán *Hermina-tér*, végre 1879 óta *Dalszínház-utca*.

Hermina-út; két szakaszra felosztva 1891 óta *Hermina-út* és *Gizella-út*.

Homokbánya-út; 1879 óta *Verseny-utca*.

István-tér.

István-út.

Izabella-utca; 1871 előtt névtelen.

Kéményseprő-utca; 1875 után mint a *Szerecsen-utca* folytatását ennek nevére átkeresztelték. *Saulai*

Kemnitzer-utca; később magyarosítva *Kemniczi-utca*, 1875 után ismét *Kemnitzer-utca*.

Kerepesi-út; hajdan *Egri-* és *Hatvani-út*. Mint Kerepesi-út a tanácsai jegyzőkönyvekben 1731-ben fordul elő először.

Kertész-utca; e néven körülbelül 1787 óta; nevét az itt volt kertész-telepektől kapta.

Két szerecsen-utca; 1784-ben *Köröm-utca* = *Krallengasse*, 1786 után *Két szerecsen-utca*, 1875 óta *Szerecsen-utca*.

Két szív-utca; 1875 óta *Szív-utca*.

Király-utca; 1786 körül az „*Angol királyhoz*“ nevű kocsmá után elnevezték *Angol-utczá-nak* és *Angol király-utczá-nak*, 1830 körül pedig *Három király-utczá-nak*, nemsokára jelző nélkül *Király-utczá-nak*. Ezen utcának a Gyár-utczán túli részét *Pacsirtamező-utczá-nak* nevezték, hogy ez is mikor cserélte fel nevét, nem tudni.

Kis diófa-utca.

Kis János-utca; előbb *János-utca*.

Kis kereszt-utca; 1879 óta *Kazinczy-utca*.

Kis lőportorony-utca; 1879 óta *Lőportár-utca*, t. i. a magy. államvasutak és a Lehel-utca közti rész, ellenben a Lehel-utca és Váci-út közti rész 1884-ben lett elnevezve.

Kis mező-utca; 1879 óta két szakaszból áll, az egyik lett *Csányi-utca*, a másik *Klauzál-utca*.

Kőműves-utca; nevét körülbelül 1785-ben kapta, később két szakaszra osztva lett *Kis-* és *Nagy kőműves-utca*, 1875 után a sugár út megteremtésével *Sugár-út-nak* nevezték, 1885 óta *Andrássy-út*.

Könyök-utca; 1875-ben, *Sugár-ut*, 1885 óta *Andrássy-út*.

Külső aradi-utca; 1875 óta *Aradi-utca*.

Laudon-utca; a „*Laudonhoz*“ nevű szálló után elnevezve.

Lázár-utca; előbb *Lázár-* és *Lázarus-utca*.

Lovag-utca; előbb *Vitéz-utca*.

Lövölde-tér.

Miksa-utca.

Nagydiófa-utca; előbb 1786 után *Diófa-utca*.

Nagy János-utca; előbb *János-utca*.

Nagy kereszt-utca; 1879 óta *Kazinczy-utca*.

Nagy löportorony-utca; 1879 óta *Lehel-utca*.

Nagymező-utca; 1786-ban *Mező-utca*.

Nyár-utca.

Ó-utca; mint *Altgasse* 1786-ban fordul elő, előbb *Új-utca* volt, később magyarosítva *Öreg- és Ó-utca*, míg végre az *Ó-utczá*-ban állapodtak meg.

Országút; 1875 óta *Károly-körút*. Az Országútnak a Király-utca sarkán álló Anker-udvar és Orczy-féle ház előtti területet 1835 körül *Zsidó-térnek* nevezték.¹

Petőfi-utca; 1871 előtt *Kék kakas-utca*.

Podmaniczky-utca.

Retek-utca; még pedig ezen néven 1786 óta, 1875 után *Révay-utca*.

Rombach-utca.

Rottenbiller-utca; 1871 előtt *Árokvonal-utca*.

Rózsa-utca; előbb a Király-utca és Podmaniczky-utca közti szakasz volt a *Három rózsá-utca*, a Király-utca és Szegényház-tér közti szakasz a *Szeglet-utca*, később e két szakasz a *Kis rózsá-utca* és *Rózsa-utca* nevet viselte, 1875 után mind a két szakasz *Rózsa-utca* lett.

Síp-utca; előbb *Sipos-utca* = *Pfeiffergasse*.

Százház-utca.

Szegfű-utca.

Szentmihályi-út.

¹ Römer Fl.: Régi Pest-jében, valamint Vadász Ede: a Pesti Hirlap-ban 1891. április 7-én megjelent s a budapesti utcákra vonatkozó cikkében a Zsidó-tért ugyanazonosnak mondja a Török-térrel, illetve a volt Szén-térrel. Az 1835-ben megjelent Blaschnek-féle térkép és az 1837-ben megjelent *Gemälde von Pesth und Ofen* itt két teret különböztet meg s a mai Deák-Ferencz-tért Szén-térnek, a Károly-körúton túl elterülő részt pedig Zsidó-térnek nevezi.

Szondy-utca; 1860—1871 közt *Steiner- és Deák-utca*.

Szövetség-utca; előbb *Szövetséges-utca*.

Templom-tér; 1879 óta *Érsek-utca*.

Templom-utca; 1875 óta *Próféta-utca*.

Új-utca; körülbelül 1785 óta.

Új hársfa-utca; 1875 óta mint a *Hársfa-utca* folytatását az „Új” jelző nélkül *Hársfa-utczá*-nak nevezik.

Váci-védgát; 1875 óta *Aréna-út*.

Váci-út; közös út a Lipótvárossal, 1876 óta *Váci-körút*.

Valero-utca; nevét a volt Valero-féle selyemgyártól kapta.

A gyári épületet a Nőegyesület vevén meg, átalakította sinlők házává s a selyemgyárat a Lipótvárosban építették fel, a hol a gyár szintén nevet adott egy utcának. A lipótvárosi Valero-utca azonban elveszítette, — ellenben a terézvárosi megtartotta nevét.

Városligeti fasor.

Vas-utca; a nagy körút kiépítésével ezen utca eltűnt s az ennek irányában nyitott körutat elnevezték *Teréz-körút*-nak.

Vörösmarty-utca; 1871 előtt *Kántorné-utca*.

4. Józsefvárosban.

Aggteleki-utca; 1871 előtt névtelen.

Árokvonat-utca; előbb *Városárka*, később *Árokszél-utca*, azután *Alsó vámvonal-utca*, 1875 óta *Orczy-út*.

Békés-utca; előbb *Nyugodalom-utca*.

Bérekcsi-utca; előbb *Fiaker-utca*.

Bezerédy-utca.

Bodzafa-utca; 1810 körül *Sár-utca*, 1840 körül *Bodzafa-utca*, egy szakasza 1875-ig *Anna-utca*, 1889 óta *Rökk-Szilárd-utca*.

Csokonay-utca; 1870 előtt névtelen.

Fecske-utca; 1786 körül *Veréb-utca*,¹ 1858 után *Fecske-utca*.

Felső árokvonat-utca; előbb *Árok-utca*, 1875-ben *Felső vámvonal-utca*, 1879 után *Köztemető-út*.

Futó-utca.

Gólya-utca; a „Gólyához“ nevű üzlet után elnevezve.

Gyöngytyúk-utca; a Rókus előtti tér egy ideig *Rókus-tér*.

Homok-utca; 1786 körül *Auf dem Sandhügel*, nevet tehát ezen utcának egy homokdomb adott. A Homok-utca előbb két szakaszból állott, a Nagy- és Kis homok-utczá-ból, a Nagy homok-utczát 1879-ben elnevezték *Erdélyi-utczá*-nak, a Kis homok-utca jelző nélkül *Homok-utczává* változott.

Horgony-utca; előbb *Szeglet-utca* és *Kacsá-utca*, 1875 óta *Szigony-utca*.

Illés-utca; előbb két szakaszra felosztva a Kalvária-térre nyíló utca volt a tulajdonképeni *Illés*-, illetve *Éliás-utca*, ellenben a Ludoviczeum felé eső rész az *Orczy-utca* nevet viselte. Az *Illés-utca* nevét az úgynevezett *Illés-kúttól* kapta, melynek vize a XVIII-dik században jó hírnévnek örvendett s 1751-ben Mária-Terézia itt mulatása alkalmából a királyi asztalra is innen vitték a vizet, a mi a város tanácsát arra készítet, hogy az addig nyílt kutat beföldesse, illetve föléje egy fabódét állíttasson. A kút mellett állott egy Szent Illést ábrázoló szobor, mely nevet adott a kútnak, ez pedig később az itten nyitott utcának.

¹ A Blaschnek-féle 1838-diki térkép ezen utcát Új-utcának nevezi, ez helytelen; de helytelenül van ezenkívül még több utca a Józsefvárosban megnevezve. Ily hibákban bővelkedik nevezettnek 1835-diki térképe is t. i. azon térképe, mely a „*Gemälde von Pesth und Ofen*“ című 1837-ben megjelent munkához van mellékelve.

József-utca; ezen utca kezdetben három szakaszból állott s három névre volt elkeresztelve; a belső szakasz volt a *Nagy tavasz-utca*, a középső a *Kis tavasz-utca*, a végső a *Nagy homok-utca* vagyis a mai *Erdélyi-utca*.

Kalvária-tér; előbb Augartenplatz = Ligetkert-tér.

Kalvária-utca.

Kender-utca; előbb *Új-utca*.

Kerepesi-út; mint közös utat lásd a Terézváros utcái alatt.

Kisfaludy-utca; hajdan *Türedelem-utca* és *Türelem-utca*, 1871 után *Kisfaludy-utca*.

Kisfuvaros-utca.

Kis gólya-utca; 1878 óta *Staffenberger-utca*. Staffenberger István fővárosi bizottsági tag és a József-fiárvaház elnökének nevére lett elkeresztelve.

Kis kórház-utca; 1875 óta *Flór-utca*, Flór Ferencz dr. Pest városi tisztí orvos után elnevezve.

Kis salétrom-utca.

Kis stáció-utca; 1829-ben még névtelen.

Kistemplom-utca; előbb *Verderber-utca*, magyarosítva kezdetben *Elrontó-utca*, később *Rontó-utca*, 1844 után *Egyház-utca*, az ötvenes évek után *Kistemplom-utca*.

Konti-utca; 1786-ban *Conti-utca*, később *Konti-utca*, 1875 óta helyesbítve *Conti-utca*.¹

Koszorú-utca; előbb *Kereszt-utca* = *Kreutzgasse*, azután *Ferencz-utca*, végre *Koszorú-utca*.

Kőbányai-út; a belső szakasz egy ideig *Kis kőbányai-utca*.

Kölcsey-utca; 1871 előtt különböző időben *Különös-utca*, *Ritka-utca* s legutóbb *Csód-utca* néven nevezték.

¹ A Ráth-féle „*Adressbuch der Stadt Pest*“ Gondi-utcának, a Vojdisék-féle „*Adressbuch*“ Condé-utcának nevezi. Sajtóhibáknak tekintendők.

Kőrös-utca; előbb *Hosszú-utca*, később *Nagy fa-utca* = *Grosse Baumgasse*, még később *Kőrösfá-utca*, végre *Kőrös-utca*.

Külső stáció-utca; később *Stáció-utca*, 1891 óta *Baross-utca*.

Liszt-utca; előbb *Pék-utca*, azután *Sütő-utca*, végre *Liszt-utca*,¹ 1875 óta *Liszt-Ferencz-utca*.

Ludoviczeum-utca; 1906 óta *Semmelweis-utca*.

Magdolna-utca.

Mária-utca; előbb *Csatorna-utca*.

Mátyás-tér; előbb *Tavaszmező-tér*, később *Mátyás-király-tér*, végre *Mátyás-tér*.

Múzeum-utca; 1829-ben még névtelen.

Nagyfuvaros-utca; kezdetben *Kórház-utca*, később *Nagy kórház-utca*, még később *Fuvaros-utca*, azután *Nagyfuvaros-utca*, 1875 óta *Stáhly-utca*.

Nagy stáció-utca; kezdetben két szakaszra felosztva a templomig terjedő szakasz volt a *Stáció-utca*, a templom és kalvária közti szakasz a *Kőbányai-utca*, később lett *Nagy stáció-utca* és *Külső stáció-utca*, végre 1891-ben egész hosszában *Baross-utca*.

Nagytemplom-utca; előbb *Verderber-utca*, magyarosítva *Elrontó-utca*, később *Rontó-utca*, 1844 után *Egyház-utca*, az ötvenes években *Nagytemplom-utca*. Mint *Verderber-utczához* tartozott a *Kis-templom-utca* is.

Nap-utca.

Német-utca.

¹ A „Liszt” nevet az utca valószínűen a katonai lisztraktártól kapta, de a „Pék”, illetve „Sütő” név is innen származhatott, a menyinyiben a lisztraktár mellett egy sütőház is lehetett. A XVIII. század végén egy ideig a katonai lisztraktár a városi szegények házában volt.

Orczy-utca; ma *Illés-utca*. Ezen utcára nézve lásd az utóbbi utca alatt mondottakat.

Óriás-utca.

Országút; mint közös utat lásd a belvárosi utcák közt. *Őr-utca*; kezdetben *Bakter-utca*, később *Vigyzó-utca* és *Strázsa-utca*, végre *Őr-utca*.

Örmvölgy-utca; előbb *Ó-utca*.

Ősz-utca; 1887 óta *Szentkirályi-utca*.

Ötpacsirta-utca; nevét 1787 körül az „*Öt pacsirtához*” nevű kocsmá után kapta, 1875 óta *Eszterházy-utca*. *Eszterházy-utca*.

Pontykő-utca; 1805 körül *Karpfensteingasse*, magyarosítva *Pontykő-utca*, 1820 körül *Steinkarpfengasse*, vagyis *Kőponty-utca*, nemsokára ismét *Karpfenstein- és Pontykő-utca*, 1875 után csupán *Karpfenstein-utca*.¹ *Karacsony Sándor-utca*.

Prater-utca; előbb *Ligetkert-utca* = *Augartengasse*.²

Rákóczi-tér; 1870 előtt *Borjú-tér*.

Rigó-utca; előbb *Iskola-utca*.

Rongyos-lámpás; egy üres terület a negyvenes években, mely a vidékről jött parasztkocsiknak csekély helypénz fizetése mellett férőhelyül szolgált s volt az *Országúton* a *műgyetem és Sándor-utca* közt.

Salétrom-utca. Neve 1803-ban fordul elő először.

¹ A *Karpfenstein-utczára* vonatkozólag lásd a IV. fejezetben mondottakat.

² A *Prater-utca* épp úgy, mint a *Tömő-utca* egy *Térjmeg-utca* (*Sackgasse*) volt, melyeknek folytatását a *Festetich-féle* kert szakította meg. A *Práter- és Tömő-utca* folytatását a *Festetich-féle* kerten át 1835—1838 közt nyitották meg; az itteni területet beépítették, a kert egy része ajándékképen a *József-fiárvaház* birtokába jutott, a fennmaradt rész a mai *Füvészkert*. Úgy az előbbi *Ligetkert-utczának*, mint pedig a mai *Práter-utczának* nevet a *Festetich-féle* kert adott.

Sándor-főherceg-utca; először *Városmajor-utca*, egy ideig *Major-utca*, mely neveket a városnak a Szent-Rókus-kórház mögött volt majorjától kapta, később két szakaszra felosztva, a Múzeum kertje mentén elvonuló szakaszt 1815 körül Sándor báró majorja után *Sándor-báró-utczá*-nak nevezték, a külső rész megtartotta nevét, míg végre mind a két szakaszt a negyvenes évektől fogva *Főherceg-Sándor-utczá*-nak nevezik.

Sárkány-utca; előbb *Ifjú-utca*.

Sertéskereskedő-utca; előbb *Baromvásár-utca* és *Sertés-vásár-utca*, később *Hentes-utca*, 1875 óta *Népszínház-utca*.

Sörfőző-utca; előbb az itt volt állatorvosi intézet után ezen utcára az *Állatorvos-utca* és *Baromorvos-utca* név háromlott át, 1875-ben lett *Nagykörút-utca*, 1876 óta *József-körút*.

Széna- és Sertéskereskedő-tér; közös tér a Belvárossal és Ferenczvárossal, lásd Belváros alatt.

Szöllőhegy-utca; 1879 óta *Madách-utca*.

Szűz-utca; előbb *Szűz-leány-utca*, a „Szűz leányhoz” nevű szatócsüzlet után elnevezve.

Tavaszmező-utca; 1786-ban *Tavaszh-utca*, ezen névnek egy más utcára történt átvitele után lett *Tavaszmező-utca*, mind a két nevet a Frühlingsfeld nevű dűlő adta, 1879 óta *Szerdahelyi-utca*.

Teleki-tér; 1870 előtt névtelen és szabálytalan terület.

Temető-út; 1875 óta *Köztemető-út*.

Temető-utca; 1875 óta *Dugonics-utca*.

Templom-tér; később *Egyház-tér*, 1875 óta *Mária-Terézia-tér*.

Tömő-utca.

Új vásár-tér; 1838-ban *Lóvásár-tér*, később *Gabonavásár-tér* és *Széna-piacz*, még később *Nagy vásár-tér*, *Parasztvásár-tér* és *Új vásár-tér*, 1903 óta *Tisza-Kálmán-tér*.

Üllői-út; 1775 körül sőt 1840 körül is *Szolnoki-út*.

Vas-utca.

Védgát-utca; 1875 óta az Árokvonat-utczával együtt *Orczy-út*.

Víg-utca; körülbelül 1786 óta.

Zerge-utca; 1830 körül a „*Zergé-hez*“ nevű kocsmától kapta nevét. Egy ideig *Kőszáli zerge-utczá*-nak is nevezték, míg végre a *Zerge-utca* név jutott érvényre. A „*Zergé-hez*“ nevű ház Schumayer György kórházi gondviselő birtokába jutott, kitől sikkasztás elkövetése után Pest városa a házat lefoglalván, birtokba vette s itt kisebb majorját berendezte, később pedig a nagy telek egy részén a reáliskolát felépítette. A „*Zerge*“ nevű ház illetve telke a Sándor-utczáig terjedve sarok telek volt, s a feldarabolás után ezen nagy telekből tíz telek került ki. Az utca 1902 óta *Horánszky-utca* nevet viseli.

Zsák-utca; 1875 óta *Hunyady-utca*.

5. Ferenczvárosban.

Alsó Dunasor; 1778 után *Duna-út*, később *Alsó Duna-sor*, 1875 után *Sóház-utca* és *Csepel-rakpart*; ezen a Fővám-tértől a Boráros-térig terjedett *Csepel-rakpart* 1901 óta a *Közraktár-utca* nevet viseli s *Csepel-rakpart*-nak az összekötő vasúttól a határig terjedő Dunapartot nevezik.

Angyal-utca; előbb *Német-utca*, de *Angyal-utca* volt egy ideig azon utca is, a hol az „*Angyal-hoz*“ nevű patikát megnyitották.

Bőrgyár-utca; ezen 1871-ben nyitott utcát a lakosság *Birky-utczá*-nak nevezte, hivatalosan 1875-ben az Első magyar bőr-gyár épület után *Bőrgyár-utczá*-ra keresztelték, 1879 óta *Bakács-utca*.

Csillag-utca; körülbelül 1790 óta.

Fa-tér és *Alsó fa-tér*; 1875 óta *Boráros-tér*.¹

Ferencz-tér.

Ferencz-utca; előbb *Tavaszi-utca*.

Fő-utca; 1874 után *Nagyfő-utca*, 1879 óta két szakaszra felosztva *Ranolder-utca* és *Tompai-utca*.

Gyep-utca; előbb *Pázsit- és Rét-utca*, még előbb *Páva-utca*.

Három pipa-utca; 1875 óta *Pipa-utca*. Ezen utcának az Üllői-út és Soroksári-utca közti szakaszát 1848-ban *Károly-utczá*-nak nevezték.

Imre-utca.

Ipar-utca.

István-utca; 1875 óta *Czuczor-utca*.

Két nyúl-utca; kezdetben *Belgrádi-utca*, 1795 körül Hilf Móricz-Bálint pesti bíró és polgármester birtokában volt „*Két nyúlhoz*“ nevű kocsmá után *Két nyúl-utca* 1875-ben a jelző elhagyásával *Nyúl-utca*, 1885 óta *Lónyay-utca*.

Két oroszlán-utca; nevét a hasonló nevű kocsmától kapta, 1875 óta *Oroszlán-utca*.

Kinizsi-utca; 1871 előtt *Tehén-utca*.

Kis Flórián-utca; 1875 óta *Vendel-utca*.

Kis fő-utca; 1875 óta *Knezits-utca*.

¹ Nem mint sokan hiszik, a bornak itteni árulásától kapta a nevét, mert ebben az esetben nem Boráros, hanem Borárús volna a neve. A teret Boráros János pesti bíró nevére nevezték el. Lehet, hogy a kereszteleléssel megbízott tisztviselő előtt a bor árulása lebegett szeme előtt, s azért választotta a rokonértelmű Boráros nevet erre a térre. Boráros külföldben saját házában a Régi posta-utczában lakott s helyesebb lett volna ezt az utcát elnevezni.

Kis pipa-utca; előbb *Zsák-utca*, később *Dohány-utca*,
aztán *Kis pipa-utca*, 1875 óta *Pipa-utca*.

Köztelek-utca.

Liliom-utca; 1810 körül *Magyar-utca*.

Malom-utca; a körút kiépítése után 1875 óta *Ferencz-körút*.

Márton-utca.

Mátyás-utca; 1860 körül *Szemét-utca*.

Mészáros-utca; közös a Belvárossal, lásd a Belváros ut-
czái között.

Nagy Flórián-utca; kezdetben *Flórián-utca*, később *Nagy*
Flórián-utca, 1875 óta *Tűzoltó-utca*.

Páva-utca; előbb *Szarka-utca*.

Pipa-utca; előbb három szakaszra felosztva volt *Három*
pipa-utca, *Kis pipa-utca* és *Pipa-utca*, 1875 óta
mind a három szakasz jelző nélkül *Pipa-utca*.

Rákos-utca; előbb *Kakas-utca*.

Remete-utca.

Só-tér; 1875 óta *Fővám-tér*.

Soroksári-út.

Soroksári-utca; 1776-ban *Soroksári-út*, 1777-ben *Haraszti-
út*, 1782-ben *Ócsai-út*, 1784-ben *Kecskeméti-út*,
végre *Soroksári-utca*.

Széna-tér; mint közös teret lásd a belvárosi utcák és
terek közt.

Szvetenay-utca; nevét Szvetenay Márton telek- és ház-
birtokos után kapta, kinek házáat Pest városa
kaszárnya céljaira bérben birta.

Temető-utca; 1875 óta *Mester-utca*.¹

Templom-tér; később *Nándor-tér*, azután ismét *Templom-
tér*, 1875 óta *Bakács-tér*.

Üllői-út; közös a Józsefvárossal, lásd Józsefváros alatt.

¹ Ezt az utcát kezdetben németül *Gottesackergasse*-nek
nevezték, később pedig *Friedhofgasse* lett.

Viola-utca; 1815 körül *Kertész-utca*, később *Rózsa-utca*
a „*Három rózsához*“ nevű kocsmá után, 1839-
ben *Ibolya-utca*, végre *Viola-utca*,
Virág-utca; 1875 óta *Bokréta-utca*.

6. Kőbányán.

Batthyány-utca; 1875 óta *Állomás-utca*.
Belső jáászberényi-út.
Fehér-út.
Gyömrői-út.
Kápolna-tér.
Kápolna-utca.
Kőbányai-út; közös a Józsefvárossal.
Külső jáászberényi-út.
Maglódi-út.
Óhegyi-út.
Templom-tér; 1875-ben *Bánya-tér*, 1899 óta *Szent-László-tér*.
Újhegyi-út.
Úri-utca; 1875 óta *Füzér-utca*.

Országos Széchényi Könyvtár

II. Budán.¹

1. A Várban.

Bástya-utca; 1714-ben *Kéményseprő-utca*, később *Bástya-utca*, 1879 óta *Kaszinó-utca*, illetve a névtábla szerint *Casino-utca*.

¹ Buda utcái közül azok, a melyekben mint rövid utcákban illetve közökben a házak háttal egymás mellé építve, sem kapúval nem bírnak sem számozva nem voltak, a testvérvárosok egyesítése előtt, bár 1695-ben el voltak keresztelve, névtelenekké váltak. Ezen utcák, hogy a fenti névsorból ki ne maradjanak, régi nevük alatt vannak felsorolva. Ily feledékenységre merült utcanevek a várbeli *Dama-utca*, a *Kollegium-utca*, a *Kolostor-utca* és a vizivárosi *Sebész-utca* stb.

Bécsi kapu-tér; 1322-ben *Szombat-piacz*, 1695-ben *Bécsi-tér*, 1720 után *Bécsi kapu-tér*.¹

Bécsi kapu-utca; 1384-ben *Szent-Miklós-utca*, a török korszak alatt valószínűen *Zsidó-utca*, 1695-ben *Zsidó-utca*, 1714-ben *József-utca* a közeli Szent-József-bástya (St. Joseph Pastein) után elnevezve, 1721-ben *Bécsi kapu-utca*, 1836-ban *Halottak-utca*, mert a Vár minden halottját ezen utcán át vitték ki a temetőbe, 1840 után *Bécsi kapu-utca*, 1848-ban *Kossuth-utca*, 1849-ben *Bécsi kapu-utca*, 1875 óta *Verbőczy-utca*.

Dama-utca; talán *Őz-* vagy *Dámbak-utca* valószínűen egy hasonló nevű üzlet után elnevezve, 1481-ben *They-utca* (Tej-utca) 1695-ben *Dama-utca*, 1698 után névtelen, 1875 óta *Anna-utca*.

Dísz-tér; 1391-ben *Szent-György-tér*, 1695-ben *Fő-tér*, 1728 után *Dísz-tér*, 1848-ban *István-tér*, 1849-ben ismét *Dísz-tér*.

Fehérvári kapu-utca; 1879 óta *Tábor-utca*.

Fortuna-köz; 1695-ben *Hadergüssel* = *Rongy-* vagy *Perpatvar-utca*.

Fortuna-utca; 1411. évben *Eötvös-utca* (Ötvös-utca), 1695-ben *Bécsi-utca*, mert a Bécsi-térre torkolódott, 1760 után *Mészáros-utca*, a XIX-dik század első évtizedeiben úgy a Fortuna-köz, mint pedig a Fortuna-utca nevét a ma is Fortuna nevet viselő s a főváros tulajdonához tartozó házban volt vendéglőtől és kávéháztól kapta. Ezt a házat Buda városa 1785-ben 14.756 frton vette meg s a vendéglőt éveken át bérlet útján értékesítette.

¹ Haeuffler szerint hajdan Zsidó-tér.

Fő-utca; 1370-ben *Mindszent-utca* és *Nagy-utca*, ellenben a Balta-köz és Szentháromság-utca közti rész 1423-ban *Közép-utca*, 1695-ben *Fő-utca*, később *Városház-utca*, még később ismét *Fő-utca*, 1879 óta *Tárnok-utca*.

György-tér; a török korszak előtt *Szent-Zsigmond-tér*, 1695-ben *Vár-utca*, később *György-tér*, 1875 óta *Szent-György-tér*.

Hackl-köz; 1433-ban *Szük-utca*, 1695-ben *Rövid-utca*, 1698 után névtelen, a múlt század ötvenes éveiben *Borz-utca*, hatvanas években az itt volt Hackl-féle „Baltához = Zum Hackl“ nevű étkező után *Hackl-köz*, 1870 óta *Balta-köz*.

Halász-bástya.

Helyőrségi templom-tér; 1695-ben mint utca *Ferencziek-utcája*, később *Barátok-utcája*. Szabályozás és kiszélesítés után *József-tér*, később *Ferencziek-tere*, 1845 óta *Nándor-tér*.¹

Iskola-tér; 1354-ben *Szent-Miklós-tér*, 1695-ben *Beym grünen Baum* = A zöldfánál tehát *Zöldfa-tér*, később *Iskolaház-tér*, 1855 körül *Tanoda-tér*, aztán *Iskola-tér*.

Iskola-utca; a múlt század ötvenes éveiben *Tanoda-utca*, később ismét *Iskola-utca*, 1879 óta *Ibolya-utca*.

Jezsuita-lépcső.

Kollegium-utca; 1698 után névtelenné vált, 1840 körül *Tanács-utca* a m. kir. kamara tanácskozási terme után, mely a pénzügyminiszteri épület ezen oldalán volt, az utca neve a közhasználatból kiesvén, ennek területét a *Szentháromság-tér*-hez számították, 1879 óta *Pázmány-utca*.

¹ Haeuffler szerint Magdolna-tér és Olasz-tér a törökök előtt.

Kolostor-utca; 1257-ben *Wolmug-* vagyis *Ulving-utca*, 1695-ben *Kolostor-utca*, 1698 után névtelen, 1879 óta *Dárda-utca*.

Kút-utca; 1695-ben *Fiú-utca*, később mint a volt Kút-térre vivő utca kapta a *Kút-utca* nevet, 1879 óta *Kard-utca*. A Kút-tért lásd Országház-utca alatt.

Nándor-bástya.

Nándor-utca; 1440-ben *Evang. Szent-János-utca*, 1695-ben *Vér-utca*, 1843 után *Nándor-utca*. A Vér-utca elnevezésére nézve lásd a 36. lapon mondottakat.

Országház-utca; 1480-ban *Szent-Pál-utca*, 1695-ben *Sütő-utca*, az Országház előtt volt tér pedig *Kút-tér* azon városi kút után elnevezve, mely ma az Országház illetve belügyminiszteri épület udvarában van. 1829-ben szabályozás a tért megszüntette s a szabályozási vonalon túl esett területeket az ottani háztelkekhez csatolták, mindazonáltal, minthogy a háztulajdonosoknak egy-ketteje kivételével a kapott terjedéket be nem kerítették, hanem szabadon hagyták, minél fogva a szabályozás ellenére is a terület valóságban tér maradott, melyet az Országház után *Országház-tér*-nek a volt Sütő-utczát pedig *Országház-utczá*-nak nevezték; az Országház-utca név később kiszorította az Országház-tér nevet sőt az utca folytatásában levő Tavasz-utczát is 1875-ben *Országház-utczá*-ra át keresztelték.

Palota-tér; előbb *Vár-piacz* és *Vár-tér*.

Palota-utca; 1896 óta *Palota-út*.

Sétány; 1875-ben *-Tüzér-bástya*, 1879 óta *Bástya-sétány*.

Szentháromság-tér; 1695-ben *Bey der Saullen* = *Oszlop-tér*, később *Vásártér*, még később *Városház-piacz*, végre 1875-ben *Szentháromság-tér*.¹

Színház-utca; 1440-ben két szakaszra felosztva, az északi rész volt a *Ker. szent-János-utca*, a déli rész a *Szent-György-utca*, a török uralom alatt *Bizanczi-utczának* nevezték, 1695-ben lett *Karmelita-utca*, 1794-ben *Lakatos-utca*, 1800 körül *Színház-utca* a volt Karmelita-kolostorból átalakított és 1788-ban megnyitott színház után elnevezve.

Szük-utca; 1698 után névtelen, 1879 óta *Hajadon-utca*.

Tavaszi-utca; 1875 óta mint az Országház-utca folytatása, *Országház-utca*.

Teleki-utca; 1848 körül *Lauswiese* = Tetves-rét, később *Teleki-utca*, 1875 óta *Lovarda-utca*.

Úri-utca; 1403-ban *Olasz-utca*, 1695-ben *Úri-utca*, 1840 körül *Urak-utczája*, 1848-ban *Batthyány-utca*, 1849 után ismét *Úri-utca*.

Vár-utca; 1394-ben *Zsidó-utca*, vagy *Szent-Zsigmond-utca* és *Régi zsidó-utca*², 1695-ben *Vár-utca*, 1840 körül *Zsigmond-utca*, később *Palota-utca*, aztán ismét *Vár-utca*, 1879 óta *Szent-György-utca*.

Várbeli feljárat; 1875-ben *Felső palota-utca*, 1896 után *Logody-utca*.

Városház-utca; 1440-ben *Német-utca*, 1695-ben *Bey den Fleischbänckhen* = *Mészárszékeknél*, később *Városház-utca*, 1875 óta *Szentháromság-utca*.

¹ Haeuffler szerint hajdan Mária-tér.

² A Zsigmond király uralkodása alatt szerkesztett s úgynevezett *Budai* —, helyesebben azonban *Pesti törvénykönyv* az utcát már Régi zsidó-utczának nevezi, minthogy a zsidók már nem ezt az utcát, hanem a volt Bécsi kapu-utcát látkák.

Vér-utca; 1695-ben *Heusler-utca*, 1698 után névtelen, 1865 körül *Vér-utca*, talán azért, mert a Vérmezőre nyílik, 1875 óta ez is *Szentháromság-utca*.

2. Vizivárosban:

Akácza-utca; előbb *Akác-utca*, 1875 óta *Ostrom-utca*.
Albrecht-út; előbb *Újhíd-utca*, de csak a felső része mint folytatása a *Híd-utczának*, vagyis a mai *Apor-utczának*, 1875 óta *Főherczeg Albrecht-út*.

Bécsi kapu-utca; 1879 óta *Batthyány-utca*.

Bécsi kapu feljárat; 1875 óta *Várfok-utca*.

Bombatér; 1695-ben *Felső vásártér*; a katonai őrház felépítése és az ott felhalmozott bombák után 1820 körül elnevezték *Bomba-térnek*. 1905 óta *Batthyány-tér*.

Csapláros-utca; egy ideig *Korcsmáros-utca*.

Donáti-utca; 1820 körül két szakaszra felosztva az egyik volt a *Donáti-utca*, a másik a *Három korona-utca*, később az utóbbira is átvitték a *Donáti* nevet.

Dunasor; 1879 óta a *Felső Dunasor Margit-rakpart*, az *Alsó Dunasor Várkert-rakpart*.

Élelemtár-tér és Élelmezési raktár-tér; 1879 óta *Pálffy-tér*.

Élelemtár-utca és Élelmezési raktár-utca; előbb *Csatorna-utca*, 1879 óta *Pálffy-utca*.

Fazekas-tér; 1695-ben *Alsó vásártér*, később *Cserép-tér* és *Fazekas-tér*, 1903 óta *Szilágyi-Dezső-tér*.

Fazekas-utca; 1695-ben *Száraz-utca*, később *Fazekas-utca*.

Fekete medve-utca; 1879 óta *Medve-utca*.

Felső országút; 1875-ben *Országút*, 1879 óta *Margit-körút*.

Fő-utca; 1695-ben *Országút*, később *Duna-utca*, végre *Fő-utca*, a Lánczhídon alúli szakasz ellenben *Széchenyi-utca*, 1875 óta egész hosszában *Fő-utca*.

Futó-utca; előbb *Zajos-utca*, 1875 óta *Erőd-utca*.

Gyorskocsi-utca; 1695-ben *Sáncz-utca*, 1836 körül *Delizsánsz-utca*, 1845 körül *Posta-utca* és *Postakocsi-utca*, végre *Gyorskocsi-utca*.

Halásztér; 1695-ben *Hal-piacz*, 1879 óta *Halászt-utca*.

Harminczad-utca; 1695-ben két szakaszra felosztva *Vám-utca* és *Hajó-utca*, később mind a két szakasz *Harminczad-utca*, 1875 óta *Vám-utca*.

Három kapás-utca; 1695-ben *Kertész-utca*, azután *Temető-utca*, később *Három kapás-utca*. 1875 óta *Kapás-utca*.

Három korona-utca; a Légrády-féle 1871—1872-diki Adressen-Kalender nevezi így s a Donáti-utca egy szakaszát érti alatta, a hol t. i. a „*Három koronához*“ nevű ház állott. Az Adressen-Kalendernek még is annyiban van igaza, hogy a Donáti-utca egy részét csakugyan így nevezték, de nem 1872-ben, hanem 1820-ban. Az utca különben a Három korona név mellett a *Tükör-utca* nevet is viselte.

Három nyúl-utca; 1411-ben *Mészáros-utca*, 1695-ben *Sár-utca*, a „*Három nyúlhoz*“ nevű kocsmá s későbbi kaszárnya után *Három nyúl-utca*, vagy *Kaszárnya-utca*, 1875 óta *Vitéz-utca*.

Három szerecsen-utca; 1695-ben *Alsó rácz-utca*, később *Három szerecsen-utca*, 1875 óta *Batthyány-utca*.

Hattyú-utca; 1529-ben *Szent-Péter-utca*, a XVIII-dik század második fele óta *Hattyú-utca*.

Hid-utca; 1879 óta *Apor-utca*.

Horvát-utca; 1695-ben *Száraz-utca*.

Ilona-utca.

Iskola-lépcső.

Iskola-utca; 1695-ben ez is *Sáncz-utca*, később *Deli-sáncz-utca*, még később *Iskola-utca*, aztán *Ó-iskola-utca*, végre ismét *Iskola-utca*.

Ispotály-utca; előbb *Hospitál-utca*, 1879 óta *Ápolda-utca*.

Jakab-lépcső; 1879 óta *Jezsuita-lépcső* t. i. az Albrecht-út és fedett Jezsuita-lépcső közti fedetlen lépcső; az itt megszüntetett Jakab nevet átvitték egy tabáni lépcsőre.

János-utca; előbb *Szent-János-utca*, 1875 óta *Szegényház-utca*.

Jégverem-utca; 1695-ben *Ló-ösvény*, később *Jégverem-utca*.

Kacsa-utca; 1695-ben *Fürdő-utca*, később *Kacsa-utca*.

Kapuczinus-utca; egy ideig *Barát-utca*.

Kigyó-utca; 1875 óta *Szalag-utca*.

Királyhegy-utca; 1837 körül *Királydomb-utca*.

Kis medve-utca; 1853 előtt ez is *Fekete medve-utca*, 1879 óta *Medve-utca*.

Kórház-utca; 1695-ben *Horvát-utca*, később *Kóroda-utca*, aztán *Kórház-utca*, 1875 óta *Ganz-utca*.

Kőfaragó-utca; később *Schwarczel-utca*, 1879 óta *Kagyló-utca*.

Kötélgyártó-utca; később *Molnár-utca*, 1879 óta *Franklin-utca* és *Ilona-lépcső*.

Lánczhid előtti tér; 1875 után *Lánczhid-tér*. *Clotk Adam tér*
Linczi-utca; 1879 óta *Linczi-lépcső*.

Lónyay-lépcső; 1695 után a *Ló-ösvény* felső szakasza, később névtelen, aztán a *Jégverem-utca* folytatása, a lépcső kiépítése után 1873 óta *Lónyay-lépcső*.

Mária-tér; 1695-ben az *Alsó rácz-utca* egy szakasza, 1826 körül *Három balta-tér*, 1826 után *Mária-tér*, 1875 óta *Irma-tér*.

Mátyás-tér; 1695-ben *Kapuczinus-tér*, később *Mátyás-tér*, 1875 óta *Corvin-tér*.

Molnár-utca; 1875 óta *Málna-utca*.

Nagy medve-utca; 1695-ben *Olajfahegy-utca*, később *Nagy medve-utca*, ellenben a „Fácánhoz“ nevű vendéglő előtti szakasz egy ideig *Fácán-utca*, 1879 óta *Medve-utca*.

Ó-fő-utca; egy része előbb *Fa-tér*, 1875 óta *Török-utca*.

Öntőház-utca; előbb *Várkert-utca*.

Ötpacsirta-utca; 1695-ben *Felső rácz-utca*, 1875 óta *Csalogány-utca*.

Pala-utca; 1695-ben *Vizi-utca*.

Patak-utca; ezen utca megszűnt, a mennyiben a főváros ezen utcát 1891-ben a Ganz-féle társaságnak villanytelepe kibővítésére eladta.

Plébánia-utca; 1695-ben *Zsidó-utca*.

Ponty-utca; 1695-ben két szakaszra volt felosztva, az egyik rész volt a *Halász-utca*, a másik *Kút-köz*, később mind a két szakasz *Csuka-utca*-ra változott, végre *Ponty-utca* lett.

Sebész-utca; 1695-diki név, 1698 után névtelenné vált, 1879 óta *Székely-utca*.

Széchenyi-utca; 1695-ben *Ország-út*, később *Fő-utca*, 1861 után *Széchenyi-utca*, 1879 óta *Lánczhíd-utca*.

Széna-tér.

Toldy-Ferencz-utca; 1873 előtt *Új-utca*.

Vérmezőhöz vezető-út; 1879 óta *Vérmező-út*.

Vizikapú-utca; később *Hajós-utca*, 1875 óta *Csónak-utca*.

Wegerer-utca; 1879 óta *Vándor-utca*.

3. Krisztinavárosban:

Alkotás-tér; a déli vaspálya indító háza előtt az Alkotás-utca és Krisztina-utca találkozási pontját nevezték így, ma ez is *Alkotás-utca*. Ugyanazonos a régi Krisztina-térrel.

Alkotás-utca; előbb *Teremtés-utca*.

Árok-utca; be van építve.

Barátság-sikátor; 1848-diki elnevezés, később névtelen, 1879 óta *Sarló-utca*.

Bécsi kapufeljárat; közös a Vizivárossal, lásd Viziváros alatt.

Budagyőri-út; 1879 óta *Győri-út*.

Fehérvári kapuhoz vezető út; 1879 óta *Tábor-utca*, közös a Várral.

Fő-utca; 1828-ban *Új-utca*, később *Fő-utca*, 1875 óta *Attila-utca*.

Gyár-utca; 1875 óta *Pálya-utca*.

Győző-utca.

Hársfa-utca; egy ideig *Schwarczer-utca*, mert Schwarczer dr. nyitotta meg intézete mentén, 1875 óta *Hárs-köz*.

Iskola-utca; 1875 óta *Krisztina-utca*.

János-tér; előbb *Templomszobor-utca*, 1879 óta *Szent-János-tér*.

János-utca; előbb *Templom-utca*, 1879 óta *Szent-János-utca*.

Kékgolyó-utca.

Kertész-utca; egy ideig *Kerti-út*, 1875 óta *Logody-utca*, 1879 óta *Logody-utca* az egyik s *Mátray-utca* a másik rész.¹

¹ Az utca új nevének megállapításánál alapul szolgált előterjesztésben Logodi-utca van említve, a végrehajtást elrendelő tanácsi határozatba azonban a Logody név jutott; melyik most a helyes? — Rózsa Péter akkori jegyzőnek, mint a III. ügyosztály

Koronaőr-utca.

Kőműves-utca.

Krisztina-tér; 1879 óta Alkotás-utca.

Külső gyár-utca; 1875 óta Mozdony-utca.

Laszlovszky-tér; ezt a nevet a Laszlovszky-major előtti terület viselte, ma Zugligeti-út.

Lovag-utca; 1879 óta Lovas-út.

Márvány-utca.

Mészáros-út; 1879 óta Budaörsi-út.

Molnár-utca; 1875 óta Karácsonyi-utca.

Nap-utca; 1875 óta Naphegy-utca.

Retek-utca; Várfoke-utczától Attila-utczáig, ma Vérmező-út; közös az Országúttal.

Svábhegy-utca; egy régi utca, mely 1873-ban már nem volt meg, a déli vasút indító-házának felépítése alkalmával tűnt el.

Szent-Gellérthegy-utca; 1875 óta Gellérthegy-utca.

Szőlőhegy-utca; 1880 óta Lisznyay-utca.

Temető-utca; 1875 óta Mészáros-utca.

Templom-tér; 1879 óta Krisztina-tér.

Templomtér-utca; 1879 óta Roham-utca.

Városmajor-utca.

Vérmező-utca; 1879 óta Mikó-utca.

Vörös-lépcső; 1879 óta Gránit-lépcső.

Zerge-lépcső.

4. Ráczvárosban.

Abrons-utca.

Ács-utca.

előadójának szeme előtt az átkeresztelésnél a Rókus-utca táján volt hajdani Logod helység lebegett s az előterjesztés értelmében a helyes név Logodi-utca lett volna, így azonban a becsúszott hiba következtében Logody Simonra, a II. Lajos idejében élt magyar vitézre kell gondolnunk.

Alsó Dunasor; 1865 előtt *Áttelepedési-sor* és *Átkelési-sor*, később *Alsó Dunasor*, 1879 óta *Gellért-rakpart*.

Alsó Szent Gellérthegy-utcza; 1879 óta *Alsó hegy-utcza*.
Alsó várbeli feljárat; 1875-ben *Palota-utcza*, 1879 óta *Apród-utcza*.

Aranykacsa-utcza.

Aranykakas-utcza.

Aranykéz-utcza vagy *Kecskehegy-utcza*; 1875 óta *Szarvas-utcza*.

Árok-utcza.¹

Árpás-utcza; 1879 óta *Varga-utcza*.

Attila-utcza.

Dunasor; 1828-ban *Hosszúsor-utcza*, később *Dunasor*, 1879 óta *Várkert-rakpart*.

Egyiptomba menekülés-út (Flucht nach Egypten-Strasse) név alatt a Budaeörsi-útnak a Kis Gellérthegy és a Vámház közti részt ismerték, a hol egy, az Egyiptomba menekülést ábrázoló kép volt felfüggesztve; ma ez is *Budaeörsi-út*.

Fehérsas-tér; 1874-ig *Kraker-tér*-nek is nevezték.

Fehérsas-utcza; 1879-óta *Czipő-utcza*.

Fehérvári-út.

Felső Szent Gellérthegy-utcza; 1860 előtt *Felsőhegy-utcza*, 1860 után *Felsővár-utcza*, azután *Felső Szent Gellérthegy-utcza*, 1879 óta *Felsőhegy-utcza*.

Ferencz-tér; 1837 előtt *Fa- és Gabona-piacz*, később *Tömő-tér* és *Ferencz-tér*, 1875 óta *Bocskay-tér*.

Flórián-utcza; előbb *Fazekas-utcza*, 1875 óta *Szikla-utcza*.

¹ A „Budapest főváros dunajobbparti részének helyrajzi és az új és régi házszámok mutatókönyve“ a régi állapot szerint az Árok-utczát névtelennek mondja, a Légrády-féle 1870. térkép Benach-utczának nevezi. E név érthetetlen, talán sajtóhiba.

Fő-utca; a negyvenes években *Alhéviz-utca*,¹ 1852 után ismét *Fő-utca*, 1879 óta *Döbrentey-utca*.

Gellérthegy-utca; 1875-ben *Tabáni-utca*, 1879 óta *Czakó-utca*.

Hegy-utca; 1879 óta *Alsó hegy-utca*.

Holdvilág-utca; 1879 óta *Harkály-, Holdvilág- és Hullám-utca*.

Horgony-utca; 1840 körül *Aranyhorgony-utca*.

Hosszú-utca; 1840-ben *Hosszúsor-utca*, 1879 óta *Hadnagy-utca*.

Hölgy-utca.

Iskola-utca; 1875 óta *Görög-utca*.

Ív-utca.

Kereszt-tér vagy *Köteles-tér*; előbb *Régi temető-tér*.

Kereszt-utca.

Kertész-utca és Kerti-út; mint közös utcát lásd Krisztinaváros alatt.

Keskeny-utca; 1880 óta *Görög-köz*.

Kis-utca; 1879 óta *Eper-utca*.

Kőműves-utca.

Kör-utca; 1879 óta *Kör- és Kánya-utca*.

Közép Szent-Gellérthegy-utca; 1879 óta *Bognár-utca*.

Nádor-tér; először *Híd-tér*, *Régi híd-tér*, később *Rudasfürdő-tér*, 1879 óta térbeli jellege megszűnván a *Várkert-rakpart*-hoz tartozik és ennek nevét viseli.

Nap-utca; 1875 óta *Naphegy-utca*, közös utca a Krisztinavárossal.

Nyár-utca; 1875 óta *Domb-utca*.

Ó-Promontori-út; 1875 után *Promontori-út*, illetve 1903 óta *Budafoki-út*.

¹ Palugyai szerint ezen név 1852-ben a házakon még olvasható volt, valószínűen ez is 1848-diki elnevezés.

Ősz-utca; 1879 óta *Orbán-utca*.

Promontori-út; 1903 óta *Budafoki-út*.

Rózsa-utca; 1702 után *Csatorna-utca*, később *Rózsa-utca*, 1875 óta *Kökény-utca*.

Sas-utca; 1879 óta *Fehér sas-utca*.

Schrecker-utca; Személynév? — lehet, mert ily nevű család volt Budán, de lehetséges, hogy a közeli czitadella olykor elsütött ágyúinak dörgése volt ijesztő hatással az utca lakóira, mely esetben, minthogy magyar neve ismeretlen — Ijesztő-utczára volna magyarosítható, előbb *Sáncz-utca* volt, 1879 óta *Orom-utca*.

Stáció-utca; 1861-ben *Gellérthegyre vivő szekér-út*, 1875 óta *Sáncz-utca*.

Szarvas-tér.

Templom-tér; 1836-ban *Heti vásár-tér*, később *Templom-tér*, 1879-ben *Egyház-tér*, 1880 óta *Döbrentey-tér*.

Templom-utca; 1875-ben *Palota-utca*, 1890 óta *Attila-körút*.

Üveges-utca; 1879 óta az egyik rész *Üveges-utca*, a másik rész *Üveges-köz*.

Vár-lépcső; 1879 óta *Sándor-lépcső*.

Várbeli feljárat; 1875-ben *Felső palota-utca*, 1896 óta *Lógody-utca*, közös a Várral.

Virág-utca; 1880 óta *Virág-Benedek-utca*.

Zsák-utca.

5. Országúton:

Alsó rózsahegy-utca; 1879 óta *Bimbó-utca*.

Budakeszi-út.

Doktor- és Orvos-utca; 1879 óta *Tudor-utca*.

Élelmitár-tér; 1836-ban *Király-tér*, 1879 óta *Pálffy-tér*.
Közös a Vizivárossal.

Élelmitár-utca; közös a Vizivárossal, lásd Viziváros alatt.

Fekete sas-utca; 1879 óta *Pálffy-utca*.

Felső fő-utca; előbb *Bécsi-út*, 1879 óta *Zsigmond-utca*.

Felső országút; 1875-ben *Országút*, 1879 óta *Margit-körút*.
Közös a *Vizivárossal*.

Háromszív-utca és Szív-utca; 1875 óta *Tégla-utca*.

József-utca; 1875 óta *Margit-utca*.

Királyhegy-utca; mint közös utczát lásd a vizivárosi utczák alatt.

Kis cziitera-utca; előbb *Kis ács-utca*, 1879 óta *Henger-utca*.

Kis Rókus-utca.

Kút-utca.

Lauswiese = *Tetves-rét*. 1900 óta *Marczibányi-tér*, előbb *Marczibányi-rét*-nek is nevezték.

Mecset-utca; előbb *Kereszt-utca* vagyis *Kreutzgasse* a Szent-kereszt-kápolna után elnevezve, idővel németül *Zwerchgasse*-ra változtatták és *Zwerg*-re gondolva helytelen fordítással *Törpe-utczá*-nak nevezték; mai nevét az itt levő török mecsettől kapta.

Nagy Rókus-utca; 1905 óta *Lövőház-utca*.

Niedermayer-utca.

Ó fő-utca; először *Ország-út*, később *Régi ország-út*, aztán *Fő-utca*, utánna *Ó fő-utca*, 1875 óta *Török-utca*.

Petrezselyem-utca.

Primás-utca; előbb *Püspök-utca* = *Bischoffgasse* ma: *Margit-körút*.

Retek-utca; közös a *Vizivárossal* és *Krisztinavárossal*, lásd: *Viziváros* alatt.

Rózsahegy-utca; 1836-ban *Kedv- és Öröm-utca*; a *Lust-hügel* után *Lustgasse*, később *Rózsadomb-utca*, végre *Rózsahegy-utca*.

Stáció-utca; 1836-ban *Ferencz-utca*, később *Stáció-utca*, 1875-ben *Kápolna-utca*, 1879 óta *Zárda-utca*.

Szél-utca; először *Kőbánya-utca*, később *Kalvária-utca*, aztán *Szél-utca*, 1879 után *Zivatar-utca*.

Széna-tér; közös a Vizivárossal.

Tavaszi-utca; 1879 óta *Sármány-utca*.

Tetves-rét, lásd: Lauswiese.

Vermezőhöz vezető-út; közös a Vizivárossal és a Krisztinavárossal.

Zöldfa-utca; előbb *Ács-piacz*, 1875 óta *Tölgyfa-utca*.

Zöld oszlop-utca; 1879 óta *Oszlop-utca*.

6. Újlakon:

Bécsi posta-utca; 1874 óta *Bécsi-út*.¹

Dunasor; 1875 óta *Ó-budai-rakpart*.

Fő-tér; a Szépvölgy-utcának a Lajos-utca torkolatánál képződött tér; térbeli jellegének megfosztása után 1879 óta ez is *Lajos-utca*.

Fő-utca; 1865 körül *Óbudai fő-utca*, később *Fő-utca*, 1875-ben *Felső fő-utca*, 1879 óta *Bécsi-út*, *Zsigmond-utca* és *Lajos-utca*; mint *Lajos-utca* közös Ó-Budával.

Iskola-utca; 1875 óta *Szépvölgy-utca*.

Kereszt- és Diófa-utca; 1879 óta *Daru-utca*.

Kilátás-utca; előbb *Fünfhaus* = *Öt ház*.

¹ A legutóbbi napokban „Több budapesti polgár” egy folyamodást nyújtott be a fővárosi tanácshoz, a lipótvárosi Bécsi-utca nevének megváltoztatása iránt. Kérelmüket azzal okolják meg, hogy Bécsben sincs „Budapesti-utca”, tehát Budapesten se legyen „Bécsi-utca”. Ha az illető hatóságok az okadatolás helyességét elismerik s az utca nevét megváltoztatják, akkor ezen oknál fogva az újlaki, illetve óbudai Bécsi-út nevét is meg kell változtatni.

Királyhegy-utca; 1875 óta *Kecske-utca*.
Mátyás-utca; 1880 óta *Ürömi-köz*.
Mátyáshegy-utca; 1875 óta *Szépvölgy-utca*.
Plébánia-köz; 1879 óta *Lelkész-utca*.
Rózsa-utca; 1879 óta *Repkény-utca*.
Szentháromság-tér; előbb *Széna-tér*, 1875-ben *Felső fő-utca*,
 1900 óta *Zsigmond-tér*.
Sziget-utca; 1879 óta *Sajka-utca*.
Szőlőbe vezető-út; 1880 óta *Domonkos-utca*.
Templom-tér; mint tér megszűnt s képződött a *Bécsi-út*,
Lelkész-utca és *Szépvölgy-utca* torkolatától.
Újvilág-utca; előbb *Hosszúsort-utca*, később *Újvilág-utca*,
 1875-ben *Újlaki-utca*, 1879 óta *Ürömi-utca*.
Zöldfa-utca; előbb *Pásztort-utca*, 1875 óta *Bokor-utca*,
 másik része *Csemeté-utca*.
Zöldvölgy-út; ma *Zöldmáli-út*.

7. Ó-Budán.

Akácfa-utca; 1875 óta *Akác-köz*.
Árok-utca; 1880 óta *Ágoston-utca*.
Bécsi posta-út; előbb *Temető-út*, később *Bécsi posta-út*,
 1874 óta *Bécsi-út*.
Dunasor; 1875 óta *Ó-Budai-rakpart*.
Erzsébet-utca; előbb *Kereszt-utca*, később *Erzsébet-utca*,
 1879 óta *Majláth-utca*.
Fazekas-köz; előbb *Fazekas-utca*.
Fecske-utca; 1875 óta *Vöröskereszt-utca*.
Flórián-tér; mint tér 1875 óta megszűnt s az átszelő
Flórián-utca nevet kapta.
Flórián-utca.
Fő-utca; a 18. században *Zsidó-utca*, azután *Fő-utca*,
 1875-ben *Felső fő-utca*, 1879 óta *Lajos-utca*.
Hajó-utca; 1875 óta *Zichy-utca*.

Hajógyár-utca.

Halász-utca; előbb *Hajós-utca*, később *Halász-utca*,
1875 óta *Naszád-utca*.

Igazgató-utca; lásd *Prefektorát-utca*.

Illés-utca; 1879 óta *Jós-utca*.

Iskola-utca; 1875 óta *Tanuló-utca*.

Kaszárnya-utca; előbb *Temlitz* = *Tömlöcz-utca*, 1875 óta
Laktanya-utca.

Kertész-utca; 1879 óta *Kert-utca*.

Királyhegy-utca; az úgynevezett Királyhegyet körülövező
Királyhegy-utcát két szakaszra felosztva 1879
óta *Viador-* és *Határ-utcának* nevezik.

Kisczelli-utca; előbb két szakaszból állott, az egyik volt
a *Kisczelli-utca* vagy *Mária-Czell-utca*, a
másik a *Köteles-* vagy *Kötélgyártó-utca*, 1875
óta mind a két szakasz *Kis czelli-utca*.

Kis kereszt-utca; 1875 óta *Vörös-kereszt-utca*.

Kis korona-utca; előbb *Kis sor-utca*.

Kis Velence-utca; 1879 óta *Velence-utca*.

Kórház-utca; előbb két szakaszból állott, egyik volt a
Kórház-utca; a másik a *Nyár-utca*, 1879 óta
mind a két szakasz *Kórház-utca*.

Korona-tér.

Kő-köz; 1879 óta *Kő-utca*.

Kő-utca; előbb *Am Anger*, 1879 óta *Körte-utca*.

Magazin-tér; 1879 óta *Miklós-tér*.

Magazin-utca; 1879 óta *Raktár-utca*.

Magyar-utca; 1875 óta *Calvin-utca*.

Mező-utca; először *Sáncz-utca*, később *Nagy-* és *Kis*
mező-utca, még később *Mező-utca*, 1879 óta
Föld-utca.

Miklós-utca; 1828-ban *Magyar-utca*, később *Miklós-*
utca.

Mókus-utca.

Molnár-utca; 1875 óta *Serfőző-utca*.

Nagy kereszt-utca; 1875 óta a *Kis kereszt- és Fecske-utczával* együtt *Vörös-kereszt-utca*.

Nagy korona-utca; 1875 óta *Kis korona-utca*.

Nyár-utca; 1875 óta *Kórház-utca*.

Ország-út; 1828-ban *Csordás-út*, 1875 óta *Vörösvári-út*.

Ősz-utca; előbb *Vizi-utca*, később *Vár-utca*, azután *Ősz-utca*, 1875 óta *Solymári-utca*.

Pacsirta-utca; előbb *Új-utca*.

Pacsirtamező-utca.

Pásztor-utca; a Királydombon túl vonuló mai *Határ-utca*.

Percz-utca; előbb *Minuta-utca*.

Prefektorát-utca; mint magyarosított *Igazgató-utca* két szakaszra lett felosztva s egyiket 1875-ben *Nád-utczára*, a másikat *Szentendrei-utczára* keresztelték át.

Rózsa-tér; 1875 óta *Polgár-tér*.

Sörház-utca; 1879 óta *Kulcsár-utca*.

Szél-utca.

Szentendrei-út.

Szentendrei-utca; 1875-ben meghosszabbították a *Prefektorát-utczával*.

Szentháromság-tér; 1875-ben *Felső fő-utca*, 1879 óta *Szentlélek-tér*.

Szentháromság-utca; 1879 óta *Szentlélek-utca*.

Szerecsen-utca; 1875 óta a volt *Hajó-utczával* együtt *Zichy-utca*.

Szőlő-utca; 1879 óta egyik szakasza *Szőlő-utca*, másika *Gyűrű-utca*.

Szőlőhegy-utca; 1875 óta *Szőlőkert-utca*.

Tavas-utca.

Tél-utca.

Temető- és Háromszív-utca; 1828-ban *Templomudvar-utca*, 1875 óta *Kerek-utca*.

Templom-tér; térbeli jellege megszűnván, 1875 óta ez is
Templom-utca.

Templom-utca.

Timár- vagy Tobák-köz; 1875 óta csupán *Timár-utca*.

Uj czelli-utca; 1875 óta *Kis czelli-utca*.

Uri-utca; 1875 óta *Polgár-utca*.

Városház-tér; előbb *Fő-tér*, később *Városház-tér* és *Zöld-tér*, 1875 óta ismét *Fő-tér*.

Vizi-út; a mai Szőlőkert-utcának azon szakasza, mely a
Kisczelli-utca és Föld-utca közt fekszik.

Zsák-utca; 1875 óta *Ék-utca* és *Szőlő-köz*.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

VIII.

MEGJEGYZÉSEK ÉS PÓTLÁSOK.

Az utcaneveket a XIX-dik századból a testvér-városok egyesítéseig leginkább a sajtó alúl kikerült cím-tárak tartották fenn. Ezen címtárak azonban megtévesztésre is alkalmasak. A házjegyzékben felsorolt utcák nem mindig egyeznek a lakjegyzékben felsoroltakkal. A házjegyzékbe az utcaneveket a telekkönyv, a lakjegyzékét a lakók bevallásai szolgáltatották. A lakók egyike magyarul, másika németül írta be lakhelyét, a szerkesztők aztán az átfordítással teljesen kivetköztették a neveket eredetiségéből. Kénye-kedve szerint járt el a Légrády-féle 1871—1872-diki Adressen-Kalender szerkesztője is a magyar utcaneveknek németre történt átfordításával. Az önkényes fordítással, nemkülömben bőven előforduló sajtóhibával egyes utcáknak új nevet adott. Így például nála a *pesti* utcák közül:

Fegyvergyár-utca = *Waffenfabriksgasse* helyett: *Gewehrgasse* és *Gewehrfabriksgasse*.

Képiró-utca = *Mahlergasse* helyett: *Bildermahlergasse*.

Mészáros-utca = *Fleischhackergasse* helyett: *Fleischer-gasse*.

Gyep-utca = *Waasengasse* helyett: *Grässgasse*.

Remete-utca = *Einsiedlergasse* helyett: *Emeriten-gasse* és *Pilgergasse*.

Salétrom-utca = *Salitergasse* helyett: *Salpetergasse*.

Tömő-utca = *Schoppergasse* helyett: *Stamfgasse*.

Türelem-utca = *Friedlichgasse* helyett: *Frieden-gasse*, *Friedsamgasse*, *Geduldgasse* és *Geduldigegasse*.

Virág-utca = *Blumengasse* helyett: *Strausgasse*.
Az átkereszteléssel megelőzte a hatóságot, mert az utcát csakugyan *Bokréta-utczának* nevezik, de csak 1875 óta.

Sajtóhibából származó utczanevek:

Alleegasse: *Altgasse* helyett.

Altebaurgasse; igazi neve kérdéses, talán *Alte Bräuer-gasse*.

Altepestergasse: *Altepostgasse* helyett.

Fellgasse: *Feldgasse* helyett.

Freudengasse: *Freudenthalgasse* helyett.

Frühlingswiesengasse: *Frühlingsfeldgasse* helyett.

Gablenzgasse: *Gablergasse* helyett.

Gärbergasse: *Gärtnergasse* helyett.

Grossplatz: *Grosser Marktplatz* helyett.

Grosse Markt-gasse: *Grosser Marktplatz* helyett.

Hautgasse: *Hauptgasse* helyett.

Kalbgasse: *Kälberplatz* helyett.

Karpfengasse: *Karpfensteingasse* helyett.

Lahmgasse: *Lamm- helyesebben Lämmergasse* helyett.

Londongasse: *Laudongasse* helyett.

Wachgasse: *Wachter- illetve Wächtergasse* helyett.

Wolfgasse: *Wollgasse* helyett.

Ezeket kívül pedig előfordulnak oly utczanevek is, melyek vagy a lakóktól, vagy a Czímtár szerkesztőjétől erednek, a melyeket, minthogy az utcák elnevezése a

hatóságot illeté meg, elfogadni nem lehet. A közönség elkeresztelésének ideje már régen lejárt. Névszerint:

Amerikagasse a kültelken.

Bahnhofgasse a Terézvárosban; valószínűen a Podmaniczky-utca.

Besengasse a kültelken.

Bierhausstrasse a kültelken.

Birkengasse a Józsefvárosban. Talán *Eschengasse*. Az egyik küllömben Nyírfá a másik Kőrisfa.

Engelsfeldgasse a terézvárosi kültelken. Az Angyal-földre vivő út egyike értendő alatta.

Extravillangasse a kültelken.

Frostgasse a kültelken.

Grabenstrasse a kültelken. Talán Árokvonat-utca.

Hausenfanggasse. A Vizafogóra vivő út.

Herminenfeldgasse a kültelken. Herminamező-út.

Schwarzerweg a kültelken.

Schottergasse a Terézvárosban.

Schweitzerfabriksgasse a kültelken.

Schiffergasse a Lipótvárosban.

Steingasse a kültelken.

Steinhauergasse a Ferenczvárosban. A ferenczváros megnevezése sajtó hiba is lehet, mely esetben talán a józsefvárosi Steinmetzgasse értendő.

Stiergasse a kültelken.

Viktoriastrasse a kültelken.

Wassergasse a kültelken.

Végül a *Sándor-utczát*, hol *Alexandergasse*-nek, hol *Baron Sándorgasse*-nek vagy *Erzherzog Alexandergasse*-nek nevezi.

A budai és óbudai lakjegyzékben is találhatók hasonló hibák. Így például:

az óbudai *Kaszárnya-utca* egy részében teret alkot és elnevezi *Commissionplatz*-nak vagyis *Bizottsági-tér*-nek;

az országúti *Fő-utca*, Káptalan-utca, a Császárfürdőtől Ó-Buda felé haladó út Császárfürdő-út;

a tabáni *Am Blocksberg*; Spitzberggasse;

a tabáni *Fő-utcának* alsó vége Bitterquellenstrasse;

a tabáni *Nap-utczából* Napraforgó-utca = Sonnenblumengasse lett;

a tabáni *Promontori-út*, Sachsenfelderstrasse;

a várbeli *Nándor-utczát*, Palatingasse-re fordította;

a várbeli *Színház-utca* alsó végét Hauptwachtgasse-nek nevezi;

a vizivárosi *Új-utca* alsó vége nála Harminczad-hivatali-utca = Dreissigstamtgasse;

a vizivárosi *Eisengasse* alatt valószínűen Eisgrubengasse értendő;

a vizivárosi *Kacsá-utczát* egy helyen Entengasse helyett Steingasse-nek vagy is Kő-utcának nevezi.

Sajtóhibából és önkényes elkereszteléssel megnevezett utcanevek találhatók a korábbi címztárakban is. Az 1842-diki *Ofner und Pesther Wegweiser* alapján a következő utcanevek sorolhatók fel:

Alleegasse, talán ez is Altgasse.

Stephangasse.

Regengasse, talán Renngasse. Regenbogengasse nem lehet, mert józsefvárosi utcának van mondva.

Gumpergasse, talán Jungpfergasse.

Steingasse.

Így vagyunk a tervekkel is. Sajtóhibákkal, helytelen fordításokkal és önkényes elnevezésekkel találkozunk a terveken feltüntetett utcaneveknél is, s minthogy a hibák és önkény szülte nevek mindegyikét helyreigazítani nem lehetett, kénytelenek voltunk ezen nevek egy részét elismerni és a névváltoztatásokat feltüntető fejezetben ezekről is megemlékezni.

A régi, t. i. az 1803, 1815, 1822 és 1827-diki cím-tárak (Adressbuch illetve Wegweiser) zavart és félreértést okozó hibáktól mentesek. Így például az 1815-dikiben előforduló *Stuckergasse* alatt az utcza nevek után kutató a Strickergasse-t fogja érteni. Kifogásolható a *Ráth*-féle 1803-diki Adressbuchban az utcaneveknek fogyatékos felsorolása, a mennyiben az utcák névjegyzékéből kimaradtak oly utcák, melyek a lakjegyzékben előfordulnak. Így például ki van hagyva: a *Salitergasse*, a *Fasslgasse*, a *Brandgasse* stb. Az utcák és terek száma tehát 1803-ban nem mint *Ráth* kimutatja 129 volt, hanem körülbelül 135.

* * *

Az 1874 után elkeresztelt s előbb névtelen utcák közül itt felsoroljuk azokat, melyeket részben beépített és szabályozás, nemkülömben más utcába vagy térbe történt beolvasztás következtében megszüntettek. Név szerint:

- I. ker. *Alma-utcza*. Beépítették.
- „ *Antal-utcza*. Beépítették.
- „ *Bagoly-utcza*. Megszünt, a Szent-Gellért-szobor körül végrehajtott rendezés folytán.
- „ *Bércz-utcza*. Szintén a Szt. Gellért-szobor körüli rendezésnek esett áldozatul.
- „ *Folyondár-utcza*. Beépítették.
- „ *Forrás-köz*. 1902-ben szűnt meg.
- „ *Fürj-utcza*. Megszünt; ennek nevét azonban átvitték egy németvölgyi utcára.
- „ *Harang-utcza*. József főherczeg palotájának esett áldozatul. Be van építve.
- „ *Perényi-utcza*. 1902-ben beolvadt a Szentháromság-térbe.
- „ *Sövény-utcza*. Megszünt. Palota-útba olvadt.

IX. ker. *Markotányos-utca*. Megszűnt. Beolvadt a Mihálkovics-térbe.

X. ker. *Táncsics-utca*. Hungária-körúttá vált.

* * *

Kőrösi J. „*Budapest fővárosa az 1891. évben*“ munkájában előfordul két utca, a melyekről a fővárosi mérnöki hivatal mit sem tud, s helye meg sem állapítható. Ezen utcák: III. ker. *Törpe-utca* és IX. ker. *Tárogató-utca*. Egy Tárogató-út van az I. ker. Kuruczles-dűlőben.

* * *

A fővárosi közmunkák tanácsának „*Budapest székesfőváros utainak, utczáinak és tereinek névjegyzéke*“-ből kimaradt: az I. ker. *Barsi-utca* és a III. ker. *Velence-köz*. Ezen munka 125. lapján pedig a *Bécsi-utca* és *Csillag-utca* közé felveendő a kimaradt és 1873 előtt már meg volt *Béla-utca*.

* * *

Az alábbiakban közöljük az utcák és terek elkeresztelésénél közbejárt üzletek cégneveit. A mit itt nyújtunk, még nem teljes, minthogy csak azon cégnevek vannak felsorolva, melyek biztosan megvoltak állapíthatók, az 1804, 1815, 1827 és 1842-diki cégneveket a Czímtárak, a többi a fővárosi levéltár szolgáltatta. A kimutatásban megnevezzük a cég nevét, az üzleti ágat, az üzlet helyét, nemkülömben az évet, a melyben a cégnevét először feltűnik.

C z é g n e v e	Ü z l e t i á g	Ü z l e t h e l y e		É v
		városrész	utca vagy tér	
Zu den 2 goldenen Löwen	szálló	Ferencváros	Széna-tér	1804
" 2 Hasen	kocsmá	"	Nyúl-utca	1795
" 2 Türken	?	Lipótváros	Szén-tér	1827
" 3 Dachsen	vendéglő	Vár	Borz-utca	1842
" 3 Hackln	kocsmá	Viziváros	Mária-tér	1822
" 3 Hasen	"	"	Nyúl-utca	1801
" 3 Lämmern	"	Terézváros	Váci-út	1801
" 3 Pöllern	"	"	Mozsár-utca	1815
" 3 Rappen	szálló	Lipót	Országút	1815
" 3 Rosen	vegyszerkereskedés	Teréz	Király-utca	1815
" 5 Lerchen	szálló	József	Pacsirta-utca	1787
" die 3 Hauer	vendéglő	Vizi	Kapás-utca	1842
Zum blechern Hut	fűszerkereskedés	Bel	Kalap-utca	1790
" Fasan	vendéglő	Vizi	Medve-utca	1837
" Fassl	városi ház	József	?	1785
" Gensen	kocsmá	"	Zerge-utca	1792
" goldenen Anker	fűszerkereskedés	Tabán	Horgony-utca	1842
" " Dachs	kávéház	Belváros	Borz-utca	1815
" " Kreuz	fűszerkereskedés	Terézváros	Király-utca	1842

C z é g n e v e	Ü z l e t i á g	Ü z l e t h e l y e		É v
		városrész	utca vagy tér	
Zum goldenen Stern	fűszerkereskedés	Lipótváros	Szél-utca	1815
" grossen Kristof	patika	Bel "	Kristóf-tér	1792
" grünen Baum	vendéglő	" "	Zöldfa-utca	1789
" "	kocsm	Újlak	" "	1821
" Garten	vendéglő	Belváros	Zöldkert-utca	1771
" Hackl	"	Vár	Hackl-köz	1863
" Hirschen	kávéház	Tabán	Szarvas-tér	1842
" Jägerhorn	szálló	Belváros	Kishid-utca	1815
" König v. England	fogadó	Terézváros	Király-utca	1792
" Laudon-Hof	szálló	" "	Szerecsen-utca	1827
" schwarzen Adler	?	" "	Fekete sas-utca	1827
" " Rettig	fogadó	Országút	Retek-utca	1856
" Tiger	szálló	Lipótváros	Szél-utca	1827
" wissen Schiff	"	Bel "	Hajó-utca	1690
Zur Fortuna	"	Vár	Fortuna-utca	1795
" goldenen Hand	vendéglő	Belváros	Dunasor	1804
" Krone	kávéház	" "	Váczi-utca	1815
" rothen Rose	papirkereskedés	" "	Rózsa-tér	1804
" Schlange	patika	" "	Kigyó-tér	1788
" wissen Rose	papirkereskedés	" "	Rózsa-tér	1804
" " Taube	posztókereskedés	" "	Városház-tér	1815

A Czímtárakban elő nem forduló, mindazonáltal utcáknak nevet adott üzlet volt a többek közt:

a belvárosi: Zum goldenen Kreuz és Zur Elster;

a ferenczvárosi: Zum Stern és Zur Elster;

a krisztinavárosi: Zum Attila, Zur Schöpfung és Zur blauen Kugel;

a lipótvárosi: Zu die 2 Adler;

az óbudai: Zu den 3 Herzen, Zum Eichhorn, Zur Rose és Zum Akazienbaum;

az országúti: Zu den 3 Herzen, Zum grünen Baum, Zum schwarzen Adler;

a tabáni: Zum goldenen Hahn, Zur goldenen Ente, Zur goldenen Hand;

a terézvárosi: Zu den 2 Herzen, Zum blauen Hahn;

a vizivárosi: Zu den 3 Kronen és Zu den 2 Mohren.

Ezekén kívül pedig lesznek még több oly czégnevek, melyekről csak következtetni lehet, hogy utcáknak nevet adtak; ezek közé tartozik: Zum Götterbaum, Zum Drachen, Zur Jungfrau, Zu die Lustigen, Zur Goldstickerin, Zum Biber, Zur Linde, Zum Nussbaum, Zur goldenen Sonne stb. stb.

IX.

UTAK, UTCZÁK ÉS TEREK MUTATÓJA.

A mutató számai az illető oldalszámokat jelzik. Az utcák, terek német nevei közül a mutatóba csak azok vannak felsorolva, a melyekre hivatkozás történik. Azon német utcanevek tehát, melyek a mutatóban elő nem fordulnak, magyar nevük alatt keresendők.

A

Abroncs-utca, 152
Ács piac, 62, 157
Ács-utca, 152
Aggteleki-utca, 133
Ágoston-utca, 158
Akác-köz, 158
Akác-utca, 128, 147
Akácfa-utca, 128, 147, 158
Akadémia-utca, 124
Alber-utca, 61
Albrecht-út, lásd : Főherczeg
Albrecht-út
Aldunator, lásd : Alsó Dunator
Alexandergasse, 165
Alhévíz-utca, 154
Alkotás-tér, 151
Alkotás-utca, 151, 152
Alkotmány-utca, 127

Állatorvos-utca, 138
Alleegasse, 164, 166
Állomás-út, 142
Alma-utca, 62, 117, 167
Alsó árok-utca, 129
„ bajor-utca, 43, 116
„ bástya-utca, 112
„ Dunator, 113, 118, 124, 139,
153
„ erdősor, 129
„ fatér, 140
„ hegy-utca, 153, 154
„ pálos-utca, 122
„ rác-utca, 40, 148, 150
„ rózsahegy-utca, 155
„ Szt. Gellérthe-utca, 153
„ vámvonal-utca, 133
„ várbeli feljárt, 153
„ vásártér, 38, 147

Altgasse, 132
 Altebaurgasse, 164
 Altepestergasse, 164
 Am Anger, 159
 „ Blocksberg, 166
 „ Platzl, 122
 Amerikagasse, 165
 Andrásy-út, 131
 Angol-utcza, 131
 Angol király-utcza, 131
 Angyal-utcza, 139
 Anna-utcza, 36, 86, 133, 143
 Antal-utcza, 129, 167
 Apfelgasse, 62
 Ápolda-utcza, 149
 Apor-utcza, 148
 Apród-utcza, 153
 Aradi-utcza, 129, 131
 Arany-János-utcza, 126
 Arany horgony-utcza, 154
 „ kacsá-utcza, 153
 „ kakas-utcza, 153
 „ kéz-utcza, 112, 153
 „ kötő-utcza, 117
 „ varró-utcza, 115
 Aréna-út, 129, 133
 Aréna-utcza, 129
 Árok-utcza, 129, 134, 151, 153,
 158
 Árokszél-utcza, 133
 Árokvonal-utcza, 132, 133
 Árpád-utcza, 125
 Árpás-utcza, 153
 Átkelési-sor, 153
 Áttelepítési-sor, 153
 Attila-körút, 155
 Attila-utcza, 125, 151, 153
 Auf dem Neubau, 63
 „ „ neuen Canalgasse, 41
 „ „ Rochusacker, 63
 „ „ Sandhügel, 134

Auf dem Schnepfenstrich ausser
 der St. Rochus Kapelle, 63
 Auf der kais. Preche, 35
 Augartengasse, 137
 Augartenplatz, 135

B

Baadgasse, 38
 Bádógalap-utcza, 116
 Bagoly-utcza, 167
 Bahnhofgasse, 165
 Bajza-utcza, 129
 Bakács-tér, 141
 Bakács-utcza, 140
 Bakter-utcza, 137
 Balta-köz, 144
 Bálvány-utcza, 64, 126
 Bálványok-utcza, 125
 Bánya-tér, 142
 Bárány-utcza, 130
 Barát-utcza, 149
 Barátok-tere, 112
 Barátok utcája, 42, 55, 112, 120,
 144
 Barátság-sikátor, 63, 151
 Barmherzigengasse, 42
 Baromrivos-utcza, 138
 Baromvásár-tér, 129
 Baromvásár-utcza, 138
 Baron Sándorgasse, 59, 165
 Baross-utcza, 136
 Bástyá-sétány, 145
 Bástyá-utcza, 42, 112, 118, 124,
 142
 Báthory-utcza, 125, 126
 Batteriegassl, 37
 Batthyány-tér, 38, 147
 Batthyány-utcza, 40, 61, 64, 142,
 146, 147, 148
 Bayer-utcza, 62
 Bäckengasse, 36

- Bécsi-tér, 37, 143
 Bécsi-út, 41, 156, 157, 158
 Bécsi-utca, 37, 125, 143
 Bécsi kapu-feljárt, 147, 151
 Bécsi kapu-tér, 37, 143
 Bécsi kapu-utca 143, 147
 Bécsi posta-út, 158
 Bécsi posta-utca, 157
 Beim Müllerteich, 63
 Beim Kalvarienberg, 63
 Bejárt a bástyára, 37
 Békés-utca, 133
 Béla-utca, 168
 Belgrádi-utca, 140
 Belső jászberényi-út, 142
 Benach-utca, 153
 Bércz-utca, 167
 Bergstrasse, 41
 Bérkocsi-utca, 133
 Besengasse, 165
 Bey dem Collegio, 36
 „ den Capucinern, 38
 „ den Fleischbäncken, 36, 38, 146
 „ der Säulen, 36, 146
 „ der Wasserkunst, 38
 Beym grünen Baum, 37, 144
 Bezerédy-utca, 133
 Bierhausstrasse, 165
 Bika-utca, 62, 119
 Bildermahlergasse, 163
 Bimbó-utca, 155
 Birkengasse, 165
 Birly-utca, 86, 140
 Bischoffgasse, 156
 Bitterquellenstrasse, 166
 Bizanczi-utca, 29, 146
 Bizottsági-tér, 165
 Bluetgässel, 36
 Blumengasse, 164
 Bocskay-tér, 153
 Bodza-utca, 130
 Bodzafa-utca, 133
 Bognár-utca, 154
 Bokor-utca, 158
 Bokréta-utca, 142
 Bomba-tér, 147
 Boráros-tér, 140
 Borjú-tér, 137
 Borz-utca, 42, 112, 144
 Börgyár-utca, 140
 Brandgasse, 62
 Budaeörsi-út, 152, 153
 Budafoki-út, 154, 155
 Budagyöri-út, 151
 Budai kapu-utca, 43, 114, 117
 Budai kapunál, 117
 Budakeszi-út, 155
 Buebengässl, 36
 Bulcsu-utca, 129
 Buvár-utca, 125
 Buvárharang-utca, 125
 Búza-piacz, 29, 114, 121
- C**
- Calvin-tér, 122
 Calvin-utca, 159
 Capucinergassel, 39
 Carmelitergasse, 37
 Casino-utca, 35, 142
 Commissionsplatz, 165
 Condé-utca, 135
 Conti-utca, 58, 135
 Corvin-tér, 38, 150
 Curia-utca, 43, 116
 Család-utca, 109
 Csalogány-utca, 38, 150
 Csányi-utca, 131
 Csapláros-utca, 147
 Csapó-utca, 28
 Császárfürdő-út, 166
 Csatorna-utca, 136, 147, 155

Csemetec-utca, 158
 Csengery-utca, 129
 Csepel-rakpart, 139
 Cserép-tér, 147
 Csillag-utca, 125, 140
 Csód-utca, 135
 Csokonay-utca, 133
 Csónak-utca, 150
 Csordás-út, 160
 Csömöri-út, 129
 Csuka-utca, 150
 Czakó-utca, 154
 Czeplédi-utca, 28, 116
 Czipő-utca, 153
 Czuczor-utca, 140
 Czukor-utca, 55, 112

D

Dalszínház-utca, 130
 Damagässl, 36
 Dama-utca, 36, 143
 Dámbach-utca, 36, 143
 Damjanich-utca, 129
 Dárda-utca, 145
 Darú-utca, 157
 Dávid-utca, 129
 Deák-utca, 60, 133
 Deák Ferencz-tér, 113, 125
 Deák Ferencz-utca, 113, 125
 Delej-utca, 109
 Delizsáncz-utca, 148, 149
 Dessewffy-utca, 130
 Diófa-utca, 131, 157
 Dísz-tér, 35, 143
 Dob-utca, 130
 Dohány-utca, 129, 141
 Doktor-utca, 155
 Domb-utca, 154
 Domonkos-utca, 41, 158
 Donáti-utca, 147
 Donaugas, 42

Donaugässl, 41, 42
 Dorottya-utca, 54, 125
 Döbrentey-tér, 155
 Döbrentey-utca, 154
 Drei Rappengasse, 74, 126
 Dreissigstamtgasse, 166
 Dugonics-utca, 138
 Duna-köz, 42
 Duna-sor, 147, 153, 157, 158
 Duna-út, 139
 Duna-utca, 41, 42, 43, 44, 113,
 119, 148.
 Dunafürdő-utca, 126

E

Égetőhely-utca, 62
 Egri-út, 130
 Egri-utca, 114
 Egyezség-tér, 63
 Egyetem-tér, 113
 Egyetem-utca, 113, 123
 Egyház-tér, 138, 155
 Egyház-utca, 135
 Egyptomba menekülés-út, 153
 Einfuhrt auf die Wall, 37
 Einsiedlergasse, 164
 Eisengasse, 166
 Ék-utca, 161
 Élelmtár-tér, 147, 155
 Élelmtár-utca, 147, 155
 Élelmezési raktár-tér, 147
 Élelmezési raktár-utca, 147
 Éliás-utca, 134
 Elnök-utca, 109
 Elrontó-utca, 135, 136
 Emeritengasse, 164
 Engegasse, 36
 Engelsfeldgasse, 165
 Eötvös-utca, 129, 143
 Eper-utca, 62, 154
 Epreskert-utca, 129

Erdbeergasse, 62
 Erdélyi-utca, 134, 135
 Erdősor, 129
 Erőd-utca, 148
 Érsek-utca, 133
 Erzherzog Alexandergasse 165
 Erzsébet-tér, 54, 125
 Erzsébet-út, 129
 Erzsébet-utca, 158
 Erzsébet-királyné-út, 129
 Eskü-tér, 116, 119
 Eszterházy-utca, 137
 Evang. Szt. János-utca, 26, 145
 Evang. templom-tér, 113
 Extravillangasse, 165

F

Fa- és gabona-piacz, 153
 Fa-tér, 125, 140, 150
 Fabrika-utca, 129
 Fácán-utca, 150
 Fasslgasse, 62
 Fazekas-köz, 158
 Fazekas-tér, 38, 147
 Fazekas-utca, 40, 147, 153, 158
 Fecske-utca, 134, 158
 Fegyver-tér, 35
 Fegyver-tér a Szt. József-bástya
 mellett, 37
 Fegyvergyár-utca, 128, 163
 Fehér-út, 142
 Fehér hajó-utca, 114
 „ rózsá-tér, 120, 121
 „ sas-tér, 153
 „ sas-utca, 153, 155
 Fehérvári-út, 153
 Fehérvári kapú-utca, 143
 „ kapúhoz vezető-út, 151,
 153
 Fekete medve-utca, 147, 149
 „ sas-utca, 129

Feldscherergässl, 39
 Fellgasse, 164
 Felső árok-utca, 129
 „ árokvonal-utca, 134
 „ bajor-utca, 44, 113, 121
 „ Dunasor, 124, 127
 „ erdősor, 129
 „ fatér, 125
 „ fő-utca, 156, 157, 158, 160
 „ hegy-utca, 153
 „ országút, 147, 156
 „ pálos-utca, 122
 „ palota-utca, 146, 155
 „ plébánia-utca, 41
 „ rácz-utca, 38, 150
 „ Szt. Gellérthegy-utca, 153
 „ vámvonal-utca, 134
 „ vár-utca, 153
 „ vásár-tér, 38, 41, 125, 147
 Fenyvesmadár-utca, 125, 127
 Ferencz-körút, 141
 Ferencz-tér, 140, 153
 Ferencz-utca, 135, 140, 157
 Ferencz-József-rakpart, 113, 125
 Ferencz-József-sétány, 113
 Ferencz-József-tér, 54, 126
 Ferencziek-tere, 36, 112, 144
 Ferencziek-utcája, 35, 42, 116, 144
 Ferencziek alsó-utcája, 35
 Festő-utca, 116
 Fiaker-utca, 133
 Fischergässl, 39
 Fischmarkt, 38
 Fiú-utca, 36, 145
 Fleck-utca, 29
 Fleischbankhgasse, 62
 Fleischergasse, 164
 Fleischhackergasse, 164
 Flór-utca, 135
 Flórián-tér, 158
 Flórián-utca, 129, 141, 153, 158

Flucht nach Egyptenstrasse, 135
 Folyondár-utca, 167
 Fordere Donaugasse, 42
 Forrás-köz, 167
 Fortuna-köz, 143
 Fortuna-utca, 37, 143
 Fő-tér, 35, 43, 123, 143, 157, 161
 Fő-út, 41, 126
 Fő-utca, 37, 41, 118, 123, 140,
 144, 148, 150, 151, 154, 156,
 157, 158, 166
 Fő Duna-utca, 42
 Főherczeg Albrecht-út, 147
 „ Sándor-utca, 59, 138
 Főherczegnő Mária-Valeria-utca,
 118
 Főiskola-utca, 36
 Föld-utca, 159
 Főtemplom-utca, 42
 Fővám-tér, 121, 141
 Franczia-utca, 27
 Franciscanergässel, 35, 42
 Franciscanerpläzt, 36
 Franklin-utca, 61, 149
 Freudengasse, 164
 Freydhofgasse, 41
 Freyegasse, 42
 Friedengasse, 164
 Friedlichgasse, 164
 Friedsamegasse, 164
 Friedhofgasse, 141
 Frostgasse, 165
 Frühlingswiesengasse, 164
 Futó-utca, 134, 148
 Fuvaros-utca, 136
 Fünfhaus, 157
 Fürdő-utca, 149
 Fürj-utca, 167
 Füst-utca, 116
 Füzér-utca, 142
 Füzfa-utca, 129

G

Gablenzgasse, 164
 Gabler-utca, 58, 120, 129, 130
 Gabona-piacz, 121, 153
 Gabona-vásártér, 139
 Galamb-utca, 44, 114
 Ganz-utca, 40, 149
 Gässl hinter den Schullen, 36
 Gärbergasse, 164
 Gärtnergasse, 40
 Geduldgasse, 164
 Geduldigegasse, 164
 Gellért-rakpart, 153
 Gellérthegy-utca, 152, 154
 Gellérthegyre vivő szekér-út 155
 Gerlóczy-utca, 120
 Gewehrgasse, 163
 Gewehrfabriksgasse, 163
 Géza-utca, 126
 Gizella-tér, 127
 Gizella-út, 130
 Gólya-utca, 134
 Gondi-utca, 135
 Gottesackergasse, 127, 141
 Gödi-út, 127
 Gödi-utca, 67, 125
 Görög-köz, 154
 Görög-utca, 154
 Göttergasse, 67
 Grabenstrasse, 165
 Granát-utca, 114
 Granatengasse, 114
 Granátos-utca, 42, 114
 Granit-lépcső, 152
 Grässgasse, 164
 Grenadiergasse, 114
 Gróf Károlyi-utca, 55, 112
 Grossplatz, 164
 Grosse Baumgasse, 136
 „ Johannisgasse, 109
 „ Marktgasse, 164

Gumpergasse, 166
 Gyapju-utcza, 126
 Gyár-utcza, 127, 151
 * Gyep-utcza, 140, 164
 Gyorskocsi-utcza, 39, 148
 Gyömrői-út, 142
 Gyöngytyúk-utcza, 134
 György-tér, 144
 Győri-út, 151
 Győző-utcza, 151
 Gyűrű-utcza, 160

H

Hackl-köz, 144
 Hadergassl, 36, 143
 Hadnagy-utcza, 154
 Hajadon-utcza, 36, 146
 Hajdú-utcza, 42, 118, 121
 Hajnal-utcza, 126
 Hajó-utcza, 38, 42, 114, 117,
 148, 158
 Hajógyár-utcza, 159
 Hajós-utcza, 28, 114, 119, 129,
 130, 150, 159
 Hajtsár-út, 129
 Hajtsár-utcza, 130
 Hal-piacz, 114, 148
 Hal-tér, 38, 114
 Halász-bástya, 144
 Halász-tér, 114, 148
 Halász-utcza, 38, 39, 116, 122,
 144, 148, 150, 159
 Halottak-utczája, 143
 Harang-utcza, 167
 * Haraszi-út, 141
 * Harkály-utcza, 154.
 Harminczad-tér, 127
 Harminczad-utcza, 126, 148
 Harminczadhivatal-utcza, 166
 Három balta-tér, 150
 „ bárány-utcza, 130

Három dob-utcza, 130
 „ fekete ló-utcza, 126
 „ kapás-utcza, 148
 „ király-utcza, 131
 „ korona-utcza, 126, 147,
 148
 „ mozsár-utcza, 130
 „ nyúl-utcza, 148
 „ pipa-utcza, 140, 141
 „ rózsza-utcza, 132
 „ szeg-utcza, 86, 114
 „ szerecsen-utcza, 148
 „ szív-utcza, 130, 156, 160
 Hárs-köz, 61, 151
 Hársfa-utcza 58, 129, 130, 133,
 151
 Határ-utcza, 159, 160
 Hátsó-utcza, 29
 Hattyú-utcza, 148
 Hatvanerstrasse, 62
 Hatvani-út, 62, 130
 Hatvani-utcza, 42, 114, 117
 Hatvani kapu felé, 45
 Hatvani kapu-utcza, 117
 Hauptgasse, 164
 Hauptplatz, 35, 43
 Hauptwachgasse, 166
 Hausenfanggasse, 165
 Havass-utcza, 122
 Héderváry-utcza, 109
 Hegy-utcza, 154
 Hegyi-út, 41
 Helyőrségi templom-tér, 144
 Henger-utcza, 156
 Hentes-utcza, 138
 Hermina-tér, 130
 Hermina-út, 130
 Herminenfeldgasse, 165
 Herrngasse, 35, 44
 Hetivásár-tér, 155
 Heusler-utcza, 35, 54, 147

Heyduckasse, 42
 Híd-tér, 154
 Híd-utca, 113, 117, 148
 Himvarró-utca, 115
 Himző-utca, 43, 115
 Hochstrasse, 41
 Hód-utca, 126
 Hold-utca, 126
 Holdvilág-utca, 126, 154
 Holló-utca, 125, 129
 Homok-utca, 134
 Homokbánya-út, 130
 Horánszky-utca, 139
 Hordó-utca, 62
 Horgony-utca, 134, 154
 Horvát-utca, 40, 149
 Hospitál-utca, 149
 Hosszú-utca, 44, 136, 154
 Hosszúsor-utca, 153, 158
 Hölgy-utca, 154
 Hullám-utca, 154
 Hungária-körút, 129
 Hungária-út, 129
 Hungarischegasse, 43
 Hunyady-utca, 139
 Hurosmadár-utca, 125
 Hühnergasse, 118, 119
 Hühnerloch, 51, 119

I

Ibolya-utca, 142, 144
 Ifjú-utca, 138
 Igazgató-utca, 159, 160
 Igazság-tér, 63
 Ijesztő-utca, 155
 Illés-utca, 134, 137, 159
 Ilona-lépcső, 149
 Ilona-utca, 149
 Im Krätzl, 62
 Imre-utca, 140
 In der Runde gegen die Kirche, 120

Ipar-utca, 140
 Irányi-utca, 116
 Irgalmasok-utcája, 42
 Irma-tér, 150
 Iskola-lépcső, 149
 Iskola-tér, 37, 144
 Iskola-utca, 36, 39, 43, 116, 137,
 144, 149, 151, 154, 157, 159,
 Iskolaház-tér, 144
 Iskolaház-utca, 116
 Iskola mögötti-utca, 36
 Ispotály-utca, 43, 117, 122, 149
 István-tér, 54, 64, 130, 143
 István-út, 130, 140
 Ív-utca, 154
 Izabella-utca, 130

J

Jakab-lépcső, 149
 János-tér, 151
 János-utca, 131, 149, 151
 Jegenye-utca, 129
 Jégverem-utca, 39, 149
 Jezsuita-lépcső, 144, 149
 Jós-utca, 159
 József-körút, 138
 József-tér, 54, 126, 144
 József-utca, 135, 143, 156
 Judengasse, 37, 39

K

Kacsá-utca, 38, 134, 149, 166
 Kádár-utca, 119
 Kágyló-utca, 149
 Kakas-utca, 121, 141
 Kalácsütő-utca, 28, 114
 Kalap-utca, 116
 Kalbgasse, 164
 Kálmán-utca, 125
 Kalváriahegynél, 63
 Kalvária-tér, 135

- Kalvária-utcza, 63, 135, 157
 Calvin-tér, lásd : Calvin-tér
 Kántorné-utcza, 133
 Kánya-utcza, 154
 Kapás-utcza, 40, 148
 Kápolna-tér, 142
 Kápolna-utcza, 142, 157
 Káptalan-utcza, 166
 Kapuczinus-tér, 38, 150
 Kapuczinus-utcza, 39, 149
 Karácsonyi-utcza, 152
 Kard-utcza, 36, 145
 Karmelita-utcza, 37, 146
 Károly-körút, 119, 132
 Károly-tér, 116
 Károly-utcza, 116, 140
 Károlyi-gróf-utcza, lásd : Gróf
 Károlyi-utcza
 Karpfengasse, 164
 Karpfenstein-utcza, 57, 75, 137,
 Kaszárnya-utcza, 148, 159, 165
 Kaszinó-utcza, lásd : Casino-utcza
 Kavics-utcza, 41
 Kazinczy-utcza, 131
 Kecske-utcza, 158
 Kecskehegy-utcza, 153
 Kecskemetergasse, 42
 Kecskeméti-tér, 122
 Kecskeméti-út, 141
 Kecskeméti-utcza, 42, 112, 116,
 119, 123, 124
 Kecskeméti kapu felé, 112, 118
 „ kapu-köz, 117
 „ kapu-utcza, 116
 Kedv-utcza, 156
 Kegyesrendi-köz, 116
 Kék golyó-utcza, 151
 „ kakas-utcza, 132
 Kéményseprő-utcza, 35, 43, 116,
 130, 142
 Kemniczi-utcza, 58, 130
 Kemnitzer-utcza, 58, 130
 Kender-utcza, 135
 Képiró-utcza, 117, 163
 Kerék-utcza, 160
 Kerepesi-út, 130, 135
 Kereszt-tér, 154
 Kereszt-utcza, 42, 124, 135, 154,
 156, 157, 158
 Keresztelő Szt. János-utcza, 26, 146
 Kerítés-köz, 37
 Kert-utcza, 159
 Kertész-utcza, 40, 130, 142, 148,
 151, 154, 159
 Kerti-út, 151, 154
 Keskeny-utcza, 154
 Két nyúl-utcza, 140
 „ oroslán-utcza, 140
 „ sas-utcza, 126
 „ szerecsen-utcza, 131
 „ szív-utcza, 131
 Kéz-utcza, 112
 Kígyó-tér, 117
 Kígyó-utcza, 39, 117, 149
 Kilátás-utcza, 157
 Kinizsi-utcza, 140
 Kirakodó-tér, 126
 Király-tér, 155
 Király-utcza, 131
 Királydomb-utcza, 149
 Királyhegy-utcza, 149, 156, 158,
 159
 Királyi-Pál-utcza, 42, 118
 Kirchenplatz, 44
 Kis-utcza, 28, 44, 113, 154
 Kis ács-utcza, 156
 „ akácza-utcza, 128
 „ czelli-utcza, 159, 161
 „ czitera-utcza, 156
 „ diófa-utcza, 131
 „ Flórián-utcza, 140
 „ fő-utcza, 140

- Kis fuvaros-utcza, 135
 „ gólya-utcza, 135
 „ híd-utcza, 117
 „ homok-utcza, 134
 „ János-utcza, 109, 131
 „ kereszt-utcza, 131, 159
 „ kórház-utcza, 135
 „ korona-utcza, 159, 160
 „ kőbányai-utcza, 135
 „ kőműves-utcza, 131
 „ Lipót-utcza, 119
 „ löportorony-utcza, 131
 „ medve-utcza, 149
 „ mező-utcza, 131, 159
 „ pipa-utcza, 141
 „ Rókus-utcza, 156
 „ rózsza-utcza, 132
 „ salétrom-utcza, 13
 „ sor-utcza, 159
 „ stáció-utcza, 135
 „ tavasz-utcza, 135
 „ templom-utcza, 135, 136
 „ Velence-utcza, 159
 Kisfaludy-utcza, 135
 Klauzál-utcza, 131
 Kleine Johannissgasse, 109
 Kleinesgassl, 44
 Klostersgässl, 36
 Klotild-utcza, 60, 126
 Knezics-utcza, 140
 Koháry-utcza, 43, 54
 Kohlbacher-utcza, 42, 55, 120
 Kohlmarkt, 113
 Kollegium-utcza, 36, 144
 Kolostor-utcza, 36, 145
 Kommissionsplatz, 165
 Konti-utcza, 58, 135
 Korcsmáros-utcza, 147
 Kórház-utcza, 124, 136, 149, 159,
 160
 Kóroda-utcza, 149
 Korona-tér, 159
 Korona-utcza, 43, 117
 Koronaherczeg-utcza, 123
 Koronaőr-utcza, 152
 Korvin-tér, lásd: Corvin-tér,
 Kossuth-utcza, 61, 62, 64, 143
 Kossuth-Lajos-utcza, 42, 115
 Koszorú-utcza, 135
 Kothgasse, 38,
 Kovács-utcza, 28, 43, 62
 Kő-köz, 159
 Kő-utcza, 159, 166
 Kőbányai-utcza, 157
 Kőbányai-út, 135, 142
 Kőbányai-utcza, 136
 Kőfaragó-utcza, 149
 Kőkény-utcza, 155
 Kölcsey-utcza, 135
 Kőműves-utcza, 131, 152, 154
 Könyök-utcza, 131
 Kőponty-utcza, 137
 Kör-utcza, 154
 Kőrís-utcza, 136
 Kőrísfa-utcza, 136
 Kőröm-utcza, 131
 Kőrösi-utcza, 43, 115
 Kőrösi kereszt-utcza, 115
 Körte-utcza, 159
 Kőszáli zerge-utcza, 139
 Köteles-tér, 154
 Köteles-utcza, 159
 Kötélgyártó-utcza, 43, 116, 149,
 159
 Kötő-utcza, 117
 Közép-utcza, 29, 144
 Közép Szt. Gellérthege-utcza, 154
 Kőraktár-utcza, 139
 Köztelek-utcza, 141
 Köztemető-út, 134, 138
 Krakker-tér 153,
 Krallengasse, 131

Krawathengasse, 40
 Kreutzgasse, 124, 135, 156
 Kristóf-tér, 43, 117
 Krisztina-tér, 152
 Krisztina-utcza, 151
 Kulcsár-utcza, 160
 Kupfergasse, 62
 Kuria-utcza, lásd: Curia-utcza
 Kurzegässl, 36, 62
 Kút-köz, 150
 Kút-ösvény, 39
 Kút-tér, 145
 Kút-utcza, 145, 156
 Különös-utcza, 135
 Külső aradi-utcza, 131
 „ gyár-utcza, 152
 „ hajtsár-út, 129
 „ jászberényi-út, 142
 „ stáció-utcza, 136

L

Lahmgasse, 164
 Lajos-utcza, 41, 148, 157, 158
 Lakatos-köz, 45
 Lakatos-ösvény, 39
 Lakatos-utcza, 43, 117, 146
 Laktanya-utcza, 159
 Lánczhíd-tér, 126, 149
 Lánczhíd-utcza, 40, 150
 Lánczhíd előtti tér, 149
 Landstrasse, 37, 40, 41
 Langegasse, 44
 Lászlóvszky-tér, 152
 Laudon-utcza, 131
 Lauswiese, 146, 156
 Lázár-utcza, 131
 Lazárus-utcza, 131
 Lehel-utcza, 132
 Lelkész-utcza, 41, 158
 Lendvay-utcza, 129
 Leopoldgasse, 43

Ligetkert-tér, 135
 Ligetkert-utcza, 137
 Liliom-utcza, 141
 Linczi-lépcső, 149
 Linczi-utcza, 149
 Lipót-körút, 128
 Lipót-tér, 128
 Lipót-út, 54, 113
 Lipót-utcza, 43, 54, 118, 123
 Lisznyay-utcza, 152
 Liszt-utcza, 136
 Liszt-Ferenc-utcza, 136
 Ló-ösvény, 39, 149
 Lógódy-utcza, 146, 151, 155
 Londongasse, 164
 Lónyay-lépcső, 39, 149
 Lónyay-utcza, 140
 Lovag-utcza, 131, 152
 Lovarda-utcza, 61, 146
 Lovas-út, 152
 Lóvásár-tér, 139
 Lőportár-utcza, 131
 Lövész-utcza, 42, 118
 Lövház-utcza, 156
 Lövölde-tér, 131
 Lövöldöző-utcza, 118
 Ludoviczeum-utcza, 136
 Lustgasse, 156

M

Madách-utcza, 138
 Magazin-tér, 159
 Magazin-utcza, 159
 Magdolna-tér, 144
 Magdolna-utcza, 136
 Maglódi-út, 142
 Magyar-utcza, 43, 45, 112, 118,
 121, 141, 159
 Mahlergasse, 163
 Majláth-utcza, 158
 Major-utcza, 59, 138

Málna-utca, 150
 • Malom-utca, 141
 Marczibányi-rét, 156
 Marczibányi-tér, 156
 Márczius 15-tér, 113
 Margit-körút, 147, 156
 Margit-rakpart, 147
 Margit-utca, 156
 Mária-tér, 146, 150
 Mária-utca, 136
 Máriaczelli-utca, 159
 Mária-Dorottya-utca, 59, 125
 Mária-Terézia-tér, 138
 Mária-Valeria-utca, 118, 126
 Markotányos-utca, 168
 Marktplatz, 42
 Marokkai-utca, 126
 Márton-utca, 141
 Márvány-utca, 152
 Mátray-utca, 151
 Mátyás-tér, 136, 150
 Mátyás-utca, 141, 158
 Mátyáshegy-utca, 158
 Mátyás-király-tér, 136
 Mauthgässt, 39, 43
 Mázsá-tér, 128
 Mázsá-utca, 126
 Mázsaház-tér, 128
 Mecset-utca, 156
 Medve-utca, 40, 147, 149, 150
 Megye-köz, 120
 Megye-utca, 123
 Megyeház-utca, 123
 Mellékországút, lásd: Oldal-országút
 Mérleg-utca, 126
 • Mester-utca, 141
 Mészáros-út, 152
 Mészáros-utca, 28, 118, 141, 143, 148, 152, 164
 Mészárszék-utca, 62, 116

Mészárszékeknél, 36, 38, 146
 Mező-utca, 132, 159
 Miatyánk-utca, 126
 Miklós-tér, 159
 Miklós-utca, 159
 Mikó-utca, 152
 Miksa-utca, 131
 Mindszentek-utcája, 26, 144
 Minuta-utca, 127, 160
 Mókus-utca, 159
 • Molnár-tónál, 63
 Molnár-utca, 43, 119, 149, 150, 152, 160
 Mozdony-utca, 152
 Mozsár-utca, 130
 Munkácsy-utca, 129
 Múzeum-körút, 119
 Múzeum-utca, 136

N

Nád-utca, 160
 Nádor-tér, 126, 154
 Nádor-utca, 127
 Nagy-utca, 28, 29, 123, 144
 Nagy akácza-utca, 128
 „ diófa-utca, 131
 „ fa-utca, 136
 „ Flórián-utca, 141
 „ fő-utca, 140
 „ fuvaros-utca, 136
 „ híd-utca, 113
 „ homok-utca, 134, 135
 „ János-utca, 109, 131
 „ kereszt-utca, 131, 160
 „ kórház-utca, 136
 „ korona-utca, 160
 „ kőműves-utca, 131
 „ körút-utca, 138
 „ löportorony-utca, 132
 „ medve-utca, 150
 „ mező-utca, 132, 159

Nagy Rókus-utca, 156
 „ stáció-utca, 136
 „ tavasz-utca, 135
 „ templom-utca, 136
 „ vásártér, 139
 Nándor-bástya, 145
 Nándor-tér, 141, 144
 Nándor-utca, 145, 166
 Nap-utca, 127, 136, 152, 154, 166
 Naphegy-utca, 152, 154
 Napraforgó-utca, 166
 Naszád-utca, 159
 Német-utca, 27, 136, 139, 146
 Német színház-tér, 125
 Nemzeti-tér, 63
 Népszínház-utca, 138
 Neuegasse, 62
 Neue Weltgasse, 62
 Niederlagsgasse, 125
 Niedermayer-utca, 61, 156
 Nyár-utca, 132, 154, 159, 160
 Nyirő-utca, 28
 Nyugodalom-utca, 133
 Nyúl-utca, 140

O

Ó-utca, 132, 137
 Ó-budai-út, 41
 Ó-budai fő-utca, 157
 Ó-budai rakpart, 157, 158
 Ó-fő-utca, 150, 156
 Ó-iskola-utca, 149
 Ó-promontori-út, 154
 Obere bayrischegasse, 44
 „ Markh, 38
 „ Markhplatz, 41
 „ Pfarrgässl, 41
 „ Prätzengasse, 38
 Ócsai-út, 141
 Oelberggasse, 40
 Ofnergasse, 43

Óhegyi-út, 142
 Olajfahegy-utca, 40, 150
 Olasz-tér, 144
 Olasz-utca, 27, 146
 Oldalországút, 129
 Orbán-utca, 155
 Orczy-út, 133, 139
 Orczy-utca, 134, 137
 Óriás-utca, 137
 Orom-utca, 61, 155
 Oroszlán-utca, 140
 Orvos-utca, 155
 Ország-út, 37, 40, 41, 119, 128,
 132, 137, 147, 148, 150, 156,
 160
 Országház-tér, 145
 Országház-utca, 145, 146
 Ostrom-utca, 147
 Oszlop-tér, 36, 146
 Oszlop-utca, 157

Ö

Öntőház-utca, 150
 Őr-utca, 137
 Őreg-utca, 132
 Öröm-utca, 156
 Örömvölgy-utca, 137
 Ősz-utca, 137, 155, 160
 Őtsillag-utca, 62
 Őtház, 157
 Őtpacsirta-utca, 137, 150
 Őtvös-utca, 28, 143
 Őz-utca, 36, 143

P

Pacsirta-utca, 160
 Pacsirtamező-utca, 131, 160
 Paczalos-utca, 63
 Pala-utca, 38, 150
 Palatingasse, 166
 Pálffy-tér, 147, 155

- Pálffy-utca, 147, 156
 Pálincás-utca, 63
 Pálos-utca, 42, 119, 122
 Pálosbástya-utca, 118
 Palota-tér, 37, 145
 Palota-út, 145
 Palota-utca, 145, 146, 153, 155
 Palotai-út, 127
 Pálya-utca, 151
 Pannonia-utca, 127
 Papnövelde-tér, 111
 Papnövelde-utca, 42, 113, 119
 Paradeplatz, 35
 Parasztvásár-tér, 139
 Párisi-utca, 42, 43, 119, 124
 Pastingasse, 42
 Pásztor-utca, 158, 160
 Patak-utca, 150
 Patikás-utca, 28
 Pattantyús kaszánya melletti-tér, 127
 Paulinergasse 42,
 Páva-utca, 140, 141
 Pázmány-utca, 144
 Pázsit-utca, 140
 Pék-utca, 36, 121, 136
 Percz-köz, 127
 Percz-utca, 127, 160
 Perczenet-utca, 127
 Perényi-utca, 167
 Perpatvar-utca, 36, 143
 Petőfi-tér, 113
 Petőfi-utca, 132
 Petrezselem-utca, 156
 Pfarrgasse, 43
 Pfeiffergasse, 132
 Piarista-utca, 116
 Pilgergasse, 164
 Pintér-utca, 119
 Pipa-utca, 140, 141
 Plébánia-köz, 120, 128
 Plébánia-tér, 119, 158
 Plébánia-utca, 39, 43, 120, 123, 150
 Pléhkalap-utca, 116
 Podmaniczky-utca, 130, 132
 Polgár-tér, 160
 Polgár-utca, 161
 Ponty-utca, 150
 Pontykő-utca, 57, 76, 137
 Posta-utca, 120, 148
 Postakocsi-utca, 148
 Prater-utca, 137
 Prefektorat-utca, 160
 Primás-utca, 156
 Próféta-utca, 133
 Promontori-út, 154, 155, 166
 Prunelsteig, 39
 Puskás-utca, 118
 Püspök-utca, 156
- R**
- Rácz-utca, 43, 119, 122
 Rak-tér, 126
 Rákóczy-tér, 137
 Rákos-utca, 141
 Rákosárok-utca, 129
 Rákospalotai-út, 127
 Raktár-utca, 70, 125, 159
 Ranolder-utca, 140
 Rauchfangkehrergasse, 35
 Rätzengasse, 43
 Reáltanoda-utca, 42, 56, 120
 Rebengasse, 62
 Redout-utca, 128
 Regengasse, 166
 Régi aradi-utca, 1.9
 „ híd-tér, 154,
 „ híd-utca, 117
 „ kereszt-utca, 124
 „ országút, 156
 „ pósta-utca, 44, 120

Régi só-tér, 121
 „ színház-tér, 127
 „ temető-tér, 154
 „ theatrum-utca, 114
 „ vásár-tér, 123
 „ zsidó-utca, 146
 Rekesz-utca, 37
 Remete-utca, 141, 164
 Repkény-utca, 158
 Rét-utca, 140
 Retek-utca, 132, 152, 156
 Reutergasse, 62
 Révay-utca, 132
 Réz-utca, 62
 Rezső-tér, 109
 Rigó-utca, 137
 Ritka-utca, 135
 Roham-utca, 152
 Rókusmezőn, 63
 Rókus-tér, 134
 Rombach-utca, 57, 132
 Rondelgässl, 37
 Rondel-köz, 120
 Rondel-utca, 37, 44
 Rongy-utca, 36, 143
 Rongyoslámpás, 137
 Rontó-utca, 57, 135, 136
 Rossteig, 39
 Rosta-utca, 62
 Rostély-utca, 120
 Rottenbiller-utca, 132
 Rózsa-tér, 120, 160
 Rózsa-utca, 41, 120, 132, 142, 155, 158
 Rózsadomb-utca, 156
 Rózsahegy-utca, 156
 Rökk-Szilárd-utca, 133
 Rövid-utca, 62, 144
 Rudasfürdő-tér, 154
 Rudolf-rakpart, 127
 Rundelgasse, 44

S.

Sachsenfelderstrasse, 166
 Saillergasse, 43
 Sajka-utca, 42, 158
 Salétrom-utca, 137, 164
 Salitergasse, 164
 Salpetergasse, 164
 Salzgässl, 39
 Salzplatz, 62
 Sáncz-utca, 37, 39, 148, 149, 155, 159
 Sándor-lépcső, 155
 Sándor-báró-utca, 59, 138
 Sándor-főherczeg-utca, lásd :
 Főherczeg Sándor-utca
 Sándor-utca, 59, 138, 165,
 Sár-utca, 38, 127, 133, 148
 Sarkantyus-köz, 43
 Sarkantyus-utca, 117, 121
 Sárkány-utca, 122, 138
 Sarló-utca, 63, 151
 Sármány-utca, 157
 Sas-utca, 74, 126, 155
 Schanzgasse, 39
 Schiffgässl, 37, 38
 Schiffergasse, 165
 Schlangengasse, 39
 Schlossgasse, 37
 Schlossersteig, 39
 Schlowakengasse, 62
 Schmiedgasse, 43, 62
 Schoppergasse, 164
 Schottergasse, 165
 Schrecker-utca, 61, 155
 Schullergasse, 36, 43, 116
 Schultergasse, 44, 116
 Schwabengässl, 35
 Schwarzel-utca, 61, 149
 Schwarzer-utca, 61, 86, 151
 Schwarzerweg, 165
 Schweitzerfabriksgasse, 165

Sebastianiplatz, 75
 Sebestyén-tér, 75, 121
 Sebestyén-utca, 121
 Sebész-utca, 39, 150
 Seitenlandstrasse, 129
 Semmelweis-utca, 136
 Serfőző-utca, lásd : Sörfőző-
 utca
 Sertéskereskedő-utca, 138
 Sertésvásár-utca, 138
 Servitengassl, 42
 Séta-tér, 127
 Séta-utca, 127
 Sétány, 145
 Sétatér-utca, 127
 Sip-utca, 132
 Sipos-utca, 132
 Só-tér, 62, 121, 141
 Só-utca, 39, 121
 Sóház-piacz, 121
 Sóház-utca 139
 Solymári-út, 160
 Sonnenblumengasse, 166
 Soroksári-út, 141
 Soroksári-utca, 141
 Sörfőző-köz, 121
 Sörfőző-utca, 138, 160
 Sörház-utca, 43, 121, 126, 160
 Sövény-utca, 167
 Spiegel-utca, 59, 128
 Spitalgasse, 43
 Spitzberggasse, 166
 Sporergassl, 45
 Spurgasse, 117
 Stáció-utca, 136, 155, 157
 Stadtgutgasse, 59
 Stadtmauergasse, 45
 Stadtmayerhofgasse, 59
 Staffenberger-utca, 135
 Stáhly-utca, 136
 Stampfgasse, 164

Steingasse, 165, 166
 Steiner-utca, 60, 133
 Steinhauergasse, 165
 Steinkarpgengasse, 76, 137
 Stepfangasse, 166
 Sterngasse, 62
 Stickergasse, 115
 Stiergasse, 62, 165
 Straussgasse, 164
 Strázsa-utca, 137
 Sugár-út, 131
 Sütő-utca, 36, 116, 121, 136, 145
 Sváb-utca, 35
 Svábhegy-utca, 152

Sz

Szabad-utca, 42
 Szabadság-tér, 127
 Szabadsajtó-utca, 115
 Szabó rondella-utca 118
 Szabóky-utca, 109
 Szabolcs-utca, 129,
 Szalag-utca, 39, 149
 Szamócza-utca, 62
 Szapáry-utca, 109
 Száraz-utca, 40, 147, 149
 Szarka-utca, 43, 121, 141
 Szarvas-tér, 155
 Szarvas-utca, 153
 Százház-utca, 132
 Széchenyi-sétatér, 127
 Széchenyi-tér, 127
 Széchenyi-utca, 127, 148, 150
 Szeg-utca, 129
 Szegényház-tér, 129
 Szegényház-utca, 149
 Szegfü-utca, 129, 132
 Szeglet-utca, 132, 134
 Székely-utca, 39, 150
 Szél-utca, 127, 157, 160
 Szemét-utca, 141

- Szeminárium-tér, 113
 Szeminárium-utca, 119
 Szemkőzt a templommal, 119
 Szén-tér, 113
 Széna-piacz, 139
 Széna-tér, 114, 122, 132, 141, 150, 157, 158
 Széna és sertéskereskedő-tér, 122, 138
 Szentendrei-út, 160
 „ endrei-utca, 160
 „ ferencziek-utcája, 55, 112
 „ Gellérthegy-utca, 152
 „ György-tér, 27, 37, 143, 144
 Szent György-utca, 27, 37, 146
 „ háromság-tér, 36, 119, 144, 146, 158, 160
 Szent háromság-utca, 146, 147, 160
 Szent János-tér, 151
 „ János-utca, 149
 Szentkirályi-utca, 137
 Szent László-tér, 142
 „ lélek-tér, 160
 „ lélek-utca, 160
 „ mihályi-út, 132
 „ Miklós-tér, 27, 144
 „ Miklós-utca, 27, 143
 „ Pál-utca, 27, 145
 „ Péter-utca, 27, 114, 148
 „ Sebestyén-tér, 121
 „ Sebestyén-utca, 121
 „ Zsigmond-tér, 27, 144
 „ Zsigmond-utca, 27, 146
 Szép-utca, 122
 Szépvölgy-utca, 157, 158
 Szerb-utca, 42, 43, 122
 Szerdahelyi-utca, 138
 Szerecsen-utca, 130, 131, 160
 Szervita-tér, 122
 Szervita-utca, 42, 114
 Szerviták-utcája, 123
 Sziget-utca, 158
 Szigony-utca, 134
 Szikla-utca, 153
 Szilágyi-Dezső-tér, 147
 Színház-utca, 44, 113, 128, 146, 166
 Szív-utca, 131, 156
 Szivárvány-utca, 122
 Szolnoki-út, 139
 Szombat-piacz, 29, 143
 Szombathely-tér, 28
 Szondy-utca, 60, 133
 Szög-utca, 129
 Szőlő-köz, 161
 Szőlő-utca, 160
 Szőlőbe vezető út, 158
 Szőlőhegy-utca 138, 152, 160
 Szőlőhegyi-út, 41
 Szőlőkert-utca, 160
 Szövetség-utca, 133
 Szövetséges-utca, 133
 Szük-utca, 28, 36, 144, 146
 Szűz-utca, 138
 Szűzleány-utca, 138
 Szvetenay-utca, 60, 141
- T
- Tabáni-utca, 154
 Tábor-utca, 143, 151
 Tanács-utca, 144
 Táncsics-utca, 167
 Tanoda-tér, 144
 Tanoda-utca, 144
 Tanuló-utca, 159
 Tárnok-utca, 144
 Tárogató-utca, 168
 Tavas-utca, 138, 140, 146, 157, 160
 Tavaszmező-tér, 136

Tavaszmező-utcza, 138
 Téglá-utcza, 156
 Tehén-utcza, 140
 Tej-utcza, 28, 143
 Tél-utcza, 122, 160
 Teleki-tér, 138
 Teleki-utcza, 61, 146
 Temető-út, 138, 158
 Temető-utcza, 41, 138, 141, 148, 152, 160
 Templitz-utcza, 159
 Templom-tér, 44, 116, 117, 119, 128, 133, 138, 141, 142, 152, 155, 158, 161
 Templom-utcza, 128, 133, 151, 155, 161
 Templomszobor-utcza, 151
 Templomtér-utcza, 152
 Templomudvar-utcza, 160
 Teremtés-utcza, 151
 Teréz-körút, 133
 Tetves-rét, 146, 156, 157
 Theatrum-piacz, 127
 Theatrum-utcza, 114
 They-utcza, 28, 143
 Thoringer-utcza, 126
 Tigris-utcza, 127
 Timár-köz, 161
 Timár-utcza, 113, 161
 Tisza-Kálmán-tér, 139
 Tobák-köz, 161
 Toldy-Ferencz-utcza, 150
 Tompa-utcza, 140
 Tonaugasse, 43
 Torony-utcza, 120
 Tót-utcza, 62
 Tölgyfa-utcza, 157
 Tömlöcz-utcza, 159
 Tömő-tér, 128, 153
 Tömő-utcza, 138, 164
 Török-tér, 113, 132

Török-utcza, 150, 156
 Törpe-utcza, 156, 168
 Treydlplatz, 121
 Truckhenegasse, 40
 Tudor-utcza, 155
 Tükör-utcza, 59, 128, 148
 Tüköry-utcza, 128
 Tüköry-védgát, 128
 Türedelem-utcza, 135
 Türelem-utcza, 135, 164
 Tűz-utcza, 62
 Tűzér-bástya, 145
 Tűzoltó-utcza, 141
 Tűztelep-utcza, 37
 Tyúk-utcza, 118, 121
 Tyúklyúk, 51 52

U

Új-tér, 125
 Új-utcza, 62, 116, 132, 133, 134, 135, 150, 157, 160, 166
 Új aradi-utcza, 129
 „ csatorna-utcza, 41
 „ czelli-utcza, 161
 „ épület-utcza, 126
 „ hársfa-utcza, 126, 133
 „ háztelepen, 63
 „ hegyi-út, 142
 „ hid-utcza, 147
 Újlaki-utcza, 158
 Új megyeház-utcza, 123
 „ sörház-utcza, 125
 „ vásártér, 125, 139
 Újvilág-köz, 62
 Újvilág-utcza, 122, 158
 Ulvingi-utcza, 28, 145
 Umb diese Revier, 35
 Untere bayrischegasse, 43
 „ Marckh, 38
 „ Rätzengasse, 40
 Urak-utczája, 123, 146

Úri-utca, 35, 44, 61, 112, 113,
116, 123, 142, 146, 161

Ü

Üllői-út, 139, 141

Ürömi-köz, 158

Ürömi-utca, 41, 158

Üveges-köz, 155

Üveges-utca, 155

V

Váci-körút, 128, 133

Váci-országút, 128

Váci-út, 125, 128, 133

Váci-utca, 43, 54, 118, 123, 127

Váci-védgát, 133

Váci kapu előtti temető, 115

„ kapu-utca, 43, 117

Vadász-utca, 128

Vadászkürt-utca 112

Vadvita-tér, 128

Valero-utca, 60, 126, 133

Váll-köz, 44

Váll-utca, 116

Vám-utca, 38, 39, 43, 117, 124,
148

Vámház-körút, 118

Vándor-utca, 61, 150

Vár-lépcső, 155

Vár-piac, 145

Vár-tér, 145

Vár-utca, 37, 144, 146, 160

Várbeli-feljárt, 146, 155

Várfok-utca, 147

Varga-utca, 153

Varjú-utca, 125

Várkert-rakpart, 147, 153, 154

Várkert-utca, 150

Vármegye-utca, 123

Város-árka, 133

Városház-piac, 146

Városház-tér, 43, 123, 161

Városház-utca, 42, 54, 118, 123,
144, 146

Városi bástya-utca, 45, 118

Városligeti-fasor, 133

Városmajor-utca, 59, 138, 152

Vas-utca, 133, 139

Vásártér, 42, 43, 113, 125, 146

Védgát-utca, 139

Velence-utca, 159

Vendel-utca, 140

Venyige-utca, 62

Vér-utca, 36, 145, 147

Verbőczy-utca, 37, 61, 143

Verderber-utca, 57, 135, 136

Veréb-utca, 127, 134

Veres-Pálné-utca, 42, 124

Vérmező-út, 150, 152

Vérmező-utca, 152

Vérmezőhöz vezető-út, 150, 157

Verseny-utca, 130

Viador-utca, 159

Vig-utca, 139

Vigadó-tér, 124

Vigadó-utca, 128

Vigardo-tér, 124, 128

Vigyázó-utca, 137

Viktoriastrasse, 165

Villam-utca, 109

Viola-utca, 142

Virág-utca, 142, 155, 164

Virág-Benedek-utca, 155

Vitéz-utca, 38, 131, 148

Vízi-út, 160, 161

Vízi-utca, 38, 42, 150

Vízikapu-köz, 43, 121

Vízikapú-utca, 43, 119, 150

Vízvezeték-utca, 38, 127

Vordere Kirchgässl, 42

Vordere Donaugasse, 42

Vörös-lépcső, 152

Vöröskereszt-utca, 158, 159, 160
 Vörösmarty-utca, 133
 Vörösvári-út, 160

W

Waasengasse, 164
 Wachgasse, 164
 Waffenplatz, 35, 37
 Waffenfabriksgasse, 163
 Wassergasse, 38, 42, 165
 Wasserthorgasse, 43
 Wegerer-utca, 61, 150
 Weingartstrasse, 41
 Weinreich-utca, 62
 Weisser Rosenplatz, 75
 Wesselényi-utca, 129
 Wienergasse, 37
 Wienerplatz, 37
 Wienerstrasse, 41
 Wildmann-utca, 62
 Wiltersheimb-utca, 55, 112
 Wolfgasse, 164
 Wolmug-utca, 28, 145
 Wurm-utca, 60, 128
 Wurmudvar-utca, 128

Z

Zajos-utca, 148
 Zárda-utca, 157
 Zerge-lépcső, 152

Zerge-utca, 139
 Zichy-utca 158, 160
 Zimmerplatz, 62
 Zivatar-utca, 70, 157
 Zoltán-utca, 125
 Zöld-tér, 113, 161
 Zöldfa-tér, 37, 144
 Zöldfa-utca 124, 157, 158
 Zöldfánál, 37, 144
 Zöldkert-utca, 42, 56, 120
 Zöldmáli-út, 158
 Zöldoszlop-utca, 157
 Zöldség-utca, 120
 Zöldvölgy-út, 158
 Zrinyi-utca, 128
 Zucker-utca, 55
 Zúg-utca, 129
 Zugligeti-út, 152
 Zwei Adlergasse, 74
 Zwerchgassel, 42, 124, 156
 Zwingergässl, 37

Zs

Zsák-utca, 62, 139, 141, 155, 161
 Zsibárús-utca, 124
 Zsidó-tér, 113, 132, 143
 Zsidó-utca, 27, 37, 39, 143, 146,
 150, 158
 Zsigmond-tér, 158
 Zsigmond-utca, 146, 156, 157

SAJTÓHIBÁK.

11. lapon felülről		2. sorban: völgy-sorban helyett: völgy-szorosban.	
11. " alulról	20. " kiterjed	" kiterjedt.	
16. " "	3. " Preadien	" Praedien.	
20. " felülről	6. " nevett	" nevet.	
23. " alulról	13. " Zsigmod	" Zsigmond.	
40. " "	13. " Közigazgatás	" Közigazgatás.	
72. " felülről	12. " Fülle	" Fülle.	
72. " alulról	1. " s	" is.	
127. " "	1. " történet	" történetéhez.	
138. " felülről	4. " Múzem	" Múzeum.	
140. " "	2. " Birky-	" Birly.	
76. " alulról	20. " Dámbak	" Dámbak.	
185. " "	4. " Prätzengasse	" Rätzengasse.	
186. " "	17. " Pázsit-utca	" Pázsit-utca.	
190. " "	5. " Revier	" Renier.	
191. " "	16. " Vigardo	" Vigarda.	

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS
HÁZINYOMDÁJA — 1906. —

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

